

UNG I SPENNINGENS LAND.
ANALYSER AV PREFERANSER KNYTTET TIL VALG
AV UTDANNING, YRKE OG BOSTED BLANT
NORDNORSK UNGDOM.

Unn Doris Karlsen

Avhandling for graden doctor rerum politicarum
Institutt for sosiologi, Det samfunnsvitenskapelige fakultet,
Universitetet i Tromsø
September 2001

INNHOLDSOVERSIKT

LISTE OVER ARTIKLER	5
1 INTRODUKSJON	7
1.1 UNGDOM OG MODERNISERING	9
1.2 FOKUS FOR STUDIEN, FORSKNINGSSPØRSMÅL OG PROBLEMSTILLINGER	10
2 TEORI	13
2.1 INTRODUKSJON: PREFERANSER OG GRUNNLAG FOR VALG - SOSIAL REPRODUKSJON OG INDIVIDUALISERING I DET SENMODERNE	13
2.2 SOSIAL REPRODUKSJON	14
2.2.1 Forutsigbarhet	14
2.2.2 Økonomiske forklaringer	17
2.2.3 Kulturelle mekanismer	18
2.2.4 Sosiale mekanismer	19
2.2.5 Reproduksjon gjennom sosial eliminasjon	20
2.2.6 Grunnlaget for danning av preferanser innenfor teorier om sosial reproduksjon	23
2.3 INDIVIDUALISERING	24
2.3.1 Oppløsning av sosiale strukturer	25
2.3.2 Individualisering, frisetting og refleksivitet	27
2.3.3 Oppgradering av subjektets betydning	29
2.4 OPTIMISME OG PESSIMISME PÅ DET SENMODERNE INDIVIDS VEGNE	30
2.4.1 Kulturell ekspropriasjon	32
2.4.2 Usikkerhet og risiko i det senmoderne	32
2.5 SENMODERNE SAMFUNN UTEN SOSIAL ULIKHET BASERT PÅ KLASSE OG KJØNN?	35
2.6 AVSLUTNING: BETINGET VALGFRIHET OG TILSYNELATENDE ENDRING	38
3 METODER OG MATERIALE	43
3.1 INTRODUKSJON	43
3.2 OM VALG AV METODE	43
3.3 FRA TEORETISK PROBLEMSTILLING TIL EMPIRISK FORSKNINGSPROSJEKT	44
3.4 OM SPØRREUNDERSØKELSEN OG DATASETTET “Å VÆRE UNG I NORD-NORGE”	48
3.4.1 Utvalget	48
3.4.2 Praktisk gjennomføring	51
3.4.3 Behandlingen av data	52
3.5 DATAENES BEGRENSNINGER OG SVAKHETER	52
3.5.1 Representativitet og generaliserbarhet	52
3.6 RELIABILITET OG VALIDITET	54
3.6.1 Reliabilitet	54
3.6.2 Validitet	55

4	KONKLUSJONER	57
4.1	OPPSUMMERING AV ARTIKLENE	57
4.2	KONKLUDERENDE BEMERKNINGER	61
	REFERANSER	63
ARTIKKEL 1:	UTDANNING, MODERNISERING OG SOSIAL IDENTITET BLANT UNGDOM I NORD-NORGE	71
ARTIKKEL 2:	TIL FORSVAR FOR DEN MODERNISERTE NORDLENDING	89
ARTIKKEL 3:	OM ‘GUTTONGAN’ PÅ KAIA OG VALGFRIHETEN I DET MODERNE	107
ARTIKKEL 4:	SOME THINGS NEVER CHANGE: YOUTH AND OCCUPATIONAL PREFERENCES	125
ARTIKKEL 5:	OM UNGDOMS FORHOLD TIL HJEMSTED: DET URBANE ETHOS	141
ARTIKKEL 6:	KJØNNSFORSKJELLER I YRKESREFERANSER BLANT UNGDOM - MED SPESIELL VEKT PÅ JENTER	171
APPENDIX		201
I	Informasjonsbrev til spørreskjema	
II	Spørreskjema	
III	Følgeskjema til spørreskjema	
IV	Forespørsel til skolene om deltakelse i spørreskjemaundersøkelsen	

LISTE OVER ARTIKLER

Avhandlingen er basert på følgende artikler:

Artikkel 1

“Utdanning, modernisering og sosial identitet blant ungdom i Nord-Norge”

Publisert i *Sosiologisk tidsskrift* nummer 3 1996.

Artikkel 2

“Til forsvar for den moderniserte nordlending”

Publisert i Nilsen, Rune Åkvik og Pål Veiden (red.), 1998: *Sosiologisk fantasi. Essays.*

Artikkel 3

“Om ‘guttongan’ på kaia og valgfriheten i det moderne”

Publisert i *Sosiologisk tidsskrift* nummer 2 2000.

Artikkel 4

“Some things never change: Youth and occupational preferences”

Publisert i *Acta Sociologica* nummer 3 2001.

Artikkel 5

“Om ungdoms forhold til hjemsted: Det urbane ethos”

Ikke publisert.

Artikkel 6

“Kjønnforskjeller i yrkespreferanser blant ungdom - med spesiell vekt på jenter”

Ikke publisert.

Våre dagers unge elsker luksus. De har dårlige manerer, forakter autoritet, har ingen respekt for eldre mennesker og prater istedenfor å arbeide. De reiser seg ikke lenger opp når eldre kommer inn i et værelse. De motsier sine foreldre, skryter i selskaper, sluker desserten ved spisebordet, legger bena overkors og tyranniserer lærerne. SOKRATES (469-399 f.kr.)

KAPITTEL 1 INTRODUKSJON

Denne avhandlingen handler om ungdom i Nord-Norge. Den føyer seg dermed inn i en etter hvert lang samfunnsvitenskapelig tradisjon som bruker Nord-Norge som empirisk nedslagsfelt på en eller annen måte. Det var Ottar Brox som først satte Nord-Norge på det samfunnsvitenskapelige kartet. På 60-tallet publiserte han flere artikler og bøker hvor han debatterte ‘problemet’ Nord-Norge (bl. a. Brox 1966).

Med etableringen av Universitetet i Tromsø i 1972 fikk Nord-Norges-forskningen for alvor vind i seilene, og i et politisk og ideologisk klima preget av samisk bevisstgjøring, nordnorsk visebølge og “Kor e hammaren, Edvard” fikk denne utdanningsinstitusjonen en sentral rolle i synliggjøringen av nordnorsk historie og kultur og for styrking av lokal, regional og etnisk identitet. Det ble lagt vekt på at det spesielle med landsdelen delvis hadde med geografisk lokalisering og delvis med næringsgrunnlag å gjøre. Spesielt det siste forholdet har ofte vært fremholdt som det sterkeste og mest markante særtrekk ved nordnorsk kultur, nemlig hvordan fiske, reindrift, bergverk, kombinasjonsdrift med småbruk og fiske og en del andre primærnæringer har bidratt til historisk viktige næringsstrukturer preget av et sterkt forhold mellom menneske og natur (for eksempel hos Rossvær 1998). Både sentrum-periferi-dimensjonen og kystfiske-kulturen fikk slik sett stor betydning for utviklingen av en egen nordnorsk identitet, og de var spesielt sterke symbolbærere for en nordnorsk kultur og et nordnorsk folk som var i ferd med å oppdage en nyvunnen stolthet over kultur og røtter.

I kjølvannet av denne kulturelle ‘oppvåkningen’ fikk barn og unge i Nord-Norge oppmerksomhet, og spesielt var det de unges møte med storsamfunnet ‘sørafor’, legemliggjort gjennom utdanningssystemet, som sto i fokus. En la for eksempel vekt på at deltakelse i arbeidet i lokalsamfunnene var en viktig identitetsskapende faktor som sto i et motsetningsforhold til de krav utdanningssystemet hadde til å fritt disponere de unges tid, slik vi blant annet finner det beskrevet hos Anton Hoem (1976), Edmund Edvardsen (1989) eller Tom Tiller (1981). Multe-

plukkinga og torsketunge-skjæringa kom i konflikt med skolens krav om faste timeplaner, og fastsatte skoleferier harmonerte dårlig med de sesong-avhengige arbeidsoppgaver som de unge hadde. En har også vært opptatt av andre aspekter ved motsetningen mellom nordnorske lokalsamfunn og utdanningssystem. Siden nordnorsk ungdoms kulturelle tilhørighet har vært antatt å ha sine røtter i en spesifikk nordnorsk kultur basert på nærhet til natur og tradisjonelle næringer, mens skolen er tilknyttet en urban eller nasjonal kultur (Gerrard 1993, Hoem 1978, Jentoft 1991, Lindbekk 1974, Solstad 1984), vil nordnorsk ungdom oppleve skolens verden som fremmed. En ser for seg at det oppstår en kollisjon mellom utdanningssystemet og nordnorsk kultur når ungdom kommer inn i skolen (Edwardsen 1989, 1990, Hoem 1976, Tiller 1990). Ungdommenes erfaringsverden er forskjellig fra den som skolen forutsetter og baserer seg på, og skolen tar for lite hensyn til lokal kultur og lokale forhold i læringssituasjonen, den mangler et lokalt perspektiv i undervisningen (Tiller 1990).

Primærnæringene som folk i Nord-Norge har vært så avhengige av, har imidlertid lenge vært inne i en nedadgående økonomisk spiral. Sysselsettingen i jordbruket er sterkt fallende. For eksempel er antall aktive gårdsbruk i Troms halvert i perioden 1988 til 1998. Den frie adgangen til å fiske etter norsk-arktisk torsk nord for 62° ble stengt i 1990 med innføring av adgangsbegrensning og individuelle kvoter (Jentoft 1991). Etter hvert har alle typer fiske enten blitt belagt med konsesjoner eller andre former for adgangsbegrensning. Muligheten for å kombinere fiske med småbruk ble også svært vanskelig med innføringen av fiskerireguleringene i 1990. Nedbeitinga av vidda har gjort det vanskelig å overleve som rein-eier. Kan det være at disse prosessene, samt andre endringer i rammebetingelsene for den tradisjonelle sysselsettingen i Nord-Norge, har medført endringer i det som ofte har vært betraktet som kjernen i den nordnorske identiteten, forholdet mellom menneske og natur?

Forskningen om Nord-Norge utover og etter 90-tallet har vært nødt til å ta med seg nye strukturelle rammebetingelser og nye problem-scenarioer som bakteppe, og disse har særlig vært sentrert rundt fraflyttingsproblemer og problemer knyttet til rekruttering til tradisjonelle næringer, spesielt fiskeri. Det er kanskje avis-debattene som i størst grad har gjenspeilet dette, med overskrifter som "Vi vil til byene"¹, "Vi vil sørover! Halvparten av de unge vil flytte"², og

¹ *Nordlys* 3. januar 1998.

² *Nordlys* 14. februar 1998.

“Ingen av dem vil jobbe med fisk”³. Arbeidet med avhandlingen har altså foregått i en periode hvor de temaene som tas opp i avhandlingen har vært særdeles aktuelle. Den nordnorske landsdelen står ovenfor sammensatte problemer, og ungdomsgenerasjonen er sentral i denne sammenhengen. Mens distriktsbygdene i landsdelen fremdeles i stor grad er avhengige av såkalt tradisjonelle næringer, ser det ut til at mange unge retter sitt fokus mot en annen del av tilværelsen, hvor blant annet utdanning står sentralt. Disse unge forholder seg i større grad til en nordnorsk virkelighet som har vokst gradvis fram i løpet av de siste tiårene, hvor Nord-Norge har gått fra å være det som er blitt karakterisert som ekstrem periferi, til å bli et moderne samfunn med universitet og høyskoler, industri, flyplasser og kjøpesentra (Brox 1984, Tjelmeland 1994). Det har derfor vært interessant å jobbe med et empirisk og teoretisk prosjektet som søker å undersøke nordnorsk ungdoms situasjon i lys av et Nord-Norge karakterisert ved denne typen endringsprosesser.

1.1 Ungdom og modernisering

Innenfor 70- og 80-tallets forskning om Nord-Norge ble barn og ungdom og deres møte med storsamfunnet trukket fram, og de samme gruppene er også spesielt sentrale om en ser på 90-tallets debatt om Nord-Norge, med fokus på fraflyttings- og rekrutteringsproblematikk. Det er de unge som flytter og det er de unge som ikke lar seg rekruttere inn i tradisjonelle næringer. I *Fylkesplan for Troms 2000-2003*⁴ står følgende å lese:

Bakgrunnen for kommunal og regionaldepartementets fokus på ungdom er de demografiske forhold som gjør at vi vil få nedgang i folketallet i mange distriktskommuner selv uten nettoutflytting, og at de siste store ungdomskullene med tilknytning til distriktene er i ferd med å avslutte sin utdanning og etablere seg. Dersom det ikke settes inn tilstrekkelige, treffsikre tiltak nå, er det fare for at viktige deler av vårt bosettingsmønster blir varig endret i løpet av få år. Ungdom er derfor viktig som potensielle tilbakeflyttere/innflyttere til distriktene. KRD's strategi innenfor denne gruppen må ta utgangspunkt i at dagens ungdom har høyere utdanning og stiller andre krav til innholdet i arbeidet, utdanning og kulturelle og sosiale tilbud enn tidligere generasjoner.

³ *Nordlys* 29. januar 1998.

⁴ Troms fylkeskommune, Plan- og næringssetaten: *Fylkesplan for Troms 2000-2003. Fylkesplanrapport 3/99: Ungdom.*

I samme dokument understrekes også det problematiske i at så mange unge jenter flytter fra distriktene, og det etterlyses strategier som kan stoppe fraflytting og uttynning av distriktene og bidra til økt rekruttering av ungdom til tradisjonelle næringer.

Selv om dette er problemer som blir tatt opp med spesiell referanse til Nord-Norge, er de imidlertid på ingen måte eksklusive verken for denne landsdelen eller for dette landet. Sammenlignbare situasjoner finner vi for eksempel i så vel Møre og Romsdal som langs vestkysten av Irland eller i de kanadiske nordområdene. Disse fenomenene kan til og med forstås som del av mer allmenne fenomener som kan observeres blant ungdom over hele den vestlige verden. Det er derfor rimelig å betrakte de problemstillingene som behandles i avhandlingen som innspill til diskusjoner om mer allmenne fenomener karakteristiske for den tid vi lever i nå, den senmoderne tid. Flere teoretikere hevder at ungdom er en spesielt interessant gruppe å jobbe med nettopp for å gripe samfunnsmessige fenomener og endringer, og som både Furlong og Cartmel (1997), Ziehe (1993) og Beck (1997) peker på, er studier av ungdom også på mange måter en ideell mulighet for å undersøke relevansen ved nye sosiale teorier. Furlong og Cartmel (1997: 2) hevder at dersom den sosiale orden er endret for eksempel på den måten at sosiale strukturer har blitt svakere, slik en rekke forskere jo har pekt på, ville vi forvente å finne 'tegn' på disse endringene blant unge mennesker som befinner seg ved veikryssene for de sosiale reproduksjonsprosessene. Ziehe kaller derfor ungdom for 'seismografer', mens Beck betrakter ungdom som en slags spåmenn for framtida. Sistnevnte sier at ungdommen vet at det å eie fremtiden er deres biologiske privilegium, og ungdommen er den 'utålmodige grunnlegger av det moderne' (Beck 1997: 160).

1.2 Fokus for studien, forskningsspørsmål og problemstillinger

I denne doktorgradsavhandlingen undersøker jeg nordnorsk ungdoms preferanser med hensyn til valg av utdanning, yrke og fremtidig bosted. På et mer generelt nivå berører dette spørsmålet om identitet og identitetsutvikling hos nordnorsk ungdom. Et hovedspørsmål i avhandlingen dreier seg om hvorvidt de tradisjonelle parametere som tidligere ble forstått som strukturerende for ungdoms livssjanser og erfaringer fremdeles er relevante. Henger ungdoms valg og preferanser sammen med og 'styres av' deres sosiale bakgrunn, kjønn, bosted og lokale tradisjoner? Eller er ungdoms valg og preferanser i stor grad uavhengige av slike sosiale og strukturelle føringer, slik

at begreper som individualisering og frisetting gir en bedre begrepsmessig ramme for en fortolkning av ungdoms endrede livskontekster? Kan vi finne *empirisk belegg* for å støtte argumentet om at begreper som lenge har vært sentrale for sosiologiske analyser fremdeles gir et grunnlag hvorpå vi kan utvikle en forståelse av sosiale reproduksjonsprosesser i den senmoderne verden, som kjønn, sosial klasse og geografisk bakgrunn? Eller finner vi *empirisk støtte* for det motsatte?

Avhandlingen består av seks artikler, hvorav 3 er publisert i sosiologiske tidsskrifter og 1 i en sosiologisk artikkelsamling. Hver artikkel tar opp forskjellige spørsmål og representerer som sådan egne empiriske problemstillinger eller teoretiske innfallsvinkler. Det å basere en doktorgradsavhandling på artikler gir en del utfordringer. Etter som hver artikkel som nevnt skal kunne stå alene som et uavhengig forskningsarbeid eller teoretisk arbeid, er det ikke til å unngå at leseren vil oppdage at ting som bakgrunnsinformasjon og presentasjon av den empiriske undersøkelsen blir repetert flere ganger. Siden artiklene i noen tilfeller også skal leses av et internasjonalt publikum er det nødvendig å plassere undersøkelsen inn i en spesifikk norsk eller nordnorsk kontekst, noe som kan synes omstendelig for norske lesere, men som heller ikke er mulig å unngå.

Jeg har valgt å fokusere på tre områder; valg av utdanning, yrke og hjemsted, som også er områder som stadig trekkes fram som spesielt problematiske utfordringer for den nordnorske landsdelen i så vel media-debatter som offentlige dokumenter. Ungdom befinner seg i en periode av livet hvor de står overfor valg som i stor grad kan være bestemmende for hvordan resten av livet vil arte seg langs dimensjoner som sosial status, lønn og annet. Spesielt bestemmende er utdannings- og yrkesvalg, som ofte blir gjort i denne livsfasen. Utdanning har fått en stadig mer dominerende plass i unge menneskers liv, og utdanning er blitt framhevet som den enkelt-faktoren som i størst grad er bestemmende for sosial status osv. senere i livsløpet. Det hevdes også at vi har gått fra en arbeidsbasert til en utdanningsbasert sosialisering. Både utdanning og yrke er områder hvor tidligere forskning har vist at de valg nordnorsk ungdom foretar til en viss grad er forskjellige fra de valg ungdom fra andre steder foretar. Forskning har også vist store sosiale forskjeller og betydelige kjønnsforskjeller. Det blir derfor spesielt interessant å fokusere på preferanser knyttet til disse tema-områdene, og å forholde seg til et knippe av uavhengige variabler som antas å være spesielt sentrale for analyser av disse; kjønn, geografisk bakgrunn og

sosial bakgrunn. Når det gjelder valg av fremtidig bosted er dette spesielt interessant å fokusere på sett i sammenheng med endrede bosettingsmønstre og høy fraflytting i landsdelen.

Det at vi har data om hva 18-åringer planlegger av utdannings- og yrkesaktivitet og når det gjelder bosetting, betyr imidlertid selvsagt ikke at vi *vet* hvilke valg de kommer til å foreta. Som retningslinjer for politiske strategier direkte knyttet til problemene om fraflytting og rekruttering, vil analysene derfor representere et usikkert grunnlag. Det har da heller ikke vært formålet å bidra til et slikt grunnlag. Det analyser av slike preferanser derimot *kan* peke hen mot, er ungdoms kulturelle orienteringer i videre forstand.

Orienteringer, holdninger og preferanser knyttet til utdanning, yrke og hjemsted undersøkes gjennom å fokusere på 3 delspørsmål som har stått sentralt i prosjektet:

- (1) Hvilke typer orienteringer og preferanser finnes når det gjelder utdanning, yrke og hjemsted?
- (2) Hvor utbredt er disse?
- (3) Står de sterkere innenfor noen grupper av ungdom enn i andre?

Spørsmålet om utbredelsen av fenomener står sentralt i min undersøkelse, og det har derfor vært naturlig å benytte en kvantitativ studie som er bygd opp med et tilfeldig utvalg som empirisk ryggrad. Dette utdypes nærmere under kapitlet “Metoder og materiale”.

I neste kapittel presenteres en teoretisk introduksjon til avhandlingen.

KAPITTEL 2 TEORI

2.1 Introduksjon: Preferanser og grunnlag for valg - sosial reproduksjon og individualisering i det senmoderne

Problemstillingen om nordnorsk ungdoms preferanser med hensyn til valg av utdanning, yrke og fremtidig bosted berører på et mer generelt nivå spørsmålet om identitet og identitetsutvikling hos nordnorsk ungdom. Et hovedspørsmål i avhandlingen dreier seg om hvorvidt ungdommenes valg og preferanser henger sammen med og er 'styrt' av deres sosiale bakgrunn, kjønn, bosted og lokale tradisjoner, eller om deres valg og preferanser i stor grad er uavhengig av slike sosiale og strukturelle føringer.

En felles tematikk for artiklene har å gjøre med spenninger eller motsetninger mellom forskjellige faglige fortolkninger av det senmoderne samfunnet. Noen framhever at et sentralt trekk ved dette samfunnet er økende differensiering, mobilitet og flere muligheter for individer til selv å planlegge sine liv. Tradisjoner og tatt-for-gitte vaner spiller en mindre rolle i dag enn tidligere for å organisere sosialt liv. Individene *tvinges* til selv å velge. Jo mer tradisjoner mister sitt tak på individene, jo mer er de tvunget til å utvikle eller forhandle om 'sin' livsstil blant et mangfold av muligheter. Dette betyr i følge sosiologer som blant andre Anthony Giddens og Thomas Ziehe at mennesker i det senmoderne samfunnet *frisettes* fra tvangen som lå i tradisjoner og sosiale strukturer. Deres livsløp vil i vesentlig grad bli et resultat av deres egne individuelle refleksjoner og valg. Denne tendensen omtales gjerne som *individualisering*. Til tross for at denne antagelsen om individualisering nok har mye for seg, så kan vi fremdeles se tendenser som peker i en annen retning - og det finnes velbegrunnede sosiologiske perspektiver som framholder at sosial bakgrunn, strukturer og tradisjoner likevel har betydelig innflytelse på de individuelle valgene. Dette kan vi få tak på når vi iakttar de ganske faste sosiale mønstre som de mange individuelle valgene likevel nedfeller seg i. I mitt empiriske materiale finnes noen slike mønstre. Vi kan her tale om *sosial reproduksjon*.

I denne teoretiske introduksjonen til avhandlingen presenteres disse to forståelsene av det senmoderne samfunnet, og den teoretiske introduksjonen strekker seg nok ut over det som strengt tatt ville være nødvendig for å ha en ramme for å lese artiklene i avhandlingen. Det får så være.

Siden valg av utdanning, yrke og hjemsted er temaer for avhandlingen har jeg valgt å trekke fram teoretiske bidrag som handler om nettopp dette.

2.2 Sosial reproduksjon

Sosial reproduksjon har lenge vært et framtrødende sosiologisk perspektiv i både inn- og utland, og sto spesielt sterkt på 1960 og 1970-tallet. Innenfor utdannings sosiologisk og annen ungdomsrelatert forskning har perspektivet vært særlig dominerende. Reproduksjon av for eksempel utdanningsforskjeller har vært knyttet til sosial bakgrunn, kjønn, etnisitet, geografisk bakgrunn, sentrum/periferi-dimensjoner og urbanitet/ruralitet-dimensjoner. Forskjellene har blitt forklart med henvisning til en mengde ulike faktorer; verdier, kultur, økonomi, normer, tradisjon, intelligens, kognitive evner og skole-karakteristika, for å nevne noe. I dette avsnittet vil jeg beskrive noen av de viktigste trekkene ved teorier om sosial reproduksjon, for dermed å kunne si noe om denne typen teoris ståsted i forhold til danning av preferanser knyttet til valg av utdanning, arbeid og hjemsted.

2.2.1 Forutsigbarhet

Forutsigbarhet er et selvskrevent karakteristika knyttet til ideen om sosial reproduksjon. Kjønn, sosial bakgrunn og geografisk bakgrunn utgjør ett knippe av sentrale variabler som anses som spesielt sterke prediktorer for den type valg den enkelte gjør med hensyn til utdanning og yrke, og det er også disse variablene som undersøkes i avhandlingen. Innenfor teorier om sosial reproduksjon antas det at disse variablene virker bestemmende både på skoleprestasjoner og valg av utdanningsretninger - og dermed i sin tur på hvordan overgangen mellom skole og arbeidsliv skal finne sted. Dersom en for eksempel har kunnskap om foreldrenes utdanningsnivå, vil en med rimelig grad av sikkerhet kunne predikere de utdanningsvalg individet selv (avkommet) foretar. Og dersom en kjenner et individs kjønn, vil en kunne si noe om sannsynlige og mindre sannsynlige karriere-forløp. Forutsigbarheten ved valg blir således et sentralt poeng, fordi valghandlinger i høy grad er strukturerte på basis av slike bakgrunnsvariabler. For å få fram dette poenget bruker Furlong og Cartmel (1997) metaforen om en togreise. En kan sammenligne unge menneskers inntreden i utdanningssystemet med det å stige om bord på tog på vei mot ulike destinasjoner. Hvilket tog den enkelte skal gå om bord på er bestemt av faktorer som sosial

klasse og kjønn, selv om tildelingen og fordelingen av billetter samtidig er bekreftet på basis av utdanningsmessige prestasjoner. Når reisen først har startet er det vanskelig å skifte bestemmelsessted. Det kan være mulig å oppgradere billetten fra 2. til 1. klasse, eller en kan velge å gå av toget på en mellomliggende stasjon, men fordi togene følger forskjellige spor er det få reelle sjanser til å bytte tog.

I Norge har en rekke forskere demonstrert empirisk at barns klassemessige bakgrunn kan bidra til å forutsi utdanningsmessige handlinger (blant andre Bjørnson 1996, Colbjørnsen 1987, Hernes 1974, Hernes og Knudsen 1976, Karlsen 1995, Knudsen 1976, 1981, Lindbekk 1974, Severeide 1988). Det påvises at elever fra høyere sosiale lag gjør det bedre på skolen enn elever fra lavere sosiale lag, og at elever fra høyere sosiale lag ser ut til å få størst uttelling for evnene sine. Det dokumenteres også at barn fra høyere sosiale lag har en fordel når det gjelder måten de anvender oppnådde skoleresultater på, på den måten at av elever med ellers like skoleresultater vil barn fra høyere sosiale lag oftere enn andre bli værende i utdanningssystemet og ta høyere utdanning. Forskerne hevder at årsakene til de påviste forskjellene når det gjelder utdanningsprestasjoner og utdanningslengde finnes i faktorer knyttet til familiens posisjon i den sosiale lagdelingen, hvor foreldre fra høyere sosiale lag er i stand til å overføre til sine barn både grunnlaget for utvikling av ferdigheter som er viktige for å mestre skolen og positive holdninger til skolegang. Den enkeltes sosiale bakgrunn er med på å bestemme hvor langt en utdanningsmessig vil drive det, mens ens utdanning i neste omgang er med på å avgjøre hvor i den sosiale lagdelingen en selv ender i voksen alder.

Forskere har også pekt på systematisk kjønnsforskjeller knyttet til utdannings- og yrkesvalg (blant andre Edvardsen 1991, Hansen 1993, Hoel 1997, Karlsen 1995, Roalsø 1994, Rogg 1991). Jenter og gutter foretar ulike valg med hensyn til studieretninger og fag både innenfor videregående og høyere utdanning, og de kommuniserer ulike preferanser knyttet til disse valgene. Dette er noe som er tydelig også i mitt materiale. Det er få jenter innenfor tradisjonelle yrkesfag ved videregående skoler, og det er få gutter å finne innenfor tradisjonelle omsorgsfag. Den samme tendensen er til stede også innenfor det høyere utdanningssystemet, hvor det er få kvinner i tekniske og naturvitenskapelige fag, samtidig som det er få mannlige studenter i omsorgsutdanninger, som sykepleie og førskolelærer (Hansen 1993).

Lokale utdanningsforskjeller har også vært gjenstand for forskning innenfor reproduksjonsperspektivet, selv om dette aldri har fått den helt store utbredelsen sammenlignet med forskning knyttet til sosial bakgrunn og kjønn. Nord-Norge har gjennom hele etterkrigstiden vært på sisteplass når det gjelder befolkningens utdanningsnivå, og Finnmark befinner seg fremdeles på bunnen når det gjelder andel 16-18 åringer som er elever i videregående skole⁵. Som jeg var inne på i Kapittel 1 (Introduksjon) har den nordnorske befolkningens forhold til utdanningssystemet derfor vært gjenstand for problematisering, og en har funnet et motsetningsforhold mellom skolens kultur og nordnorsk kultur. Mens nordnorsk ungdoms identitet er forankret i lokalsamfunn og primærnæringer - spesielt fiskeriene trekkes fram - er skolen tilknyttet en urban eller nasjonal kultur, og derfor oppstår det en kollisjon mellom utdanningssystemet og nordnorsk kultur når nordnorsk ungdom kommer inn i skolen. Skolens verden er fremmed fordi ungdommenes erfaringsverden er forskjellig fra den som skolen forutsetter og baserer seg på. En rekke forskere har vært opptatte av dette (for eksempel Edvardsen 1989, 1990, Gerrard 1993, Hoem 1976, 1978, Jentoft 1991, Solstad 1984, Tiller 1990). Utenfor Norge har bosted vært en viktig variabel for å forklare utdanningsforskjeller blant ungdom blant annet i Schwartzwellers arbeider (Schwartzweller 1973, 1978. Se også Nash 1980). Ungdom fra rurale strøk er, sammenlignet med ungdom fra urbane strøk, i mindre grad fortrolige med et vidt spekter av karrieremodeller, og deres valg av karrierer er derfor ofte begrenset. Siden utdanningssystemet er representant for nasjonal kultur eller nasjonal bevissthet, vil mennesker med bakgrunn i en regional kultur oppleve å mislykkes innenfor dette systemet (Weber 1976; referert i Burke 1992).

I artikkelen *Utdanning, modernisering og sosial identitet blant ungdom i Nord-Norge* viser jeg med henvisning til empiri på feltet at en del av forestillingene knyttet til oppfatningen av Nord-Norge som tilbakeliggende hva utdanning angår, må revideres. Endringer i sysselsettingsmønsteret i landsdelen, sammen med mer allmenne tendenser i retning av at utdanningssystemets rolle som sosialiseringarena blir viktigere enn for eksempel arbeidsarenaen, indikerer at grunnlaget for utforming av identitet har endret seg. Det blir derfor betimelig å stille spørsmålsteget ved hjemmekultur versus skolekultur-hypotesen. Denne tankerekken følges videre i *Til forsvar for den moderniserte nordlending*, hvor jeg framholder at ideen om en felles, homogen nordnorsk kultur verken er uproblematisk, kjønnsløs eller

⁵ Statistisk sentralbyrå: *Aktuell utdanningsstatistikk nr. 5/2000*, tabell 2.9: 16-18-åringar registrerte som lærlingar eller elevar i vidaregåande skole, etter alder og bostadsfylke. Prosent av registrerte årskull. Per 01.10.1996-1999.

generasjonsløs. Lokalitet er en variabel som undersøkes også i de andre artiklene i avhandlingen, og gjennom analysene avvises i stor grad teser om den typen lokal kulturell variasjon som Hoem, Edvardsen og Tiller snakker om, med andre ord forskjeller mellom en nasjonal kultur og en lokal nordnorsk kystkultur. I det minste har ikke den typen analyser jeg har foretatt vært i stand til å gripe eventuelle slike variasjoner. I stedet utvikles ideen om *det urbane ethos*, som innebærer at ungdom uavhengig av bosted og såkalt 'lokal tilknytning' bekjenner seg til en urban framfor en lokal kultur.

Det har vært lansert en rekke ulike forklaringer på hvilke mekanismer som skjuler seg bak de forskjellige formene for sosial reproduksjon.

2.2.2 Økonomiske forklaringer

Den franske sosiologen Raymond Boudon har forklart reproduksjon av utdanningsmessige forskjeller blant annet gjennom økonomiske mekanismer. Slik han ser det, involverer utdanning både direkte og indirekte økonomiske kostnader (Boudon 1974). Direkte kostnader er bøker, transport og lignende, mens indirekte kostnader vil være tapt arbeidsfortjeneste. Det vil derfor være naturlig å forvente at utdanning iallfall til en viss grad vil kunne avhenge av familiens økonomiske ressurser. Gambetta (1987) hevder også at familiens inntekt er av avgjørende betydning for barns utdanningskarriere. Forskjeller i preferanser er ikke noen relevant problemstilling i denne forbindelse, fordi preferanser ikke har noen betydning for de valg som foretas. Valgene styres av økonomiske muligheter og begrensninger.

En type økonomiske forklaringer har også være benyttet for å forklare kjønnsforskjeller i utdannings- og yrkesvalg, selv om dette handler mindre om familiens økonomiske ressurser. Becker (1991) hevder at til tross for at kvinner vet at utdanning kan øke deres verdi på arbeidsmarkedet, legger de mindre vekt på å investere i utdanning enn menn gjør. Årsaken til dette er at kvinner regner med å satse mer på familien enn det menn gjør. I følge Polachek (1981; referert i Hansen 1993) regner ikke kvinner med å være sysselsatt kontinuerlig på grunn av svangerskap og omsorg for barn. De velger derfor utdanninger som fører til yrker hvor avbrekk ikke vil føre til så store tap i erfaring og lønn.

I andre økonomi-relaterte forklaringer har spørsmålet om preferanse større relevans, for eksempel slik vi finner det uttrykt hos Pierre Bourdieu (1993). Grunnen til at unge fra arbeiderklassen ønsker å forlate utdanningssystemet tidlig for å begynne å jobbe, kan i følge Bourdieu forklares gjennom at de tidlig ønsker å oppnå voksen-status og de økonomiske kapasiteter som forbindes med det (Bourdieu 1993: 96). Det er viktig for arbeiderklasseguttene å tjene penger, fordi det gjør dem i stand til materielt sett å holde tritt med deres jevnaldrende, gå ut med kamerater og å invitere jenter ut, og på den måten oppfatte seg selv og bli oppfattet av andre som en 'mann'. Personlig økonomi og det å tjene penger bidrar slik sett til å konstituere et voksenliv for arbeiderklasseguttene, og når det ikke er mulig å få tilført penger fra familien vil dette føre til at de slutter på skolen. Guttene fra middelklassen har, slik Bourdieu ser det, de samme preferansene om penger, men på grunn av at det for dem vanligvis ikke er noen motsetning mellom høyt personlig forbruk og skolegang, fører en slik preferanse ikke til at de slutter på skolen. Den britiske kultursosiologen Paul Willis (1977) finner den samme tendensen i sine studier av engelske arbeiderklassegutter. For å kunne opprettholde en bestemt livsstil er behovet for penger så stort at det er med på å dytte dem ut av utdanningssystemet og inn i en jobb-situasjon.

2.2.3 Kulturelle mekanismer

Kulturelle mekanismer har også vært brukt for å forklare forutsigbarheten - reproduksjonen - knyttet til valg og preferanser, slik blant andre Willis (1977) gjør det i boken *Learning to labour*. Han hevder at arbeiderklassegutter utvikler sin egen subkultur, nært knyttet opp til den arbeiderklassekulturen de kommer fra. Subkulturelle uttrykk kommer til syne på ulike måter, blant annet gjennom klesstil, språk, atferd, normer og verdier. I følge Willis fortolker guttene verden gjennom den subkulturen de tilhører, noe som blant annet påvirker deres forhold til utdanningssystemet og det dette systemet representerer. De demonstrerer en konkret og sterk opposisjon mot systemet, blant annet gjennom skulking, gjennom å møte opp i feil klasserom, møte opp i rett klasserom uten å jobbe og gjennom å ikke gjøre pålagte hjemmelekser. Samtidig, hevder Willis, oppgraderer guttene sin egen kultur.

Det å avvise skolen og samtidig oppgradere sin egen kultur er en velkjent teknikk for å unngå den følelsesmessige ambivalensen mellom det å avvise skolen og samtidig vite at en trenger

skolen for å komme seg fram i verden (Solstad og Eilertsen 1983, Skaalvik 1988). Elevene beskytter seg selv gjennom et selektivt valg av verdier. I følge Skaalvik er elevene nødt til å betrakte skolen som mindre viktig for at persepsjonen av det å mislykkes innenfor skolen skal få mindre betydning. Dette innebærer en devaluering av skolen, skolearbeidet og skolefagene.

Willis' gutter greier å konstruere en form for kulturell overlegenhet, hvor de er overlegne både de andre elevene og lærerne. Denne motstandskulturen har en funksjon også når det gjelder å lette overgangen til arbeidslivet. Kulturen gjør det klart for dem at sosial stigning ikke er for hvem som helst, og som en følge av dette avviser de det intellektuelle arbeidet, noe som gir dem en total aksept for det manuelle arbeidets vilkår. Guttene utvikler ikke mål og preferanser som ligger utenfor det settet av alternativer som de har mulighet til å velge blant. De oppgraderer kroppsarbeidet, og gir det dermed høyere verdi enn det vanligvis har ellers i samfunnet. De utvikler en skepsis mot verdien av faglige kvalifikasjoner sett i forhold til det som må ofres for å oppnå dem. Umiddelbar belønning er viktig. Teoretiske kvalifikasjoner vil dessuten ikke representere noe viktig utvalgsriterium i de jobbene disse guttene sikter mot. Det å gjøre det bra på skolen vil trolig bare bety en mindre flytting oppover i arbeidshierarkiet som lærling eller i en kontorjobb. Disse jobbene vil i guttenes øyne tilby lite, men kreve mye.

2.2.4 Sosiale mekanismer

Sosiale mekanismer har også vært lansert som forklaring på utdanningsulikhet, og utgangspunktet her er at 'like barn leker best'. Siden det er klare tendenser til at ressurssterke familier bosetter seg i visse bomiljøer og ressursvake familier samler seg i visse bomiljøer, blir barns referansegruppe blant jevnaldrende snever (Bjørnson 1996). I følge Bjørnson (1996) blir forestillinger om framtid, hva som er oppnåelig, og hva som representerer det selvfølgelige valg, svært ulik i de forskjellige bomiljøer. Vi blir ikke til sosiale individer i omgang med et gjennomsnitt av befolkningen, sier han, men i omgang med mennesker i de nære omgivelser, og disse er i stor grad homogene. Barn og unge velger ofte det kjente framfor det ukjente.

Raymond Boudon (1974) er inne på det samme i sine studier. Slik han ser det, innebærer utdannings- og yrkesvalg i tillegg til de økonomiske kostnadene vi så på i et tidligere avsnitt, også sosiale kostnader og belønninger. Disse er forskjellige alt etter individets plassering i

stratifikasjonssystemet. For barn fra høyere sosiale lag kan det å velge yrkesfaglig utdanningsretning innebære kostnader i form av sosial degradering og tap av kontakt med venner fra samme bakgrunn, dersom de ikke har valgt det samme. For barn fra lavere sosiale lag vil det samme valget kunne bety å beholde sin sosiale utgangsposisjon - eller til og med avansere -, og også å beholde kontakten med venner som trolig vil ha valgt det samme. Det å velge allmennfaglig studieretning, vil derimot kunne bety tap av vennekontakt og sosial stigmatisering for barn fra lavere sosiale lag. Barn fra høyere sosiale lag vil derimot gjennom det samme valget kunne beholde kontakt med venner og beholde sin sosiale prestisje. I tillegg hevder Boudon at press fra familie kan være med på å styre barn fra ulike sosial lag inn i ulike utdanningsløp. Barn fra høyere sosiale lag kan oppleve sterkere press i retning av allmennfaglig studieretning enn barn fra lavere sosiale lag.

2.2.5 Reproduksjon gjennom sosial eliminasjon

Pierre Bourdieu tar også i bruk kulturelle mekanismer når han forklarer sosial reproduksjon, og Bourdieu har vært spesielt opptatt av sosial reproduksjon i relasjon til utdanningssystemet. I Bourdieus teori om utdanningssystemet er to begreper spesielt viktige; *habitus* og *kulturell kapital*. Habitus defineres som et system av handlingsdisposisjoner (Bourdieu 1977). Disse handlingsdisposisjonene er produkter av de sosiale forhold individer vokser opp under. Habitus dannes i barndommen ved at barnet får tilgang til kunnskap om verden. Kunnskapen er allerede strukturert av andre, og slik sett 'overtar' barnet verden slik den fremstår for de menneskene som omgir det. Denne kunnskapen internaliseres og omformes så til disposisjoner. Disposisjonene gjør individene i stand til å handle meningsfullt og til å oppfatte andres handlinger som meningsfulle. Habitus strukturer handling og persepsjon av handling. Habitus er for Bourdieu det enhetlige prinsippet som genererer all handling i alle situasjoner. Den integrerer dermed ulike aspekter i menneskers livsstil og gjør at det blir en gjennomført helhet (Sulkanen 1982). Dermed blir det mulig å gjenkjenne en bestemt klassehabitus på flere forskjellige områder.

Kulturell kapital defineres som en form for kunnskap som styrer agentens empati mot eller verdsetting av ulike kulturelle uttrykk (Bourdieu 1984). De dominerende gruppene i samfunnet har makt til å pålegge mening og å pålegge deres mening som legitim. De er i stand til å definere deres egen kultur som å være verdig til å søkes og eies. Bourdieu refererer til den dominerende

kultur som 'kulturell kapital' fordi den via utdanningssystemet kan brukes til tilegnelse av rikdom og makt. Denne evalueringen av den dominerende kultur er 'arbitrær' eller tilfeldig. En kan ikke på noen objektiv måte vise at den er noe bedre eller verre enn andre subkulturer i samfunnet. Den høye verdi som den dominerende kultur har i samfunnet som helhet stammer ganske enkelt fra den evnen de som besitter makt har til å pålegge andre sine realitetsdefinisjoner. Kulturell kapital av denne typen kan bare fås fra individer som selv er utstyrt med det 'riktige' disposisjonssystemet, det vil si fra utdannede foreldre.

De dominerende klasser har ikke bare makt til å definere hva som skal være etterstrebellesverdige kultur, men de har også makt til å etablere denne kulturen som basis for kunnskap i utdanningssystemet. Utdanningssystemet premierer og forutsetter den typen kulturell kapital som overklassebarna innehar, blant annet gjennom at det settes spesifikke krav til abstraksjon, språkmanipulering og formell tenkning. Siden barn fra de dominerende klasser har internalisert disse ferdigheter og kunnskaper allerede før de begynner på skolen, innehar de nøkkelen for å åpne de beskjedene som overføres i klasserommet (Karlsen 1995). Dette gjør at skolegang automatisk vil favorisere barn fra makteliten og diskriminere mot barn fra lavere sosiale lag. De utdanningsmessige prestasjonene i sosiale grupper er derfor direkte relatert til den mengden av kulturell kapital som de besitter. Barn fra lavere sosiale lag elimineres bort fra de høyeste utdanningsnivåene. I følge Bourdieu og Passeron (1990) skjer dette på to måter. For det første vil barn fra lavere sosiale lag på grunn av at de mangler skolens kultur - kulturell kapital - oftere mislykkes under eksamener og lignende, noe som kan forhindre dem fra å begynne på høyere utdanning. Men, hevder Bourdieu og Passeron, de fleste av de som ekskluderes fra høyere utdanning eliminerer seg selv før de har blitt eksaminert (ibid.). Den andre formen for eliminering er derfor en selv-eliminering som barn fra lavere sosiale lag utsetter seg selv for.

Thus, previous performances being equal, pupils of working-class origin are more likely to 'eliminate themselves' from secondary education by declining to enter it than to eliminate themselves once they have entered, and a fortiori more likely not to enter than to be eliminated from it by the explicit sanction of examination failure. (Bourdieu og Passeron 1990: 153)

Bourdieu og Passeron betrakter denne avgjørelsen som realistisk. Holdninger knyttet til utdanningssystemet er del av ens habitus, det vil si den forståelse individet har av verden, og en del av denne forståelsen er kunnskapen om at individer fra forskjellige sosiale klasser har forskjellige 'objektive sannsynligheter' for å gjøre suksess innenfor utdanningssystemet. Det vil si at prosentandelen individer fra lavere sosiale klasser som begynner på høyere utdanning er

lavere enn den tilsvarende andelen individer fra høyere klasser. Dette er et faktum som intuitivt oppfattes av medlemmene fra ulike klasser, og de har slik sett en kollektiv kunnskap om hvor langt det er mulig for dem å nå innenfor utdanningssystemet. Arbeiderklasseelever er klar over hva som er i vente for dem, og de 'vet' at de har oddsene mot seg.

Depending on whether access to higher education is collectively felt, even in a diffuse way, as an impossible, possible, probable, normal or banal future, everything in the conduct of the families and the children (particularly their conduct and performance at school) will vary, because behaviour tends to be governed by what is 'reasonable' to expect. Because quantitatively different levels of the rates of collective opportunity express themselves in *qualitatively* different experiences, a social category's collective chances constitute, through the process of internalization of the category's objective destiny, one of the mechanisms through which that objective destiny is realized. (Bourdieu and Passeron 1990: 226)

Barn fra lavere sosiale lag 'vet' at de ikke har muligheten for å lykkes innenfor utdanningssystemet, og de vil derfor avstå fra å utvikle preferanser som er knyttet til utdanningssystemet eller som de er avhengige av dette systemet for å oppfylle. De verdi- og preferansesystemer vi finner hos barn fra lavere sosiale lag kan på denne måten betraktes som en form for resignasjon overfor det uunngåelige. Dette betyr ikke at individer fra lavere sosiale lag ikke anerkjenner den typen verdier som er en del av den kulturelle kapital i et samfunn. De anerkjenner verdiene, ikke minst på grunn av den kraftige innflytelsen utdanningssystemet selv øver overfor dem. De anerkjenner dem bare ikke som del av deres egne liv. Eller som Willis uttrykker det i *Learning to labour*, deres egen kultur gjør det klar for dem at 'this is not for us' (Willis 1977). Både Bourdieu og Willis hevder slik sett at preferansestrukturen delvis dannes som en reaksjon på både det å mislykkes innenfor utdanningssystemet og det å ha en (objektiv) kunnskap om at de ikke er i stand til å lykkes. Elever fra lavere sosiale lag danner ikke preferanser som de er avhengige av utdanningssystemet for å oppfylle.

Knudsen (1976) har lansert en lignende forklaring på kjønnsforskjeller i utdanningsvalg. På grunn av det tradisjonelle kjønnsrollemønsteret i hjem og arbeidsliv siles kvinner raskere ut av viktige utdanningsveier enn menn, hevder Knudsen. I et mannsdominert samfunn har kvinner flere ulemper og færre fordeler ved lang utdanning enn menn har. Jenter får ofte ikke like mye igjen for skolegang og eksamener som gutter, sier han, fordi de ofte utsettes for fordommer blant annet knyttet til at kvinnelig arbeidskraft betraktes som mindre stabil. Derfor 'vet' jenter også at

de etter all sannsynlighet vil få mindre igjen for lang utdanning i form av yrkesposisjon og inntekt, og denne kunnskapen kan gjøre at de ekskluderer seg selv (se også Chisholm 1997).

Når det gjelder kjønn og reproduksjon legges det ofte vekt på prosesser knyttet til sosialisering. Jenter og gutter utvikler gjennom sosialisering forskjellige interesser, preferanser og orienteringer, og kjønnene varierer med hensyn til personlighetsstruktur, verdier og moral (Nielsen og Rudberg 1994). Et resultat av dette kan altså være at jenter og gutter foretar forskjellige valg knyttet til utdanning og yrke. Forskjellige aspekter ved kjønns sosialisering har vært vektlagt. Mor-barn relasjonen har stått særlig sentralt innenfor psykoanalytisk sosialiseringsteori, som hos Chodorow (1978), hvor det hevdes at gjennom ubevisste prosesser i forholdet mellom mor og barn utrustes gutter for deltakelse på ikke-relasjonelle områder (for eksempel arbeid med tall eller tekniske fag), mens jenter får potensiale for deltakelse på relasjonelle områder (for eksempel knyttet til omsorgsarbeid). Barnets identifisering med dets foreldre har vært vektlagt av Parsons (1964), som hevder at jenter overtar morens ekspressive rolle, mens gutter overtar farens instrumentelle rolle. Andre har lagt sterkere vekt på innflytelsen fra forhold utenfor familien, som for eksempel venner, utdanningssystemet - og de seneste tiårene, fra massemedia og varemarkeder (Nielsen og Rudberg 1994).

2.2.6 Grunnlaget for danning av preferanser innenfor teorier om sosial reproduksjon

Som vi har sett blir strukturelle variabler, som sosial bakgrunn, kjønn og geografisk bakgrunn behandlet som de viktigste årsakene bak dannelsen av valgpreferanser i teorier om sosial reproduksjon. Individuelle avgjørelser er derfor, som Gambetta (1987) påpeker i sin beskrivelse av denne typen perspektiver, mindre viktig. En gitt handling kommer av årsaker som ved å virke bak ryggen deres, dytter individene mot en handlingskurs. Dette betyr ikke, hevder Gambetta, som for eksempel er tilfelle i Webers tradisjonelle handling, at ikke individene veier alternativer opp mot hverandre, for så å velge blant dem. Kulturelle mekanismer som virker som indre krefter uttrykt i tro, normer og subkulturelle verdier former preferansestrukturen ved å endre de verdiene som er knyttet til hvert alternativ. På samme måte kan de indre kreftene påvirke hvordan individet oppfatter settet av mulige alternativer. Dette skjer ved at mulighetene for å evaluere og bearbeide relevant informasjon om disse alternativene blir innskrenket. For eksempel kan kognitive hindringer og et kort tidsperspektiv føre til at en kutter ut visse alternativer

‘automatisk’ gjennom å ignorere de fordelene som er assosiert med dem, slik det er beskrevet av Willis (1977). Dette fører igjen til en sosialt ‘biased’ evaluering av kostnader og belønninger. Folk foretrekker bare det som de objektivt sett er i stand til å oppnå. Dette enten ved at individet justerer målene sine etter å ha erfart hvor umulig det er å oppnå målet, eller ved å ikke en gang utvikle preferanser eller mål som ligger utenfor det mulige settet av alternativer. Dette betyr slik Gambetta ser det, ikke at indre krefter direkte styrer individets atferd gjennom å velge ut sluttproduktet. Individet kan fremdeles sammenligne alternativer og velge mellom dem, men det foregår altså gjennom en sosialt eller kjønnsmessig ‘biased’ preferansestruktur.

De seneste tiårene har perspektivet om sosial reproduksjon særlig blitt angrepet i forhold til problemer om å redegjøre for sosial endring (Fornäs 1995). Perspektivet kan betraktes som statisk, og dermed dårlig egnet for analyser av sosiale forhold i dagens samfunn som er preget av stadige og dyptgripende endringsprosesser. De sosiale strukturer - og reproduksjonen av disse - som dette perspektivet forutsetter, hevdes å være i oppløsning. Perspektiver knyttet til ideen om individualisering framholder slike argumenter. Mens sosial reproduksjon forutsetter at ungdoms valg og preferanser til en viss grad er ‘styrt’ av sosiale bakgrunnsvariabler som klasse og kjønn, har individualiseringsperspektivet som utgangspunkt sosiale endringsprosesser som har gjort denne typen bakgrunnsvariabler mindre viktige.

2.3 Individualisering

Det er liten tvil om at barns og unges oppvekstvilkår har endret seg svært mye de siste tiårene, og flere teoretikere har vært opptatte av denne utviklingen. Utdanningssystemet har fått en helt ny og svært sentral rolle som sosialisering sin instans (Ziehe 1993, Baethge et. al. 1988). Barn og unge tilbringer mer og mer tid innenfor dette systemet, og de tilbringer tilsvarende mindre tid i f.eks. arbeidssituasjoner. Baethge et. al. (1988) hevder derfor at vi har beveget oss fra en arbeidsbasert eller arbeidsrelatert sosialisering mot en overveiende skolebasert sosialisering. Jevnaldersgruppen har fått økt betydning som påvirkningsinstans for de unge, noe som har gått på bekostning av påvirkningskilder som tradisjoner og familiebakgrunn (Ziehe 1993, Frønes 1998a, Mead 1971). Frønes (1998a) kaller dette for jevnaldersosialisering, og selv om det i og for seg ikke er noe historisk nytt i at individer av samme alder samhandler mye med hverandre, så er styrken i dette slik Frønes ser det noe nytt. Media har fått økt påvirkning når det gjelder identitet, holdninger,

verdier og verdensanskuelser (Ziehe 1993, Frønes 1998b). Den ‘digitale barndommen’ er en betegnelse på dette (Frønes 1998b).

Denne utviklingen knyttes ofte til begreper som individualisering, refleksivitet og kulturell frisetting, som handler om at individet fristilles fra tradisjonelle normer, verdier og forventninger, og at individene dermed får større rom for utøvelse av personlige valg uavhengig av slike faktorer. Furlong og Cartmel (1997) sammenligner denne forståelsen av valg med en biltur. Mens tog-passasjerer i stor grad er bundet til å forbli på et predeterminert tog-spor, så kan bilføreren velge sin rute blant et stort antall alternativer. Mens togpassasjeren ikke behøver å ta stilling til hvor reisen skal gå eller etter hvilket spor, fordi alt på forhånd er gitt og ligger utenfor den enkelte passasjers kontroll, må den individuelle bilføreren hele tiden ta stilling til avgjørelser knyttet til valg av mulige ruter som kan ta ham eller henne fra utgangspunkt til destinasjon. Slik sett har bilføreren en viss kontroll over reisen, og individuelle ferdigheter og avgjørelser gir inntrykk av å være avgjørende for hvordan turen skal gå. Imidlertid er bilførerne i utgangspunktet tildelt forskjellige biltyper med forskjellig yteevne, blant annet med hensyn til fart og komfort. De som kjører dyre og raske biler er ofte i stand til å kjøre forbi biler som yter mindre. Hvilken biltype den enkelte ble tildelt helt til å begynne med, er derfor i høy grad avgjørende for hvordan reisen til slutt skal ende. Dette faktum skjules imidlertid ofte av at den enkelte bilfører selv bestemmer reisens forløp og kan kjøre forbi andre motorister.

Denne metaforen innebærer at selv om individets valgmuligheter er blitt flere, så betyr ikke det at prosesser som handler om ulikhet og ‘tvang’ er blitt borte. I det følgende presenteres forståelser av individets stilling i det senmoderne som tar høyde for dette poenget.

2.3.1 Oppløsning av sosiale strukturer

All that is solid melts into air, skrev Marx og Engels i 1848 (1848/1984). Med det mente de at faste sosiale strukturer var i ferd med å gå i oppløsning, som strukturer knyttet til tradisjoner, religion og slekt. Denne typen oppløsning er et kjennetegn ved den tidlige modernisering, og kan betraktes som del av et større opplysnings- og frigjøringsprosjekt (Bilton et. al. 1996). Gjennom forskjellige praktiske forbedringer og kunnskapsutvikling skulle menneskene frigjøre seg fra naturens vold. Men menneskene skulle også frigjøre seg fra sosiale krefter som ikke var basert på

fornuft og vitenskap, som for eksempel religion og overtro, og fra fortidens 'unaturlige' bånd, som Guneriussen (1999) uttrykker det, det vil si stavnsbånd, rigide hierarkier og autoritetsforhold, laugsvesen, og den makt slekt og lokale grupper hadde over individet. På individuelt nivå innebar dette en frigjøring som skulle gi økt rom for personlig potensiale og autonomi. De sosiologiske klassikerne, anført av Karl Marx og Max Weber, pekte imidlertid tidlig på at denne delen av prosjektet i stor grad var mislykket, fordi det ikke uten videre førte til større individuell frihet, men like gjerne til nye typer bånd og rigide sosiale strukturer, som for eksempel klassehierarkier - altså en form for illusorisk frihet.

Det senmoderne fører på sin side til en radikalisering av oppløsningsprosessene, og gir i følge Giddens (1990) og Beck (1997) en oppløsning også av de 'nye' strukturer og bånd som det moderne førte med seg. Beck (1997) sier det slik:

Om enkel modernisering betyr *oppløsningen* og *avløsningen* av tradisjonelle samfunnsformer i form av industrielle samfunnsformer, betyr refleksiv modernisering *oppløsningen* og *avløsningen* av industrielle samfunnsformer i form av andre moderniteter. Forskjellen for det to fasene for moderne samfunn er altså at i det første tilfellet blir *førindustrielle* tradisjoner, i det andre tilfellet industrisamfunnets *egne* "tradisjoner" og tryggheter gjenstand for oppløsnings- og avløsningsprosesser. (Beck 1997: 214-215)

Det senmoderne individet lever det Beck kaller det *avtradisjonerte liv* (1997: 116). Han hevder at industrisamfunnets kollektive og gruppespesifikke identitets- og meningskilder er brukt opp, oppløst og avfortryllet, og at resultatet er at alle definisjonsforsøk blir lagt på individene selv. Både slektskap, familie og religion, så vel som klasse- og kjønnssystem og andre tidligere autoriteter får på denne måten svekket sin stilling i det senmoderne samfunnet. Individene er i større grad enn før løsrevet fra lokale, slektsmessige eller klassemessige bindinger. Disse bindingene mister sin validitet og blir ubrukelige, eller de mister i det minste sin selvfølghet og de stilles nå spørsmålsteget ved.

For individene fører dette til en *kulturell frisetting*, det vil si at individene frisettes fra etablerte kulturmønstre (Ziehe 1993). Ungdom løsriver seg fra voksensamfunnets sosiale strukturer, og ungdom danner en egen ungdomskultur på tvers av tidligere sosiale skillelinjer og mønstre (ibid.). Betyr dette at preferanser og verdier ikke lenger kan forutsis ved hjelp av kunnskaper om

individuers plassering innenfor sosiale strukturer? Har ikke kjønn og sosial klasse lenger noen betydning for å forstå preferanser og verdier?

2.3.2 Individualisering, frisetting og refleksivitet

Kulturell frisetting knyttes gjerne til begrepet om *individualisering* (Beck 1992, Baethge 1992). Thomas Ziehe hevder at det personlige biografiske utkast i tidligere tider var den subjektive etterkonstruksjonen av det som alltid var objektivt oppstukket på forhånd, gjennom klassetilhørighet eller andre sosiale kategorier (Ziehe 1993). Identitet ble tilskrevet av ens tilhørighet innenfor slike sosiale kategorier. Individualisering viser til at de eksterne definisjonskreftene som lå til grunn for både den premoderne og den moderne identitet forsvinner. Den senmoderne identitet har ingen eksterne forankringspunkter, og selv om en kanskje kan betrakte for eksempel media som eksternt forankringspunkt, så er det likevel problematisk å se på den senmoderne identitet som tilskrevet i den forstand den premoderne og den moderne identitet var det. Det senmoderne individet gis nye muligheter på den måten at identitet ikke lengre er noe en overtar, og som dermed er fastlagt for resten av livet. Identitet kan nå utprøves, endres, stiliseres og tas tilbake (Ziehe 1993). Holstein-Beck (1995) hevder imidlertid, at ideen om en stabil identitet som lå fast hele livet, var klarest knyttet til en profesjonell jobb-rolle, altså til en typisk vestlig mannlig identitet og spesielt til stede innenfor visse sosiale kategorier. For kvinner var dette derimot ikke like gyldig. Kvinnelige identiteter har istedenfor vært sentrert rundt de relasjoner de inngikk i, og kvinners identiteter har vært beskrevet i betydningen av hennes relasjoner; gifteklar jente, gift kvinne, småbarnsmor, enke, bestemor osv. Identitet var dermed noe som varierte etter livsfasene. Mannens identitet, hevder Holstein-Beck, var derimot klarere knyttet til hans profesjonelle identitet, og for menn hørte derfor en stabil identitet og et lineært framtidsperspektiv sammen.

Frisetting og økt individualisering fører til en økt selv-bevissthet, altså det at vi begynner å betrakte oss selv for å spørre hvem vi er, slik Giddens (1991) beskriver det gjennom sitt begrep om *refleksivitet*. Siden det ikke finnes noe utenfor eller over mennesket som bestemmer hvem han eller hun er, må selvet eller identiteten på samme måte som alt annet skapes refleksivt. Vi må selv konstruere vår identitet og presentere den for andre, noe også Goffman (1992) har pekt på. I følge Scott Lash (1990: 202) var tradisjonell handling strukturert av ikke-reflektiv konvensjon,

mens den moderne aktør er i stand til å formulere og reflektere over hans eller hennes handlingsmidler og -mål. Berger et. al. (1974) peker også på at den moderne identiteten er særdeles *refleksiv*. Livet i et integrert og stabilt Gemeinschaft-samfunn kan leves med et minimum av refleksjon, fordi den sosiale verdens grunnleggende forutsetninger kan tas for gitt, hevder de. Moderne samfunn er derimot uforenlig med en slik ro, fordi individet her hele tiden konfronteres med et stadig skiftende kaleidoskop av sosiale erfaringer og meninger. Dette tvinger individet til å ta avgjørelser og legge planer, og tvinger det av samme grunn inn i refleksjon. I følge Berger et. al. er moderne bevissthet derfor særdeles oppmerksom, spent og rasjonaliserende. Refleksiviteten angår ikke bare den ytre verden, men også individets subjektivitet og spesielt dets identitet. Det er ikke bare den ytre tilværelse som er objekt for overveielser og oppmerksomhet. Selvet utsettes for det samme. Beck (1997) beskriver individets 'refleksivitets-arbeid' slik:

Tradisjonelle samfunn blir man født inn i (omtrent som i en stand eller en religion). Stilt overfor de nye føringene må man derimot selv gjøre noe, bli aktiv, oppfinnsom og smart, utvikle ideer, være raskere, smidigere, mer kreativ, for å vinne fram i konkurransen - og det ikke bare én gang, men hele tiden, hver dag. Alle og enhver blir aktører, konstruktører, sjonglører, iscenesettere av sin biografi, sin identitet, men også av sine sosiale bånd og nettverk. (Beck 1997: 113)

Normalbiografien blir dermed en valgbiografi, hevder Beck.

Identitet velges likevel ikke fritt. Giddens hevder at hver av oss ikke bare 'har' en biografi, men at vi også *lever* en biografi, og denne er refleksivt organisert på bakgrunn av strømmer av sosiale og psykologiske informasjoner om mulige måter å leve på (1991: 25). Denne modernitetens refleksivitet utgjøres blant annet av bøker og tv-programmer, som bidrar til å organisere og endre de delene av det sosiale liv som de tar opp eller analyserer. Når vi for eksempel leser bøker om hvordan vi kan bli bedre mennesker eller lykkes i våre liv, påvirker dette vår atferd og måten vi reflekterer omkring dette på. Når kvinner leser om hva som er et bra ekteskap og hva som må til for å kunne realisere seg selv samtidig som en er gift, vil dette kunne endre både måten en betrakter ekteskapet som institusjon på og det syn en har på sitt eget ekteskap. Giddens hevder at spørsmålet "Hvordan skal jeg leve?" må besvares gjennom dag-til-dag-beslutninger om, blant mye annet, hvordan en skal oppføre seg, hvilket tøy en skal ta på og hva en skal spise. Selv-refleksjon er nøkkelen til suksess.

Dette innebærer at identitet alltid er et uavsluttet prosjekt, den er særdeles *åpen*, som Berger et. al. (1974) uttrykker det. Selv om visse karakteristika ved et individ vil være mer eller mindre permanent etter primærsosialiseringen, er det moderne individ likevel i stor grad 'uferdig' når det entrer voksenlivet. Det moderne individ har både kapasitet for, subjektiv bevissthet om og villighet til transformasjoner av identitet senere i livet, og er slik sett svært 'omstillingsberedt', sier Berger et. al. Personlig biografi må derfor oppfattes både som en migrasjon gjennom forskjellige sosiale verdener og som den suksessive realisering av et antall mulige identiteter (ibid.).

2.3.3 Oppgradering av subjektets betydning

Oppløsningen av de sosiale kategoriene kan betraktes som en frigjøring av muligheter. Individet er ikke lenger 'fanget' av tradisjonene, men står friere til selv å skape sine liv, og slik sett blir subjektets betydning oppjustert. Berger et. al. (1974) peker på at moderne identitet er særdeles *individuert*, det vil si at individet har fått en svært viktig plass i modernitetens verdi-hierarki. Individuell frihet, individuell autonomi og individuelle rettigheter tas for gitt som moralske imperativer av grunnleggende viktighet, og fremst blant disse individuelle rettighetene er retten til å planlegge og utforme ens liv så fritt som mulig. En rekke moderne ideologier legitimerer denne grunnleggende rettigheten, hevder Berger et. al. Vår tids automatiserte selvforståelse og bærende ideologi handler i stor grad om det frie individ. Dette skaper en økt forestilling om det Ziehe (1993) har kalt 'gjørbarhet' (*do-ability*), det vil si at det virker som om alt er mulig å skape selv. Ingenting er lenger nedarvet eller naturgitt, heller ikke personlig karakter.

Berger et. al. (1974) setter subjektets oppjustering i sammenheng med at det finnes et mangfold av sosiale verdener som individene må forholde seg til, og som gjør at moderne identitet er særdeles *differensiert*. På grunn av dette mangfoldet erfarer individene hver enkelt verdens struktur som relativt ustabile og usikre. Individene i før-moderne samfunn levde i en verden som var mye mer koherent eller sammenhengende, og den fremsto derfor for individene som solid, urokkelig og uunngåelig. Når det moderne individet erfarer et mangfold av sosiale verdener relativiseres hver av dem. De fremstår ikke lenger som så konstante, tydelige og urokkelige. Følgelig gjennomgår den institusjonelle orden et visst tap av realitet, hevder Berger et. al. 'Realitets-trykket' skifter fra den objektive orden av institusjoner til subjektivitetens verden.

Individets erfaring av seg selv blir mer virkelig for individet enn dets erfaring av den objektive sosiale verden, som er i konstant endring. Individet søker derfor å finne sitt fotfeste i realiteten i seg selv heller enn utenfor seg selv. Slik Berger et. al. ser det, er en konsekvens av dette at individets subjektive realitet (det som ofte regnes som hans 'psykologi') i økende grad blir differensiert, kompleks - og 'interessant' for ham selv. De hevder at dersom dette karakteristika ved den moderne identitet sees i sammenheng med det at moderne identitet er særdeles åpen, blir den moderne identitetens krise manifest:

On the one hand, modern identity is open-ended, transitory, liable to on-going change. On the other hand, a subjective realm of identity is the individual's main foothold in reality. Something that is constantly changing is supposed to be the *ens realissimum*. Consequently it should not be a surprise that modern man is afflicted with a *permanent identity crisis*, a condition conducive to considerable nervousness. (Berger et. al. 1974: 78)

Troen på gjørbarhet gjør at menneskene selv får ansvar for ting. Dersom vi mislykkes med våre livsprosjekter, kan vi ikke skylde på dårlige gener eller det at vi ble født inn i en ressurs svak familie. Det er vårt eget ansvar om vi ikke greier å gjøre noe ut av livet, eller som Beck (1997) uttrykker det; *det å mislykkes blir personlig å mislykkes* (1997: 114).

2.4 Optimisme og pessimisme på det senmoderne individs vegne

Berger et. als. forestilling om det moderne individs permanente identitetskrise illustrerer tydelig at de ikke taler for noe udelt optimistisk syn på individets stilling i det senmoderne. Casey (1995) har fortolket den samfunnsvitenskapelige diskursen om den moderne identitet som en diskurs mellom pessimistiske og optimistiske syn på individets stilling i det senmoderne. I følge Casey er det optimistiske synet særlig tydelig innenfor amerikansk sosiologi, fordi det amerikanske samfunn 'legemliggjør' den moderne kultur på dens seneste utviklingsstadium. Slik hun ser det, feirer 'optimistene' den amerikanske individualismen og individets potensiale til å oppnå hva det enn ønsker i triumf over samfunnets dominans over det. Under dette synet ligger en forestilling om individet som skaper av samfunnet heller som dets produkt. Heller enn å være kritisk til moderniseringsprosessene som undergravende for identitet og fellesskap, oppfattes de som å være til individenes fordel, fordi de muliggjør frigjøringen av individet fra fortiden og fortidens undertrykkende mekanismer.

Felles for mange av de teoretikere vi tar opp her, er imidlertid at de framviser et 'delt' syn på individets stilling i det senmoderne, med både optimistiske og pessimistiske anslag på individets vegne. Selv om både Giddens, Beck og Ziehe kan forstås som å argumenterer for en slags ny-liberal ide om det frie menneske, avviser de ikke på noen måte at tvang, ulikhet og ufrihet er viktige bestanddeler i det senmoderne liv. Dette skal vi gå nærmere inn på nå.

2.4.1 Kulturell ekspropriasjon

Thomas Ziehe finner sin sosiologiske arv innenfor kritisk teori, og til tross for vektlegging av begreper som frisetting og individualisering, ser han ut til å ta denne arven alvorlig. Ziehe (1993) hevder, som allerede nevnt, at en av konsekvensene av frisetting er at subjektet får større betydning, fordi individet selv har ansvar for eget liv og suksess. Samtidig, hevder Ziehe, gjør de objektive samfunnsforholdene det stadig vanskeligere å utøve denne subjektiviteten. I stedet for føydale bindinger må individene nå forholde seg til det liberale varemarkedets styringsmekanismer. På samme tid som det finner sted en frisettingsprosess, finner det sted en 'kulturell eksproprieringsprosess', som Ziehe kaller det. Denne innebærer at individer ikke lenger er i stand til å gjøre sine egne erfaringer, fordi deres fantasier og drømmer er kolonialisert av sosialt produserte bilder og symboler. Samfunnet har på en måte allerede laget de erfaringene som mennesket kan gjøre. Frisettingen skaper nye områder for kulturell ekspropriasjon, slik at det som mennesket har vunnet hele tiden står i fare for igjen å bli kolonialisert. I følge Ziehe er det derfor misforstått å tro at frisetting fører til en slags supermarked-situasjon hvor vi går rundt og 'shopper' fritt mellom en uendelighet av alternativer. Det frisatte rom er selv for-strukturert og for-fortolket.

Fornäs (1995) understreker at økt materiell velferd er en forutsetning for at ungdom skal kunne ha muligheten til å la valg informeres av egne personlige interesser og preferanser. Dette gjør at vi ikke kommer utenom spørsmål knyttet til sosial ulikhet. Den økte velferden blant den generelle populasjonen betyr ikke at alle individer vil ha de samme muligheter for å utøve valg basert på personlige interesser. I det moderne mulighetssamfunn finnes det både vinnere og tapere. Som Fornäs ser det, har ikke en gang alle individer de samme muligheter for å være ungdom, og selve forestillingen om ungdom kan derfor være sosialt betinget. Han hevder:

Since everyone can at least for some time be young, youth implies a certain equality. Youth is, however, unevenly distributed and differently shaped among genders, classes and ethnicities. (Fornäs 1995: 244)

Flere har pekt på medias og markedets rolle når det gjelder å forsyne individet med et begrenset utvalg av valgalternativer. Ziehe (1993) hevder at media, og da i særdeleshet tv, tilbyr barn og unge et nærmest uendelig spekter av sekundære fortolkningsmønstre, som på ingen måte står i forhold til de muligheter de har for egne primære erfaringer. Verden er slik for lengst kjent før de unge selv har mulighet til å erfare den. Herbert Marcuse (1964) er opptatt av at behovstilfredsstillelse i økende grad blir knyttet til vareforbruk, og at det nye forbrukersamfunnet på denne måten har ført med seg nye former for dominans og undertrykking. Christopher Lasch (1991) er opptatt av kapitalismens betydning for dagens sosiale forhold. Også han snakker om at de tradisjonelle autoritetene har mistet sin betydning, og staten og de korporative byråkratiene har kommet inn og overtatt deres roller. Dette har bidratt til å umyndiggjøre og udyktiggjøre folk. Folk har blitt avhengige av byråkatiens autoritet; skolene, hjelpeprofesjonene, masseunderholdende media osv. har tatt kontroll over kulturen (Casey 1995). Individet absorberes av stat og marked.

2.4.2 Usikkerhet og risiko i det senmoderne

Økt omstillingstakt og en konstant tilstand av endring innebærer for unge menneskers del også at det blir vanskelig å forestille seg hvordan fremtiden vil se ut - og dermed hva som vil være de riktige valgene å foreta for sitt eget livsprosjekt. Det kan for eksempel være problematisk å foreta et yrkesvalg all den tid arbeidsmarkedet er uforutsigbart og svingende. Som Ulrich Beck (1992, 1997) har vært spesielt opptatt av, er valg handlinger i det senmoderne derfor behengt med stor grad av usikkerhet og risiko. Industrisamfunnet, det første moderne, blir erstattet av en ny modernitet hvor det gamle, 'vitenskapelige' verdenssynet blir utfordret, hevder han. Målrasjonalitet er ikke lenger motoren for samfunnsforandring, slik vi kjenner det fra blant andre Max Weber. Motoren for samfunnsforandring under refleksiv modernitet er risikoer, farer, individualisering og globalisering (Beck 1997: 215). I følge Beck er folk i økende grad frigjort fra den gamle ordens sosiale nettverk og hindringer, og tvunget til å forhandle et nytt sett av farer som påvirker alle aspekter ved deres dagligliv. Tidligere sikkerheter blir brutt og folks bekymringer sentrerer rundt det å forhindre eller eliminere de risikoer som systematisk

produseres som del av moderniseringen. Evans og Furlong (1997) refererer til dette som en 'navigasjonsmodell'; det er individenes oppgave å aktivt navigere sine liv i forhold til farer og usikkerheter som truer.

For ungdoms del er dette særlig aktuelt, fordi de i enda større grad enn andre aldersgrupper er i en livsfase hvor nettopp planlegging av framtidig liv og utforming av livsprosjekter er presserende. Furlong og Cartmel (1997) hevder at fordi den dominerende antagelsen tidligere var at individer følger nedtråkkete og forutsigbare ruter fra familien, gjennom skolen og inn i arbeidsmarkedet, slik vi så det beskrevet i perspektiver om sosial reproduksjon, ble ikke overgangen fra skole til arbeid assosiert med noe subjektivt ubehag. Restruktureringen av arbeidsmarkedet har derimot hatt viktige implikasjoner for unge menneskers subjektive opplevelse av overgangen til arbeid, hevder de. Endringens hurtighet har betydd at dagens generasjon av unge foretar disse overgangene i en periode preget av uro, og som en konsekvens mangler de klare referanserammer som kan hjelpe til med å lette overganger på et subjektivt nivå. På denne måten er det å entre arbeidets verden på 90-tallet karakterisert ved en forhøyet følelse av risiko.

Zygmung Bauman (1996) har også vært opptatt av at det senmoderne fører til økt uforutsigbarhet. Han presenterer et bilde av det senmoderne, eller post-moderne som han kaller det, som spiller på elementer av risiko, usikkerhet og angst som viktige karakteristika.

One can think of postmodern life as one lived in a city in which traffic is daily re-routed and street names are liable to be changed without notice. Available maps do not guarantee that the house one seeks will be there at the end of the walk, and that the route still leads in the direction one wanted to go. The resulting agony is baseless, though, since the constant drifting of urban attractions makes it unlikely that the allure of the destination will outlast the duration of the walk. In such a city one is well advised not to plan long and time-consuming journeys. The shorter the trip, the greater is the chance of completing it, and the less the threat of disappointment at the end. A sensible person will avoid long-term commitments and long-distance expeditions. A rational postmodern person would not wish to build her/his identity of steel and concrete, but instead would fight tooth and nail any attempt to have it fixed or otherwise 'defined'. (Bauman 1996: 51-52)

Beck argumenterer for at i det senmoderne har risiko blitt 'individualisert', og folk anser i økende grad nederlag og kriser som resultat av individuelle svakheter, heller enn som resultat av prosesser som ligger utenfor deres personlige kontroll, som vi var inne på tidligere.

Individualiseringen av risiko kan bety at situasjoner som en gang ville ha ført til rop etter politisk handling nå fortolkes som noe som bare kan løses på et individuelt nivå gjennom personlig handling. Som en konsekvens av disse endringene argumenterer Beck for at en økning i sosial ulikhet kan bli assosiert med en forsterkning av individualisering etter som flere mennesker plasseres i ubehagelige situasjoner som de fortolker som å være delvis beroende på deres egne tabber.

Selv om de unge ikke fritt kan foreta valg og treffe avgjørelser, er forestillingen om valgmulighetene likevel så mye til stede og kommuniseres så voldsomt gjennom så mange kanaler, at fikтивiteten likevel er virksom. Denne tilstedeværelsen av forestillinger om muligheter, kaller Ziehe for *mulighetssansen*. Mulighetssansen innebærer en bevissthet om at noe annet alltid er mulig, og samtidig en bevissthet om hvilke muligheter en har gått glipp av eller har misbrukt. Den påtrengende tilstedeværelsen av muligheter og den tiltakende bevissthet om at en ikke kan komme til rette med dem, kaller Ziehe for det *anmassende i realiteten*, og for ungdom er dette spesielt tydelig. Ideen om at alle alternativer til enhver tid står åpne for oss alle eksisterer ofte kun som nettopp en ide. Individet er oppmerksom på at disse mulighetene finnes, men det er et helt annet spørsmål hvorvidt individet befinner seg i en posisjon som tillater at han eller hun benytter seg av alle disse valgmulighetene. Som en konsekvens av dette åpner det seg, slik Ziehe ser det, et forventningsgap, et gap mellom drømmer og realiteter. Det er ikke nødvendigvis noen korrespondanse mellom hva individer forventer ut av livet og det de faktisk er i stand til å oppnå. Giddens (1991) er inne på det samme når han hevder at moderniteten samtidig som den er med på å frigjøre og frisette individer også er med på å skape nye tapere. I og med at et av det moderne samfunns viktigste imperativer er frihet til å velge selv og frihet til å bestemme selv, blir det ekstra tydelig og ekstra bittert for de som velger feil eller som opplever at de ikke har disse utstrakte mulighetene til å velge. Også Beck (1997) tar opp dette punktet i sin klargjøring av begrepet om *det egne liv*. Når individet selv tilkjennes det fulle ansvar for realiseringen av egen tilværelse, kan problemer som har sin rot i samfunnsmessige kriser eller hendelser, feiltolkes som å være produkter av individuell udugelighet. Samfunnsmessige kriser kan bli veltet over på hver enkelt i form av individuelle risikoer, hevder han. Arbeidsløshet kan for eksempel betraktes som en konsekvens av mangel på ferdigheter hos individet, heller enn som resultat av nedgangen i etterspørsel for manuell arbeidskraft som stammer fra en verdensøkonomisk nedgangstid. På samme måte kan en tenke seg at de problemer som skole-

tapere i mindre privilegerte områder møter, ses på som en refleksjon av deres mangel på kvalifikasjoner heller enn som en konsekvens av materielle forhold og mangel på kompensatoriske mekanismer innenfor skolen (Furlong og Cartmel 1997). Samfunnsmessige problemer kan derfor, slik Beck ser det, slå om til psykiske disposisjoner, som personlig skyldfølelse, angst, konflikter og nevroser.

Det at ungdom har så mange flere muligheter nå enn før, kan i følge Furlong og Cartmel bidra til å skjule at eksisterende mønstre av ulikhet bare ganske enkelt blir reproduert på nye måter. Dette gjelder, slik jeg ser det, både ulikhet basert på sosial bakgrunn og ulikhet basert på kjønn. Fordi det er så mange flere ruter å velge mellom kan ungdom utvikle et inntrykk av at deres egen rute er unik og at de risikoer de møter må overvinnes som individer heller enn som medlemmer av kollektiver.

2.5 Senmoderne samfunn uten sosial ulikhet basert på klasse og kjønn?

En radikal fortolkning av begrepene om individualisering og frisetting innebærer at systematiske forskjeller basert på sosial bakgrunn eller kjønn vil forsvinne. Ziehe og Stubenrauch (1983) og Mørch (1985) hevder at sosial bakgrunn har liten betydning for dagens ungdoms valg og preferanser. Mørch mener at den utvidede ungdomstida, som i stor grad tilbringes innenfor utdanningssystemet, betyr at påvirkninger fra skole og ungdomskultur vil bidra til å oppheve effektene av sosial bakgrunn. Beck og Beck-Gernsheim (1995) hevder at menns og kvinners tilværelse blir mer og mer like hverandre, og at det derfor blir mer og mer problematisk å ta kjønnsbaserte avgjørelser. Alle må på individuell basis inngå i forhandlinger og ta egne avgjørelser.

Slik Beck (1997) ser det, har ikke risikosamfunnet eller den refleksive moderniteten ført til et samfunn uten sosial ulikhet. Individens plasseringer i sosiale strukturer kan fremdeles benyttes for å forutsi deres livssjanser. Mange risikoer blir til og med fordelt sjikt- eller klassespesifikt.

Risikofordelingens historie viser at fordelingen av risikoer i likhet med fordelingen av rikdommer, følger klassemønsteret - bare omvendt: Rikdommer samler seg øverst, risikoer nederst. I så måte synes risikoer å *forsterke* og ikke oppheve klassesamfunnet. Mangelen på sikkerhet og en overflod av risikoer som bør unngås, kommer i tillegg til mangelen på livsnødvendigheter. De rike (på inntekt, makt, utdanning) kan derimot *kjøpe* seg sikkerhet og frihet fra risiko. (Beck 1997: 45)

Som eksempler på dette nevner Beck at risikoen for å bli arbeidsløs er mye høyere for ufaglærte enn for høyt kvalifiserte, at hvor utsatt en er for belastning-, bestrålings- og forgiftningsrisikoer gjennom arbeidet er yrkesmessig ulikt fordelt, og at det er særlig i de rimelige boområdene at befolkningen utsettes for skadelige stoffer i luft, vann og jord (1997: 46). Folk med høy inntekt, mye makt og/eller høy utdanning kan unngå slike risikoer, enten ved å kjøpe seg fri fra dem eller gjennom at de har kunnskaper og informasjon om risikoene.

Beck hevder likevel at refleksiv modernisering oppløser og avløser de kulturelle forutsetningene for sosiale klasser gjennom former for individualisering av sosial ulikhet. Det betyr at bortfallet av sosiale klasser og opphevelsen av sosial ulikhet ikke lenger faller sammen.

At de sosiale (iakttagbare) klassene flyter i hverandre, går snarere sammen med en *økende* sosial ulikhet som nå ikke lenger nedfelles i store grupper som livet igjennom lar seg identifisere med hensyn til livsverden, men blir splittet romlig og sosialt midlertidig eller for livstid. (Beck 1997: 219)

Det er ikke lenger mulig, hevder han (1997: 219), å slutte fra den yrkesmessige stillingen i arbeids- og produksjonsprosessen til folks livsformer, livssituasjoner og livsstiler. Folk med samme lønnsnivå -eller innenfor samme sosiale klasse - kan og må velge mellom forskjellige livsstiler, subkulturer, sosiale bånd og identiteter (1992: 131). De subjektive klassebåndene har blitt svakere. Fordi individuell atferd og livsstil ikke lenger kan forutsis ved å bruke begreper som sosial klasse, beskriver Beck den nye epoken som 'capitalism *without* classes' (1992: 88). I stedet for klassespesifikke livsstiler, får vi individualiserte livsstiler. Sosial ulikhet fortsetter slik sett å utøve et sterkt grep over folks liv, men gjør dette i økende grad på individuelt nivå heller enn på gruppe- eller klassenivå. Beck kaller dette for *individualisert sosial ulikhet* (1992: 88). Individuer tvinges til å sette seg selv i sentrum og refleksivt konstruere egne sosiale biografier. Men tross alt, innrømmer Beck, er de sosiale ulikheter innenfor vestlige samfunn svært stabile, og det er lite trolig at empirisk forskning vil avdekke signifikante endringer. Så selv om det har vært en minking i klasse-identiteter og individualisering av livsstil, hevder Beck at ulikheter i lønn, arbeidsdelingens struktur og de mest grunnleggende faktorer for lønnsarbeidets organisering tross alt har forblitt relativt uendret (1992: 91).

Furlong og Cartmel (1997) er enige med Beck i at det senmoderne ikke bringer med seg noen utjevningsprosess og at det heller ikke utvanner klassebaserte ulikheter på et objektivt nivå. Klasse har fremdeles en påvirkning på folks livssjanser, hevder de, men som et resultat av fragmenteringen av sosiale strukturer har kollektive identiteter blitt svakere.

Diversifiseringsprosesser innenfor skolen og i arbeidsmarkedet kan skjule underliggende klasse-sammenhenger og kan gi inntrykk av større likhet og individualisering uten at dette egentlig er tilfelle. Dette refererer de til som det senmodernes *epistemologiske villfarelse*. Det vil si at det er en voksende uoverensstemmelse mellom objektive og subjektive livsdimensjoner. Folks livssjanser forblir høyt strukturerte samtidig som de i økende grad søker løsninger på individuell heller enn kollektiv basis.

For kvinners del skulle forestillingene om individualisering og frisetting innebære, at kvinner - og menn - skulle fristilles fra tradisjonelle kjønnspregete roller, og i følge Birkelund (2000) representerer kvinnenens frigjøring et viktig ledd av moderniseringsprosesser, fordi kvinner i dag kan 'velge' sine livsprosjekt. I følge Beck og Beck-Gernsheim (1995) kan konsekvensen av kvinnenens frisetting bli at den tradisjonelle kjernefamilien, som er bygget rundt kjønnsroller, vil falle fra hverandre på grunn av frigjøring og like rettigheter for kvinner og menn. I følge Birkelund har kvinners 'fristilling' i forhold til tradisjonelle kjønnsnormer ført dem ut i arbeidslivet, og her møter kvinner strukturelle og kulturelle barrierer knyttet til blant annet homososial reproduksjon, som blant annet stenger dem ute fra viktige lederstillinger i arbeidslivet.

Beck hevder at en konsekvens av at de sosiale klassene blir mindre viktige, kan være at tilskrevne sosiale forskjeller som kjønn og rasemessige forskjeller får større signifikans. Bourdieu er inne på det samme. Siden det sosiale feltets 'natur' er en kamp mellom dominerende og dominerte grupper, må det til enhver tid finnes grupper som kjemper om hegemoni. Dersom konflikter basert på sosial klasse minker, vil andre konflikter bli større, for eksempel mellom kjønn.

Som pekt på i artiklene *Some things never change: Youth and occupational preferences*, *Om ungdoms forhold til hjemsted: Det urbane ethos* og *Kjønnsforskjeller i yrkespreferanser blant ungdom - med spesiell vekt på jenter* er det svært tydelig at forskjeller basert på både kjønn og sosial bakgrunn - og en kombinasjon av disse - fremdeles kan påvises empirisk. Dette er i overensstemmelse med Bjørnson (1996), som basert på empiriske data hevder at de reproduktive, tradisjonelle valgene preger ungdommenes handlinger, mens den sosiale mobiliteten over klassesgrenser er mer framtrepende i planer og ønsker. Blant dagens ungdom er det derfor, slik han ser det, klare tendenser til at sosial bakgrunn er en vesentlig faktor i valg av utdanning og

yrke. Birkelund (2000) mener at siden vestlige samfunn er kjennetegnet av økende inntektsforskjeller, viser dette den empiriske betydningen av klasse som et grunnleggende organiserende prinsipp for økonomisk ulikhet i moderne samfunn. Når mønstre knyttet til sosio-økonomisk likhet reproduseres over tid, og til og med forsterkes, så tyder dette på at det fremdeles er slik at strukturelle føringer preger individuelle valg og tilpasninger, hevder hun.

2.6 Avslutning: Betinget valgfrihet og tilsynelatende endring

Slik jeg forstår både Giddens, Beck og Ziehe impliserer deres syn på individets stilling i det senmoderne ikke at individene er frie til å være konstruktører i og av verden. Individet er avhengig av arbeidsmarkedet, utdanning og reguleringer som styrer mange ulike aspekter ved deres sosiale eksistens og dette leder, i sin tur, til nye former for standardisering. Som beskrevet i en av artiklene i avhandlingen (*Om guttongan på kaia og valgfriheten i det moderne*) kan de tvangsmekanismene som er under operasjon i det senmoderne beskrives ved hjelp av begrepene 'relativ valgfrihet' og 'begrenset individuell autonomi'. I begrepet om begrenset individuell autonomi ligger at individene i det senmoderne er underlagt førende mekanismer som blant annet er knyttet til byråkratisk regulering og markedskrefter. Den autonomi individene opplever er egentlig en frihet som eksisterer innenfor stramme rammer. I begrepet om relativ valgfrihet ligger at individene har en valgfrihet som framstår som frihet bare dersom vi sammenligner den med den typen handlingskode som er virksom innenfor den weberske formen for tradisjonell handling. Individene kan velge mellom flere forskjellige alternativer og de er ikke underlagt de strenge påleggene fra ulike former for tradisjonelle autoriteter (herunder også klassesystemet som autoritet), og kan slik sett betraktes som frie. Men de er ikke frie i noen absolutt forstand.

Bakgrunnen for en slik forståelse av senmoderne handlingskoder kan vi finne hos Pierre Bourdieu. Nå er Bourdieu kan hende ikke den teoretikeren en først tenker på når en snakker om moderniseringsprosesser og endring, siden han betrakter sosial stasis som et mer fremtredende trekk enn sosial endring i empirisk virkelighet⁶. Likevel er en selvoppnevnt strukturalist⁷ som Bourdieu i stand til å se at samfunnet er i endring, og han finner jo også selv sitt teoretiske utgangspunkt i en dikotomi mellom tradisjonelle og moderne samfunn. Han sammenligner det

⁶ Referert i Lash (1990).

⁷ Bourdieu definerer seg selv på denne måten i Bourdieu og Wacquant 1993.

han kaller de kulturelle økonomiene i disse samfunnene, og finner at mens tradisjonelle samfunn kan karakteriseres gjennom det direkte bytte av gaver, formidles bytte i moderne samfunn av markeder (Lash 1990). Bourdieu er slik sett opptatt av endringer i premisser for handling.

Slik Bourdieu ser det består modernisering av at samfunn i økende grad deles opp i et mangfold av forskjellige sosiale felter, som igjen deles opp i nye felter (Lash 1990). Hvert felt har sin egen dynamikk, koder og logikk, og dette er knyttet til en kamp om dominans innenfor feltet (Bourdieu 1993). Samtidig finner det sted en tilsvarende differensiering av habitus, for slik Bourdieu ser det, må habitus være tilsvarende høyt differensiert for å kunne være i stand til å anerkjenne og deschiffre det som skjer på et aktuelt felt. En modernisert og differensiert habitus er i stand til å bruke differensierte klassifikasjonsskjemaer for å forstå for eksempel modernistisk kunst i betydningen dens egne spesifikke estetiske konvensjoner, mens den tradisjonelle og mindre differensierte habitus forstår kunstverker i betydningen av de samme visuelle klassifikasjoner som benyttes i dagliglivet (Lash 1990). Det ser slik sett ut til å være Bourdieus oppfatning at den moderniserte og differensierte habitus først og fremst tilhører de dominerende klasser, og at individer i disse klassene derfor er bedre i stand til å mestre den moderne verden. Dette betyr imidlertid ikke at agenter i høyere sosiale lag handler under større frihet enn agenter i lavere sosiale lag. Habitus genererer all handling, og som alltid hos Bourdieu finner vi grunnlaget for habitus i individenes plassering i samfunnsstrukturen. Premissene for preferanser knyttet til handling ligner slik sett mye på det vi finner i Webers tradisjonelle handlingstype, og har tilsvarende mindre til felles med Webers rasjonelle handlingstype.

Sosial endring blir derfor for Bourdieu bare tilsynelatende, fordi endringsprosessene ikke påvirker samfunnets trekk og strukturer på noen grunnleggende måte. Slik Bourdieu definerer det sosiale felt, konstitueres feltets struktur av en stadig pågående kamp om dominans innenfor feltet, og feltets implisitte lov er opprettholdelsen av sosiale distinksjoner. Dette er samtidig prinsippet for feltets dynamikk (1993: 135), for kampen om dominans forårsaker at feltet endres og befinner seg i en tilstand av uavbrutt restrukturering. Kampen om dominans mellom ulike sosiale grupper eller klasser handler om å inneha makten til å lage distinksjoner mellom 'oss' og 'dem'. Den dominerte gruppen forsøker hele tiden å ta igjen den dominerende, for eksempel gjennom å overta den smak eller den mote som på et gitt tidspunkt utgjør distinksjonen mellom de ulike sosiale gruppene. I det øyeblikk den dominerte gruppen har lyktes i dette, må kappløpet

starte på nytt, sier Bourdieu. Den dominerende gruppen må finne noe nytt som virker distingerende, og skiller dem fra 'de andre'. *When the miniskirt reaches the mining villages of northern France, it's time to start all over again* (1993: 135). Denne konkurranse-dialektikken impliserer et kappløp mot det samme mål, og forutsetter dermed en implisitt anerkjennelse av dette målet. Kampen innebærer en konsensus om hva som er på spill.

This struggle, which takes the form of a chase (I'll have what you have, etc.), is *integrative*; it's a change that tends to ensure permanence. (Bourdieu 1993: 136)

Opposisjonene mellom høyre og venstre, de innvidde og kjetterne, ortodoksi og heterodoksi endres derfor hele tiden i innhold, men forblir strukturelt identisk. Denne modellen er i følge Bourdieu spesielt tydelig på utdanningsfeltet. Dersom en kalkulerer sannsynligheten for tilgang til høyere utdanning på tidspunkt t , vil en finne en distribusjon som gir så og så mye for arbeiderklassebarn, så og så mye for barn fra lavere middelklasse osv. Dersom en så kalkulerer den samme sannsynligheten på tidspunkt $t + 1$, vil en finne en lik ens struktur. De absolutte verdiene har økt, men distribusjonens generelle form har ikke endret seg.

In fact, the translation of structure that is observed is not a mechanical phenomenon but the aggregate product of a host of small individual races ('now we can send the kid to high school', etc.), the resultant of a particular form of competition which implies recognition of the prizes at stake. Countless strategies, developed in relation to very complex systems of references, underlie the process described by the mechanical metaphor of translation. People too often think in simple dichotomies: 'Either it changes, or it doesn't change.' 'Static or dynamic.' Auguste Comte thought that way, but that is no excuse. What I try to show it that there are invariants that are the product of variation. (Bourdieu 1993: 136)

Det Bourdieu her argumenterer for er 'tilsynelatende endring'. Feltets struktur forblir den samme, og prinsippet for dynamikk og endring utgjøres av det samme som konstituerer feltets struktur, nemlig kampen for distinksjons-monopol. For Bourdieu vil dermed påstander om at moderniseringsprosesser fører til økt valgfrihet for individene og mindre grad av forutsigbarhet i forhold til mønstre av valg og preferanser, ikke medføre riktighet. Vi kan observere de samme mønstrene når tall viser at det ikke lenger er kjønnsforskjeller i inntreden til høyere utdanning, samtidig som vi ser at det er store kjønnsforskjeller innad i utdanningssystemet.

Som artiklene vil demonstrere er det for tidlig å legge de 'gamle' sosiologiske kategoriene på hylla. Selv om Beck kan ha rett i at den subjektive klassebevisstheten er svekket, blir dette slik jeg ser det mindre viktig all den tid empiriske data demonstrerer systematisk strukturell ulikhet.

På samme måte utfordres forestillingen om den norske kjønnsutjevningens fortreffelighet kraftig når vi empirisk kan vise at jenter og gutter fremdeles framviser svært kjønns-spesifikke valg og preferanser på så viktige områder som yrke og utdanning. At kjønnsforskjellene kan være utvasket på andre områder som innenfor fritidssektoren, blir da mindre interessant, fordi det er områdene yrke og utdanning som avgjør inntekt, status osv. Mer i tråd med individualiseringsperspektiver er det, som vist i artikkelen *Om ungdoms forhold til hjemsted: Det urbane ethos* at den urbane bevissthet ser ut til å ha penetrert individer i by og land.

Det empiriske materialet i avhandlingen er samlet inn i Troms fylke, og avhandlingens mest grunnleggende tema handler om nordnorsk ungdom. Samtidig benytter jeg på et teoretisk nivå teorier og teoretikere som *ikke* forholder seg det samme geografiske område. En kan tenke seg en del potensielle problemer knyttet til dette. I hvilken grad vil for eksempel Bourdieus teorier, som tar utgangspunkt i et fransk klassesdelt samfunn, være relevant for nordnorske samfunn som har vært relativt lite differensierte? I hvilken grad kan vi forvente at Becks, Giddens og Ziehes teorier, som tar utgangspunkt i høyindustrialiserte og sterkt moderniserte samfunn i Sentral-Europa og USA, skal passe for nordnorske forhold som tross en rekke endringer likevel kan karakteriseres som rurale, perifere og med en viss tilknytning til tradisjonelle primær-næringer? Når det gjelder relevansen av Bourdieus teorier har jeg forsøkt å ikke gjøre klasse-strukturer som sådan til noe hovedpoeng. Det som imidlertid kan lånes hos Bourdieu er hans teoretiske resonneringer knyttet til ulikhet basert på utdanningsmessige og økonomiske forskjeller (og kjønnsmessige forskjeller), noe som artiklene vil vise faktisk *er* relevante også for en nordnorsk virkelighet. Når det gjelder relevansen av Becks, Giddens og Ziehes arbeider vil jeg en rekke ganger i artiklene komme tilbake til en antagelse om at den kontekst nordnorsk ungdom befinner seg i ikke er så forskjellig fra ungdom andre steder. Ungdomsgruppen er i større grad enn andre aldersrelaterte sosiale kategorier del av overnasjonale ungdomskulturer og påvirkes via overnasjonale - og særlig overlokale - medier.

KAPITTEL 3 METODER OG MATERIALE

3.1 Introduksjon

I dette kapitlet redegjøres det for de metodiske utfordringer som jeg har stått overfor i arbeidet med å 'oversette' de teoretiske problemstillingene og argumentene som ble presentert i forrige avsnitt til et gjennomførbart empirisk forskningsprosjekt. Jeg viser hvordan jeg konkret gikk fram for å samle inn og fortolke informasjon om ungdoms valg av utdanning, yrke og hjemsted. Artiklene i avhandlingen er alle basert på ett enkelt prosjekt og ett datasett.

3.2 Om valg av metode

Fordelene og ulempene ved bruk av kvalitative versus kvantitative metoder er en stadig tilbakevendende problemstilling innenfor sosiologisk metode-litteratur. Til tross for at positivisme-striden stort sett har vært død og begravet de siste 20 år, har samfunnsvitere en tendens til å dukke ned i sine respektive skyttergraver så snart metode-forskjeller blir tema. Metode-valg ser stadig ut til å inneha implikasjoner som går lagt utover det strategiske valget mellom forskjellige likeverdige undersøkelses-teknikker.

Metodevalget i forbindelse med denne avhandlingen har ikke tatt hensyn til denne typen problemstillinger. I stedet velger jeg å ta Bourdieu alvorlig når han advarer mot å dyrke metoden for metodens egen skyld eller å la metoden bli en kunst for kunstens egen skyld (Bourdieu og Wacquant 1993: 40-48). Bourdieu forkaster det han kaller den sekteriske avvisning av den ene eller den andre forskningsmetode, som han mener kan føre forskere ut i en metodologisk monisme eller absoluttisme (Bourdieu 1989). Dette betyr ikke at alt skal kunne aksepteres, men at de metodene forskeren til enhver tid benytter seg av svarer til det problemet som blir behandlet. En del samfunnsvitere stiller til og med spørsmålsteget ved om det i det hele tatt er noe klart og absolutt skille mellom noe som kan kalles kvalitative og kvantitative metoder (Engelstad 1985, Hammersley 1995, Grønmo 1996). Slik Grønmo ser det, er valget mellom kvalitative og kvantitative tilnærminger et valg som ikke er av prinsipiell, men av strategisk karakter. Kvalitative og kvantitative tilnærminger står ikke i et konkurrerende, men i et komplementært forhold til hverandre, sier han. Ingen av de to datatypene er prinsipielt bedre enn den andre, og

ingen av dem er prinsipielt mer vitenskapelig enn den andre. Hvilken av dem som er mest fruktbar i forbindelse med et gitt konkret forskningsopplegg, avhenger i første rekke av den spesielle problemstilling som skal belyses.

I metode-spørsmål vil jeg derfor betrakte meg selv som tilhenger av det Bourdieu kaller metodologisk polyteisme (Bourdieu 1989). Begrunnelsene for mitt metodevalg blir således skuffende lite eksistensialistiske og sørgelig pragmatiske. De har ikke noe å gjøre med at forfatteren 'bekjenner' seg til bestemte forskningsmetoder eller at bestemte forskningsmetoder 'passer bedre' til forfatterens bestemte ontologiske og epistemologiske overbevisninger. Metodevalget i avhandlingen bygger på to begrunnelser. For det første begrunnes valget i det som ofte er begrunnelsen når en har valgt å benytte seg av relativt store datamengder, nemlig begrunnelser knyttet til statistisk generalisering. For det andre begrunnes valget ut fra vurderinger knyttet til hvilken type data som allerede finnes på det aktuelle empiriske feltet. Mange undersøkelser om fremtidsplaner blant ungdom i Nord-Norge har vært kvalitative studier som særlig har fokusert på rekrutteringsprosesser til landsdelens tradisjonelle yrker. Det eksisterer derfor en nokså bred litteratur om de prosessuelle sidene ved ungdoms fremtidsplaner. Jeg ser min egen studie som komplementær i forhold til disse studiene, fordi ungdoms fremtidsplaner i liten grad har vært gjort til gjenstand for hypotesetesting og generalisering.

3.3 Fra teoretisk problemstilling til empirisk forskningsprosjekt

Det mest sentrale teoretiske temaet i avhandlingen handler om problemer knyttet til ideene om valgfrihet versus determinisme i det moderne samfunn. Temaet søkes belyst gjennom å fokusere på en bestemt gruppe mennesker, de som vi gjerne - og svært lite presist - refererer til som 'ungdom', nærmere bestemt deres preferanser og holdninger i forhold til utdanning, yrke og hjemsted. Identitet er et samlebegrep som vi ofte bruker for å begrepsfeste de tingene vi her snakker om, og sagt på en annen måte kan en si at mitt prosjekt går ut på å finne ut noe om hva som er avgjørende for identitetsdanning i det moderne samfunn. Den store utfordringen ligger i å gjøre denne abstrakte problemstillingen håndgripelig både for empirisk forskning og for teoretiske analyser, det vil si å *operasjonalisere* problemstillingen.

Det å skulle gi en altomfattende operasjonalisering av et så uklart og diffust begrep som identitet er en oppgave som allerede i utgangspunktet er håpløs - noe som jo er en av de største

svakhetene ved begrepet. Målet blir derfor begrenset til å forsøke å gjøre det mer håndgripelig, og den strategien jeg valgte for å oppnå dette var å forsøke å gripe noen dimensjoner av et individs identitet. Ungdoms orienteringer på noen utvalgte områder vil kunne betraktes som indikatorer på identitetsmessig tilknytning, og jeg har som allerede nevnt tatt for meg tre ulike, men beslektede områder; valg av utdanning, yrke og bosted. Områdene er plukket ut fordi de er sentrale områder hvor identitet kommer til uttrykk, og dette er områder hvor iallfall to av dem, valg av utdanning og yrke, også har vært arenaer hvor sosiale ulikheter har vært spesielt synlige. Det er åpenbart at det forsknings-designet som jeg har valgt ikke gir muligheter for å undersøke dannelsen av identitet som sådan. Det må imidlertid være mulig å oppnå en forståelse av individers identitetsmessige tilknytning ved å undersøke hvordan preferanser, holdninger og verdier kommer til uttrykk på noen områder.

Jeg har valgt å samle inn data ved hjelp av spørreskjemaer, og i konstruksjonen av spørreskjemaundersøkelser stilles en relativt raskt overfor dilemmaet knyttet til operasjonalisering. Operasjonaliseringen er i slike tilfeller ikke noe en kan utsette og vente med til etter at en har sett hvordan undersøkelsen eller analysene av datamaterialet utvikler seg. Spørreskjemaet må bygge på en operasjonalisering av de problemstillinger en ønsker å ta opp. Jeg har løst dette gjennom å knytte en serie spørsmål til hvert av de tre del-egnene som var relevante for undersøkelsen.

Operasjonalisering er et avgjørende punkt i ethvert empirisk forskningsprosjekt. Forskningsprosessen starter gjerne ut og 'styres av' tidligere teorier og teoretiske begreper. Problemet er så å demonstrere hvorvidt de teoretiske begrepene faktisk eksisterer og å klassifisere folk, organisasjoner eller hva det nå er i relasjon til det. Det er her operasjonalisering kommer inn. Vi ønsker å måle begreper ved å konstruere et sett av indikatorer som representerer begrepet empirisk. De begrepene vi forholder oss til innenfor samfunnsvitenskapene er ofte abstrakte, som kreativitet, kjærlighet eller altruisme, og til forskjell fra variabler som vekt, blodtrykk og temperatur kan de ikke måles på en skala i enheter av punkt, millimeter eller grader (Norusis 1997). I stedet for må de i følge Norusis tenkes som samlende konstruksjoner eller merkelapper som karakteriserer responser til relaterte grupper av variabler.

Et av de områdene jeg behandler i avhandlingen er yrkespreferanser. Gjennom litteratur-studier og tidligere undersøkelser vet vi at mennesker kan ha ulike preferanser når det gjelder yrke og

arbeid. Forskere har vist at slike yrkespreferanser kan knyttes til materielle aspekter ved arbeid, sosiale aspekter, statusmessige aspekter eller altruistiske aspekter, for å nevne noe. Det er imidlertid svært vanskelig å gå ut og spørre respondenter i hvilken grad de vektlegger slike aspekter når de skal velge framtidig yrke, for hva er nå egentlig for eksempel 'altruisme'? Så snart vi begynner å stille spørsmål rundt altruistiske aspekter knyttet til arbeid blir det nødvendig å bevege seg mot en operasjonell definisjon av begrepet slik at vi kan måle det og slik bli i stand til å si noe om dets tilstedeværelse eller fravær hos personer eller grupper av personer. Dersom en respondent svarer at følgende elementer er 'svært viktig' for valg av fremtidig yrke: å hjelpe andre mennesker, å ha kontakt med andre mennesker, å vise omsorg, får en en anelse om at 'altruisme' er til stede. 'Altruisme' er altså ikke et enkelt målbart objekt, men en konstruksjon som kan øynes gjennom måling av andre, mer direkte observerbare variabler (Norusis 1997).

Et av de mest kjente skjema for å behandle oversettingen av teoretiske begreper til observerbare helheter er Lazarsfelds (1973) skisse av 'strømmen fra begreper til empiriske eksponenter' (*the flow from concepts to empirical indices*). Gjennom refleksjoner i forbindelse med et bestemt teoretisk område utvikler vi som forskere et bilde om en bestemt fasett ved dette området. Det er nødvendig å spesifisere dette bildet, noe som innebærer å bryte det ned til forskjellige komponenter, ofte referert til som 'dimensjoner'. Bryman (1988) bruker i sin redegjørelse av Lazarsfelds skjema jobb-tilfredsstillelse som eksempel. Jobb-tilfredsstillelse kan brytes ned til ulike dimensjoner; tilfredshet med arbeidet, tilfredshet med lønn og arbeidsforhold, tilfredshet med medarbeidere osv. Det må utvikles indikatorer for hver av disse dimensjonene, noe som utgjør kjernen i operasjonaliseringsprosessen. Det må utvikles en gruppe spørsmål som kan representere hver av de skisserte dimensjonene. For hver dimensjon utvikles spørreskjema-punkter som kollektivt fungerer som veiviser for den dimensjonen (Bryman 1988). Til slutt dannes eksponenter gjennom å aggregere indikatorene, enten for å forme en samlet indeks for jobb-tilfredsstillelse, eller for å forme indekser for hver av de dimensjonene som sammen utgjør fenomenet 'jobb-tilfredsstillelse'.

Jeg har imidlertid benyttet meg av det Bryman (1988) refererer til som 'reversert operasjonalisering', og som betyr at sammenhengen mellom begreper og mål er mye mer induktiv enn det Lazarsfelds skjema impliserer. Faktoranalyse, som er det jeg har benyttet meg av for å finne de empiriske eksponentene, søker å skildre de underliggende dimensjoner til et

batteri av spørreskjema-punkter (Bryman 1988). En ønsker å representere et stort sett av variabler ved hjelp av et mindre antall av hypotetiske variabler (Kim og Mueller 1978a, 1978b). Et av faktoranalysens mål er derfor å representere sammenhenger mellom variabler på en sparsommelig måte og slik gi et mer oversiktlig bilde (Colbjørnsen 1993, Norusis 1997, Loether og McTavish 1988). Tacq (1997) forstår en faktor som et 'moder-begrep' som gir en oppsummering av en subgruppe av indikatorer som måler grovt sett det samme.

Alle sosiologiske analyser inneholder et visst kvalitativt element, også de som er basert på statistiske data. Faktoranalyse er spesielt spennende i denne sammenhengen, fordi den i enda større grad enn mange andre statistiske teknikker forutsetter et slikt teoretisk og fortolkende forskningstrinn. De faktorene som genereres gjennom analysene har ingen mening uten den mening som forskeren legger til faktorenes dimensjoner. Forskeren må bruke sin kunnskap og sin fantasi for å avgjøre hva hver dimensjon egentlig betyr. Denne prosedyren medfører å eksaminere det som ser ut til å være felles for de enhetene som utgjør hver dimensjon. Mens Lazarsdelds skjema antyder en bevegelse fra dimensjoner til indikatorer, innebærer faktoranalyse-tilnærmingen en progresjon fra indikatorer til dimensjoner, det vil si *reversert operasjonalisering*. Forskeren kommer fram til betegnelsene, synspunktene og initierende struktur *etter* at faktoranalysen har avdekket de underliggende dimensjoner (Bryman 1988).

For å fortsette litt med området 'yrkespreferanser', så startet den reverserte operasjonaliseringsprosessen i mitt arbeid gjennom studier av forskningslitteratur om yrkespreferanser og jobb-orientering blant ungdom. Studiene viste at ungdom gir uttrykk for en rekke forskjellige typer preferanser, og disse ble representert gjennom konkrete spørsmål i spørreskjemaet. Tacq (1997) kaller slike spørsmål for manifeste variabler. Gjennom å benytte faktoranalyse på disse variablene søker vi å spore underliggende dimensjoner eller faktorer - latente variabler, som Tacq kaller det - som kan representere ulike innfallsvinkler til yrkespreferanser blant VKII-elevne ved videregående skoler i Troms fylke. Det å bruke faktoranalyse til å finne fram til latente variabler som ligger 'skjult' i datasettet kaller Tacq (1997) for *latent structure analysis*. Hvilke dimensjoner jeg spesifikt kom fram til gjennom faktoranalysene presenteres i hver av de empiriske artiklene.

3.4 Om spørreundersøkelsen og datasettet “Å være ung i Nord-Norge”

3.4.1 Utvalget

Som de fleste samfunnsvitenskapelige undersøkelser har også denne vært begrenset av økonomiske, menneskelige og tidsmessige ressurser. Dette har ikke minst fått betydning for utvalget. For en undersøkelse av ungdom ville det optimale være å skaffe seg et tilfeldig utvalg av alle ungdommer i Nord-Norge for eksempel i aldersgruppen 15 til 19 år. Dette var ikke mulig innenfor mine rammer, og spørreskjemaundersøkelser basert på slike utvalg sliter dessuten ofte med å generere tilstrekkelig høy responsrate for å kunne trekke konklusjoner basert på statistisk sannsynlighet. Det ble derfor nødvendig å foretar flere begrensninger. For det første måtte jeg begrense undersøkelsen geografisk til ett enkelt fylke, og Troms fylke ble valg som undersøkelsesområde. Troms fylke var et gunstig valg i forhold til de problemstillinger jeg ønsket å undersøke av flere årsaker. Her finner vi representert en god spredning av områder; kystområder med fiskerirelatert næringstilpasning, innlandsområder med utstrakt jordbruksvirksomhet, bykommuner og landkommuner. God kjennskap til fylkets geografiske, økonomiske og kulturelle særegenheter gjorde det dessuten enklere å ta hensyn til slike ting både i arbeidet med analysen og i fortolkningen av datamaterialet.

For det andre ble undersøkelsen begrenset til å la et utvalg av VKII-elever ved videregående skoler i Troms fylke representere den sosiale kategorien ‘ungdom’. VKII-elever nærmer seg avslutningen av videregående skole og det er derfor rimelig å tro at de har gjort seg noen tanker omkring den delen av framtida som har å gjøre med yrke og arbeid. Med avsluttende eksamen like rundt hjørnet bør dette spørsmålet ligge ganske langt oppe i den enkeltes bevissthet. Cirka 96 % av elevene som avslutter grunnskole begynner på videregående skole (Statistisk sentralbyrå 2000). En del av disse forlater systemet før de tar avsluttende eksamen, men vi vil likevel treffe en betydelig prosentandel av 18-åringene i Troms fylke innenfor dette systemet. I 1997/98 befant 82.6% av registrert årskull av 18-åringene seg innenfor videregående utdanning.⁸ VKII-elever vil slik sett godt kunne representere Troms-ungdom generelt.

⁸ Statistisk sentralbyrå: *Aktuell utdanningsstatistikk nr. 6/98*.

I følge tall fra Troms fylkeskommune var det totale elevtallet for den gruppen vi her snakket om 1200 elever⁹. Det er imidlertid grunn til å tro at det tallet fylkeskommunen opererer med i sine dokumenter ligger for høyt i forhold til det antallet elever som faktisk befant seg innenfor systemet på undersøkelsestidspunktet. Undersøkelsestidspunktet var lagt så sent som mulig i skoleåret, og en del elever har på dette tidspunktet av ulike årsaker avbrutt utdannelsen.¹⁰

Selv om undersøkelsesenheten for prosjektet var individer, var det skoleklasser som ble trukket for å utforme utvalget. Jeg opererte med andre ord med et klyngeutvalg. Klyngeutvalg er en form for sannsynlighetsutvalg hvor en ikke velger ut de enhetene som skal undersøkes direkte (Hellevik 1977). Utgangspunktet for utvalget er en liste over klynger som enhetene kan grupperes sammen i, som i mitt tilfelle er VKII-klasser. Universet er alle de 67 VKII-klassene ved de videregående skolene i Troms fylke. Fra dette universet trekkes så et utvalg av skoleklasser ved hjelp av tilfeldig utvelging.

Av representativitetshensyn ønsket jeg å ha et utvalg som besto av rundt 80% av den totale elevmassen ved VKII. Det ble derfor trukket ut 52 skoleklasser, noe som tilsvarte 902 elever. Tatt i betraktning tilgjengelige tids- og arbeidsressurser vil dette være en realistisk utvalgsstørrelse å forholde seg til. Med en svarprosent på cirka 83% besto det endelige utvalget av 746 elever. Alle elevene innenfor de utvalgte klassene blir så undersøkt, noe som tilsvarer det Hellevik (1977) kaller for *ett-trinnsutvalg*.

Denne strategien ble valg på bakgrunn av en del praktiske hensyn. Fordelene med klyngeutvalg er i følge Hellevik (1977) for det første en sterk reduksjon av kostnadene ved å trekke et utvalg av en viss størrelse. Arbeidet med å sette opp en universliste og å trekke ut enheter forenkles betraktelig. Jeg slapp å innhente elevlister fra skolene og ikke minst slapp jeg unna å oppnå tillatelse til å innhente slike opplysninger. For min undersøkelse var det ikke noe viktig poeng å ha personidentifiserbare data, og dette forenklet konsesjonsprosedyrene betraktelig. Det å bruke skoleklasser var også tids- og ressursbesparende på den måten at arbeidet med å dele ut og samle inn spørreskjemaene kunne overlates til skolene selv å administrere - noe de uten unntak var

⁹ Troms fylkeskommune, Utdanningsetaten: *Statistikk for inntak til skoleplasser og læreplasser 1997/98i*. Elever med lærlingekontrakter er holdt utenfor.

¹⁰ Det viste seg at det var en del forskjell mellom de tallene Troms fylkeskommunes inntaksstatistikk opererte med og de reelle elevtallene jeg fikk presentert av klassestyrerne. I utvalgsklassene mine skulle det i henhold til de offisielle tallene befinne seg 935 elever, mens det reelle tallet viste seg å være 902.

velvillig innstilte til. Dette lettet selve innsamlingen av dataene en hel del. Klassestyrerne påtok seg oppgaven å distribuere og samle inn skjemaene. Det at klassestyrerne også kunne gi meg en oversikt over antall elever i klassen og fravær gjorde også at det ble enkelt å forholde seg til utvalgsfrafallet. Gjennom klassestyrenes rapporteringer ble det klart at den alt overveiende delen av frafallet besto av elever som var fraværende på undersøkelsestidspunktet, altså kan en regne med at sykdom og lignende gjør opp for en stor del av dette. Farene for systematiske skjevheter i utvalget ble på denne måten minimalisert.

Jeg endte opp med følgende fordeling på fem grupper av VKII-fag (se fotnoter for detaljerte beskrivelser av gruppene):

Tabell 3.1 *Prosentvis fordeling av elever på ulike grupper av VKII-fag i Troms fylke, fordeling i utvalg og populasjon (n=746, N=1200)*

VKII-fag	Prosent av utvalget	Prosent av populasjonen
allmenne fag ¹	50.4	51.3
omsorgsrelaterte og estetiske fag ²	13.7	13.0
mekaniske/tekniske fag ³	5.8	8.0
andre teorifag ⁴	19.3	17.7
musikk/idrett ⁵	10.9	10.1
	<i>n=746</i>	<i>N=1200</i>
1 Allmenne fag	Inkluderer VKII allmenne fag	
2 Omsorgsrelaterte og estetiske fag	Inkluderer følgende VKII-fag: tegning/form/farge, hjelpepleier, helsesekretær, gartner, strikking, dekoratør, apoteketechniker	
3 Mekaniske/tekniske fag	Inkluderer følgende VKII-fag: autom.mekaniker, radarsystem, flytekniske fag, allsidig landbruk, nautiske fag, radiokomm., kart/oppmåling, elektronikk/lyd/bilde	
4 Andre teorifag	Inkluderer følgende VKII-fag: påbygning allmennfag, økonomiske/administrative fag, data-/kommunikasjonsfag.	
5 Musikk/idrett	Inkluderer følgende VKII-fag: idrettsfag, musikk, ski.	

Tabell 3.1. viser en sammenligning av den prosentvise fordelingen av elever innenfor de 5 gruppene av VKII-fag i populasjonen og i utvalget. Tabellen viser en liten skjevfordeling. Dette er vanskelig å unngå når en opererer med klyngeutvalg, fordi det alltid vil være en del faktorer innenfor klyngene som en ikke har ett hundre prosent kontroll over, noe som i dette tilfellet har å gjøre med skoleklassenes størrelse. I utvalgsprosedyren ble det ikke tatt hensyn til at skoleklassene kan ha forskjellig antall elever. Siden klassene innenfor yrkesfag ofte er mindre enn klassene innenfor for eksempel allmenne fag, har andelen elever fra mekaniske/tekniske fag

blitt noe lavere enn det som er tilfelle innenfor populasjonen. Skjevfordelingen kan så 'spre' seg til andre variabler, og på grunn av kjønnskjevheter knyttet til fagene har dette ført til en viss underrepresentasjon av gutter i utvalget. I følge tall fra Statistisk sentralbyrå var andelen gutter innenfor VKII i Troms fylke i 1997/1998 om lag 41%¹¹ mens det i utvalget mitt er 37.5% gutter. Det er imidlertid viktig å merke seg at underrepresentasjonen av elever fra mekaniske/tekniske fag og mannlige elever *ikke* skyldes spesielt stort frafall fra disse gruppene. Frafallet var likelig fordelt innenfor de fem VKII-gruppene.¹²

Hovedpoenget med utvalgsprosedyrene er å oppnå en så god representasjon av populasjonen som mulig, med det formål å kunne bruke utvalget som indikativt for utdannings-, yrkes- og hjemstedspreferanser blant VKII-elever i Troms. Til tross for de skjevhetene jeg her har skissert vurderer jeg det slik at de ikke er større enn at utvalget må kunne betraktes som et godt og representativt utvalg av elever fra VKII-fagene ved videregående skoler i Troms fylke. Tabellen viser at alle gruppene i populasjonen er i rimelig proporsjon til stede i utvalget. Utvalgsteknikken genererte en responsrate på 83 %, som er høyt for samfunnsvitenskapelige utvalg uten tilbakelegging. Jeg vil derfor hevde at utvalgsteknikken som ble benyttet gjorde at jeg i ettertid har kunnet dra generelle konklusjoner om populasjonen av VKII-elever i videregående skole i Troms. Jeg kan derfor teste for gyldigheten av generelle påstander om dem, innenfor de rammene som sannsynlighetsutvelging setter.

3.4.2 Praktisk gjennomføring

Spørreskjemaundersøkelsen ble foretatt i perioden mars til april 1998. I begynnelsen av mars tok jeg en ringerunde til de videregående skolene i Troms fylke som var trukket ut til å være med i utvalget. Det var stort sett tilstrekkelig med forespørsel muntlig over telefon om deltakelse. Noen få skoler ønsket en mer formell henvendelse, og til disse sendte jeg en skriftlig forespørsel med opplysninger om prosjektet, spørreskjemaet o.l. Opptrykte spørreskjemaer ble sendt ut i løpet av første halvdel av mars, og i begynnelsen av mai hadde alle klassestyrerne returnert ferdig utfylte

¹¹ Statistisk sentralbyrå: *Aktuell utdanningsstatistikk nr. 1/98*.

¹² Når det gjelder kjønnskjevheten i utvalget har jeg i de fleste analysene på en eller annen måte kontrollert for effekten av kjønn, slik at dette i minimal grad skal kunne virke inn på analyse-resultatene og de konklusjonene som er trukket på bakgrunn av disse.

skjemaer. Studien var en selvrporterende survey, som ble foretatt på skolen av lærerne. Elevene fylte ut spørreskjemaet anonymt.

Spørreskjemaet besto av flere forskjellige deler, som behandlet spørsmål om utdanning og utdanningsvalg, yrkesvalg og forhold til hjemsted og valg av fremtidig hjemsted. Spørreskjemaet finnes som vedlegg bakerst i avhandlingen.

3.4.3 Behandlingen av data

Alle spørreskjemaene ble skrevet inn i en personlig computer og alle de statistiske analysene ble foretatt ved hjelp av statistikk-programmet SPSS.

3.5 Dataenes begrensninger og svakheter

3.5.1 Representativitet og generaliserbarhet

At utvalget er representativt vil si at resultatene for utvalget blir de samme som en ville fått om en hadde undersøkt samtlige enheter. Etersom jeg hadde et ønske om å studere VKII-elever i Troms fylke, er det et sentralt spørsmål hvorvidt mitt utvalg faktisk er et representativt utvalg av VKII-elever i Troms fylke. Er mitt utvalg av VKII-elever i overensstemmelse med det teoretiske universet, det vil si alle VKII elever i Troms fylke? Formålet med å benytte den formen for utvalgsmetoder som skissert i avsnitt 3.4.1 - sannsynlighetsutvalg - er å sikre et utvalg der funnene ikke avviker med mer enn en liten og kjent margin fra det som gjelder for samtlige relevante enheter (Hellevik 1977). Når en foretar et utvalg må en alltid være forsiktig slik at en ikke introduserer noen bias i utvalget, dvs. at en så langt som mulig søker å oppnå at det innenfor en spesifisert sikkerhetsmargin, presist reflekterer karakteristika ved foreldrepopulasjonen (Brannen 1995).

Når det gjelder generalisering er det alltid en viss fare for å generalisere utover de rammene som utvalget setter for å trekke konklusjoner om empiriske resultater og funn. Faren for å gå i denne fellen er ikke mindre selv om en støtter seg på sannsynlighetsteoretiske teoremer fordi utvalgets rammer alltid setter rammer for gyldigheten av ens empiriske konklusjoner. Generaliseringens

pålitelighet avhenger blant annet av hvor representative de utvalgte enhetene er for alle relevante enheter (Hellevik 1977). Siden jeg har benyttet meg av et randomisert utvalg, kan jeg slutte at de resultatene jeg kommer frem til i analysene reflekterer populasjonen av VKII-elever ved videregående skoler i Troms fylke. Forutsatt at alle kriterier for et randomisert utvalg blir fulgt har randomiserte utvalg nettopp den fordel at en kan dra konklusjoner om populasjoner fra utvalg. Teknisk sett betyr dette at egenskapene ved $n \Rightarrow N$ innenfor kjente marginer av statistisk sannsynlighet.

Det vi snakker om her er statistisk generalisering. Men forskere ønsker ofte også å etablere at funn kan generaliseres til en videre populasjon enn den utvalget statistisk sett er representativt for. Utvalget av VKII-elever i min undersøkelse skal ikke bare representere populasjonen av VKII-elever i Troms fylke, men også mer generelt ungdom i Troms fylke. Dette kan godtgjøres gjennom henvisning til at så mange som 96% av ungdom som avslutter grunnskole fortsetter i videregående skole. Imidlertid er det en del ungdom som *ikke* fortsetter på videregående skole, og disse forsvinner i sin helhet fra undersøkelsen. En kan tenke seg at nettopp denne gruppen har egenskaper som gjør at de på mange områder skiller seg fra den store gruppen som jeg har vært i stand til å nå gjennom mine prosedyrer, men dette er altså noe jeg ikke har mulighet til å undersøke nærmere. Dette må imidlertid veies opp mot fordelene med den utvalgs-teknikken som ble valgt. Det kan til og med være mulig å argumentere for at mine empiriske funn antagelig også er gyldige for ungdom også andre steder i landet. De argumentene en bruker for å rettferdiggjøre en slik påstand kan imidlertid ikke hvile på sannsynlighetsmatematiske teoremer. De må eventuelt begrunnes i kunnskap fra andre undersøkelser eller argumenter om at virkeligheten blant ungdommer også i andre fylker enn Troms er så like at en undersøkelse av det ene fylket også er gyldig for de andre.

3.6 Reliabilitet og validitet

3.6.1 Reliabilitet

Reliabiliteten bestemmes av hvordan målingene som leder fram til tallene i datamatriksen er utført, det vil si nøyaktigheten i de ulike operasjonene i denne prosessen (Hellevik 1977). Begrepet reliabilitet dreier seg også om et måls konsistens eller overensstemmelse (Bryman 1988), det vil si konsistensen i responser til et gitt stimuli som et sett av respondenter blir utsatt for. Dersom en kan godtgjøre at alle respondentene har reagert på samme måte og oppfattet stimuliet på samme måte, og at undersøkelsen derved måler det samme for alle respondentene, så er undersøkelsen reliabel. Reliabilitet handler også om i hvilken grad mål er repeterbare, og høy reliabilitet øker sannsynligheten for at repetisjonen av de samme prosedyrene, enten av samme forsker eller av andre forskere, vil produsere samme resultat (ibid.). Innenfor empirisk samfunnsforskning forsøker en å optimalisere reliabiliteten ved å tilrettelegge innsamlingen slik at alle respondentene blir utsatt for identiske stimuli. I mitt tilfelle besto sikringen av reliabiliteten av forskjellige trinn. Spørreskjemaet ble pre-testet på et utvalg av studenter. Etter at studentene var ferdig med utfyllingen av skjemaet, ble de bedt om å markere eventuelle ord, begreper og spørsmål i spørreskjemaet hvor de var i tvil om meningen med disse. Gjennom denne testen ble ord, begreper og spørsmål som kunne bli oppfattet på forskjellige måter revurdert og eventuelt fjernet og erstattet med nye. For at respondentene ikke skulle kommunisere seg imellom ble skolene bedt om at spørreskjemaene ble utfylt på samme tidspunkt i klassene. Dette ble gjort for å forhindre at noen respondenter skulle debattere innholdet i skjemaet på en slik måte at dette skulle føre til forskjellige responser.

Generelt har den type undersøkelse jeg gjennomførte den ulempe at jeg selv ikke kunne overvære alle som fylte ut skjemaet. Derved kan jeg ikke vite med sikkerhet at de instruksjonene som jeg ga for utfyllingen ble fulgt. Imidlertid fikk lærerne instruksjoner om hvordan og når skjemaet skulle fylles ut. De fikk instruksjoner om opplysninger som skulle gis i sammenheng med utfylling av spørreskjemaene (som ble gjort i klassen), og på denne måten hadde jeg en viss kontroll mot misforståelser, etter som læreren kunne forklare spørsmålene bedre dersom respondenten ikke forsto. Likevel kan en aldri være helt sikker på at alle respondentene har oppfattet setningene, spørsmålene, ordene og begrepene i skjemaet på samme måte. Imidlertid

viste pre-testingen at skjemaet i liten grad var til å misforstå, og at jeg derfor kan føle meg rimelig sikker på at skjemaet ble forstått også av VKII-elevne.

Når det gjelder reliabilitet over tid (Bryman 1988), har vi ingen mulighet for å måle stabiliteten. Vi vet ikke hvorvidt respondenten ville ha gitt de samme svarene dersom de hadde blitt bedt om å fylle ut spørreskjemaet på nytt senere. Dersom vi tar i betraktning det faktum at samfunnet og dets individer er i en konstant endringsprosess, kan kravet om stabilitet imidlertid ikke være avgjørende (Haugen 1998).

Etter innsamling ble data lagt inn i SPSS. Dette ble gjort av forskeren selv, og gjennom å være så nøyaktig som mulig i dette arbeidet forsøkte jeg å sikre høy reliabilitet.

3.6.2 Validitet

Validitet handler om hvordan vi kan være sikre på at det målet vi benytter virkelig reflekterer det begrepet som det antas å reflektere (Bryman 1988). Måler vi det vi tror vi måler, eller fanger variablene opp andre fenomener enn det som var tilsiktet? Validiteten avhenger av *hva* det er som er målt, om dette er de egenskapene problemstillingen gjelder (Hellevik 1977). Validiteten betegner altså datas *relevans* for problemstillingen i undersøkelsen (ibid.). Kirk og Miller (1986) uttrykker det slik: “Validity is the degree to which the finding is interpreted in a correct way” (1986: 20). Kirk og Miller understreker at reliabilitet og validitet på ingen måte er symmetrisk. It is easy to obtain perfect reliability with no validity at all. Perfect validity, on the other hand, would assure perfect reliability, for every observation would yield the complete and exact truth. (Kirk og Miller 1986: 20). Slik de ser det, er perfekt validitet ikke en gang teoretisk oppnåelig (1986: 21).

Som drøftet i avsnitt 3.3 er det en stor utfordring å ‘oversette’ en teoretisk og gjerne abstrakt problemstilling til et empirisk forskningsprosjekt, og i følge Hellevik (1977) oppstår validitetsproblemer fordi forskeren arbeider på to plan, teoriplanet og empiriplanet. Den definisjonsmessige validiteten bestemmes av hvor godt samsvaret er mellom bruken av samme begrep på de to planene. Den responsen som oppfattes, registreres og behandles kaller Hellevik manifeste uttrykk for den egenskapen forskeren ønsker å undersøke. Imidlertid er det som regel ikke den direkte iakttakbare egenskapen i seg selv forskeren er interessert i, men en underliggende egenskap hun tror den manifeste er en avspeiling av. Denne latente egenskapen

kan hun ikke studere direkte, men må basere seg på slutninger fra det som kan iakttas på det manifeste plan. Validiteten avhenger av hvor mye den manifeste egenskapen egentlig forteller om den latente. Som redegjort for i avsnitt 3.3 søker jeg å øke den definisjonsmessige validiteten gjennom å benytte faktoranalyse som en form for reversert operasjonalisering. Dvs. at vi ikke går fra begrep til indikatorer (spørreskjema-spørsmål), men fra indikatorer (spørreskjema-spørsmål) til begrep. I tillegg kan validiteten svekkes ved at det brukes kun en indikator, eller ett spørsmål i et spørreskjema, som mål på et begrep. Det å bruke multiple i stedet for enkle indikatorer gjør at målene, for eksempel på altruistiske yrkespreferanser, blir mer valide og solide. Bruk av multiple indikatorer reduserer sjansen for utslag fra in-valide variabler eller indikatorer.

I følge Bryman (1988) er en prosedyre for å etablere validitet at forskeren søker å estimere et måls parallelle validitet, som betyr å avdekke hvor langt et mål tillater deg å skille mellom folk i betydningen av noe annet som er kjent om dem. Det vil si at en bruker ulike operasjonelle definisjoner for samme teoretiske begrep, og ser på hvor høyt samsvar en får i resultatene når alle de ulike operasjonelle definisjonene brukes i samme undersøkelse, noe Hellevik kaller 'kriterievaliditet' (Hellevik 1977). Dersom en for eksempel ønsker å utvikle en indeks om jobbtilfredsstillelse kan en undersøke respondenters fraværs-registreringer, for å se om de som framviser lav grad av tilfredsstillelse også er mer tilbøyelige til å være ofte borte fra jobb (Bryman 1988). Jeg har foretatt en variant av dette når jeg har brukt flere spørsmål som ligner på hverandre i spørreskjemaet ('omsorg for andre'/'liker å hjelpe andre mennesker'). Hensikten med dette var i utgangspunktet ikke å teste kriterievaliditeten, men dette gjøres likevel indirekte når vi finner at slike indikatorer som ligner hverandre havner innenfor samme faktor i en faktoranalyse.

KAPITTEL 4 KONKLUSJONER

I “Kapittel 2 Teori” drøftet jeg to ulike perspektiver på valgproblematikk i det moderne, og jeg viste at til disse perspektivene kan vi også tenke oss ulike teoretiske tilnærminger til begrepet om identitet. I den bourdieuske tilnærmingen kan vi trekke fram ulike sosiale bakgrunnsvariabler som har betydning for utformingen av identitet, og siden disse er bestemt forut for individets egen vilje, snakker vi ofte om at individets handlinger er eksternt ‘determinerte’, i betydningen at de er influerte av for eksempel sosial bakgrunn. I den andre tilnærmingen vil denne typen sosiale bakgrunnsvariabler ikke ha noen betydning for de orienteringer, holdninger og preferanser individet gir uttrykk for, og de valg individet foretar er ikke bestemt av noe utenfor individet, men av individet selv. Jeg ønsket å teste disse to ulike perspektivene opp mot empiriske funn.

Artiklene i avhandlingen er en blanding av teoretiske og empiriske analyser av nordnorsk ungdoms preferanser knyttet til valg av utdanning, yrke og hjemsted. I neste avsnitt gis en oppsummering av hovedpunktene i hver av artiklene.

4.1 Oppsummering av artiklene

Artikkel 1: “Utdanning, modernisering og sosial identitet blant ungdom i Nord-Norge”

Den første artikkelen i denne avhandlingen har tittelen “Utdanning, modernisering og sosial identitet blant ungdom i Nord-Norge”. Den er publisert i *Sosiologisk tidsskrift* nummer 3 1996. Artikkelenes hovedmål er å vise at grunnlaget for identitetsutforming blant ungdom i Nord-Norge har beveget seg fra lokalsamfunn og primærnæring mot skole og utdanning, og at en derfor kan stille spørsmålstegn ved hvor stor betydning regionale komponenter har for utformingen av ungdoms identitet. Nord-Norge har tradisjonelt kommet relativt dårlig ut i utdanningsmessig sammenheng, og dette har blitt forklart med at det er et motsetningsforhold eller en kollisjon mellom den kultur skolen representerer og den kultur nordnorsk ungdom har med seg fra hjem og lokalsamfunn. Endringer, noen av fundamental sosial og økonomisk karakter, i de nordnorske samfunnene gjør imidlertid at en kan stille spørsmålstegn ved eksistensen av et slikt motsetningsforhold. Tilbakegang i landbruket, fiskeriene og relaterte virksomheter har gjort at de tradisjonelle næringene har fått en mindre plass i nordnorsk ungdoms tilværelse, og dermed er en

av de viktigste 'konkurrentene' til utdanningssystemet når det gjelder forming av identitet i ferd med å bli eliminert. I stedet for spiller utdanningssystemet, sammen med media, en viktigere rolle for utforming av identitet og kulturell tilhørighet. I artikkelen trekkes derfor utdanningssystemet fram som en blant flere faktorer som i dag i større grad enn for en generasjon siden er med på å forme ungdoms identitet.

Artikkel 2: "Til forsvar for den moderniserte nordlending"

Den andre artikkelen har tittel "Til forsvar for den moderniserte nordlending", og er publisert i artikkelsamlingen *Sosiologisk fantasi. Essays* som ble redigert av Rune Åkvik Nilsen og Pål Veiden i 1998. Med sin essay-form skiller denne artikkelen seg en del fra de andre, og jeg som forfatter og som person er her mer til stede og tydeligere sammenlignet med de andre artiklene i avhandlingen. Artikkelen representerer et slags oppgjør med en del av mytene - og deres seiglivethet - om Nord-Norge og om nordlendingen. Historiske dokumenter viser at landsdelen og dens folk både er blitt beskrevet i nedlatende og negative vendinger og i romantiserende og svermeriske vendinger, med det til felles at Nord-Norge skildres som noe annerledes og spesielt og at skildringene var skrevet av folk som ikke selv hadde sine røtter i landsdelen. Dagens framstillinger av Nord-Norge er i langt større grad satt i pennen av landsdelens egne, men annerledesheten vektlegges ofte allikevel. I artikkelen stilles det spørsmålsteget ved at Nord-Norge og det nordnorske stadig har en tendens til å beskrives som annerledes og tradisjonelt med en kultur båret fram av kulturelle symboler med basis i fiskerinæringa, når de fleste av landsdelens unge selv ikke har noe forhold til dette og fiskerinæringa i et sysselsetningsperspektiv ikke lenger er en stor næring i landsdelen.

Artikkel 3: "Om 'guttongan' på kaia og valgfriheten i det moderne"

Den tredje artikkelen har tittel "Om 'guttongan' på kaia og valgfriheten i det moderne", og er publisert i *Sosiologisk tidsskrift* nummer 2 2000. I denne artikkelen bruker jeg yrkesvalg blant unge gutter i et fiskerisamfunn som utgangspunkt for en diskusjon av problemet knyttet til valgfrihet i det moderne. Artikkelen er en teoretisk problematisering og kritikk av hvordan begrepet om valgfrihet behandles innenfor teorier om modernisering, og fokus rettes spesielt mot ungdom i mindre urbane omgivelser. Er frihet til å velge en framtrædende egenskap ved de liv

ungdom i mindre urbane omgivelser lever? En av de viktigste antagelsene i den sosiologiske litteratur om modernisering er at modernitet impliserer et tap av tradisjoner, på den måten at tradisjoner ikke lenger har autoritativ kraft i forhold til aktørers valg og handlinger. I artikkelen stilles det derfor spørsmål om hva som informerer valg blant moderne aktører, og jeg presenterer to motstridende svar på dette spørsmålet. For det første at det å foreta valg er opp til individet selv. For det andre at det å foreta valg er opp til systemer som determinerer individuelle valg. I overensstemmelse med det andre synet argumenteres det for at selv om ungdom i dag har økt valgfrihet, er denne valgfriheten likevel begrenset av sosiale systemer som ikke er forankret tradisjoner, men som selv er produkter av moderniseringsprosesser. Avslutningsvis oppsummeres diskusjonen gjennom å redegjøre for begrepene 'relativ valgfrihet' og 'begrenset individuell autonomi'.

Artikkel 4: "Some things never change: Youth and occupational preferences"

Den fjerde artikkelen har tittel "Some things never change: Youth and occupational preferences", og er publisert i *Acta Sociologica* nummer 3 2001. Dette er en empirisk artikkel hvor jeg med utgangspunkt i innsamlet datamateriale blant VKII-elever i Troms fylke studerer mønstre av yrkesmessige preferanser blant ungdom. Hva betrakter ungdom som viktig og mindre viktig for valg av fremtidig yrke? Og er disse preferansene resultat av kjønn, geografisk eller sosial bakgrunn? Formingen av individuelle preferanser og verdier kan forstås på ulike måter. Det har vært vanlig innenfor sosiologisk teori å analysere samfunn og aktører på basis av samfunnets funksjonelle differensiering basert på arbeidsdeling. Folk har blitt definert og har definert seg selv på basis av arbeid, og arbeid har derfor utgjort en sentral faktor i sosialisering og identitetsforming. Dette er en forståelse som utfordres sterkt gjennom betydelige endringer knyttet til produksjonsmessig, teknologisk og sosial utvikling i moderne samfunn. Det hevdes at arbeidet ikke lenger er en slik dominerende faktor for sosial organisering og dermed heller ikke grunnleggende for forming av identitet. I artikkelen demonstreres det empirisk at selv om mange unge omfavner såkalt post-materielle verdier, som for eksempel selv-realiserings, er det andre grupper av unge som framviser mer 'tradisjonelle' preferansestrukturer. Noen av disse forskjellene kan forklares gjennom utdanningsmessig bakgrunn og kjønn. Elever fra lav sosial bakgrunn legger for eksempel mindre vekt på selv-realiserings enn elever fra høy sosial bakgrunn. Kjønnforskjellene er imidlertid de mest markante i materialet. Mens jenter vektlegger

altruistiske verdier, legger gutter mer vekt på karriere-orientering. Artikkelen konkluderer med at begge typer perspektiver, både de som handler om strukturell reproduksjon og de som handler om individuell frihet er sentrale og nødvendige når vi skal forstå yrkespreferanser blant ungdom.

Artikkel 5: "Om ungdoms forhold til hjemsted. Det urbane ethos"

Den femte artikkelen har tittel "Om ungdoms forhold til hjemsted. Det urbane ethos". Dette er en empirisk artikkel hvor formålet er å se på hvordan nordnorsk ungdom orienterer seg i forhold til hjemsted. Er det en sammenheng mellom hjemstedspreferanser og bakgrunnsvariabler som kjønn, sosial og geografisk bakgrunn? Her tar jeg opp tråden fra artikkel nummer 1, og reiser spørsmålet om endringsprosesser som urbanisering og individualisering har gjort *sted* til en mindre viktig referanseramme enn før, slik at ungdom fra bygda nå dras mot de samme verdier som byungdom. Om dette stemmer, vil det være i tråd med en del utenlandske forfatters tanker om sentrale utviklingstrekk i vår tid, men i strid med alminnelige antakelser blant norske forskere om særtrekk ved oppvekst i små samfunn, og særlig i Nord-Norge. De empiriske analysene viser at grupper av elever forholder seg til hjemstedsspørsmål langs ulike dimensjoner. Blant annet uttrykker distriktselever et langt mer negativt forhold til hjemsted og til det å bosette seg på hjemstedet enn elever fra by-områder. Uavhengig av hvor de kommer fra uttrykker ungdom de samme preferanser i forhold til hjemsted. I tolkningen av de empiriske resultatene diskuteres blant annet stedets minkende betydning for det moderne individets orienteringer. Selv om lokal tilknytning og lokal identitet fremdeles kan være gyldige begreper, uttrykker mange unge mennesker i dag verdier og preferanser som er knyttet til urbane settinger, noe som kan indikere at preferanse-mønstre peker i retning av det jeg kaller et *urbant ethos*.

Artikkel 6: "Kjønnsforskjeller i yrkespreferanser blant ungdom - med spesiell vekt på jenter"

Den sjettede artikkelen har tittel "Kjønnsforskjeller i yrkespreferanser blant ungdom - med spesiell vekt på jenter". Dette er en empirisk artikkel, og de empiriske analysene overlapper i betydelig grad analysene i artikkel nummer 4 ("Some things never change"). Artikkel 4 demonstrerte at kjønn er en svært viktig variabel for å forklare forskjeller i yrkes-preferanser, og jeg vurderte det derfor som nødvendig å vie kjønnsdimensjonen en grundigere undersøkelse og større oppmerksomhet enn det jeg hadde anledning til i artikkel 4. Basert på de samme empiriske

analyser dreies derfor diskusjonen i artikkel nummer 6 mot kjønnsdimensjonen.¹³ Formålet med artikkelen er å undersøke hvorvidt det finnes kjønnsforskjeller med hensyn til yrkes- og utdanningsrelaterte problemstillinger. Er det kjønnsforskjeller når det gjelder valg av videregående utdanning? Er det kjønnsforskjeller med hensyn til preferanser knyttet til valg av fremtidig yrke? Det spørres også om hvordan slike kjønnsforskjeller eventuelt samvarierer med geografisk og sosial bakgrunn. Analysene viser at det er betydelige kjønnsforskjeller når det gjelder valg av VKII-fag ved videregående skole, med en overvekt av jenter innenfor omsorgsrelaterte fag, og en overvekt av gutter innenfor mekaniske/tekniske fag. I tillegg er det slik at barn med foreldre med høy utdanning oftere enn andre velger allmenne fag og hyppigere velger bort omsorgsrelaterte fag eller mekaniske/tekniske fag. Også når det gjelder yrkespreferanser er det betydelige forskjeller mellom jenter og gutter, og det mest slående er jenters fortsatte insistens på såkalt altruistiske verdier, det vil si verdier knyttet til omsorg og familieforpliktelser, noe som står spesielt sterkt blant jenter fra lavere sosiale lag. Artikkelen konkluderer med at jenter i stor grad velger utdanninger og yrkesområder i forlengelsen av den kjønnsbestemte sosialiseringen, det vil si utdanning og arbeid med elementer av omsorgsutøvelse.

4.2 Konkluderende bemerkninger

Denne studien av nordnorsk ungdom har utforsket deres preferanser og orienteringer knyttet til valg av utdanning, yrke og hjemsted. Bakgrunnen for studien var en antagelse om at økonomiske og strukturelle endringer i de nordnorske samfunnene har gjort at lokal tilhørighet har mindre betydning for nordnorsk ungdoms identitetsforming enn en tidligere har antatt, og at nordnorsk ungdom på mange måter er blitt mer lik ungdom andre steder i landet - og, kan en tenke seg, i en den vestlige verden for øvrig. Mens ungdom i Nord-Norge for en del tiår siden nok kunne oppleve skolen som representant for en fremmed kultur, synes det som om dagens ungdom i mye større grad er del av en felles kultur og deler ett sett av verdier, symboler osv. som vi alle vokser opp med - uavhengig av sted. Denne kultur og disse verdier og symboler kan vi blant annet

¹³ Imidlertid har de videre analysene av det empiriske materialet ført til en annen forskjell mellom artikkel 4 og artikkel 6, og dette er knyttet til bruken av mål for sosial bakgrunn. Mens jeg i artikkel 4 bruker kun fars utdanningsnivå som mål, innfører jeg i artikkel 6 i tillegg mors utdanningsnivå. Årsaken til dette er at de videre analysene av det empiriske materialet viste at også mors utdanningsnivå har betydning for yrkespreferanser blant ungdom. Denne oppdagelsen rokker ikke ved verken resultatene eller de teoretiske fortolkningene som ble presentert i artikkel 4.

knytte til urbane verdier - til det jeg har kalt *et urbant ethos*. Gjennom de empiriske analysene i avhandlingen er tilstedeværelsen av et urbant ethos blitt antydnet, og analysene har slik sett sådd tvil om troen på og styrken i noen slags form for aktiv lokal identitet eller lokal kultur. Mens 60- og 70-tallet var karakterisert av en nordnorsk kulturell oppvåkning, slik jeg beskrev det helt innledningsvis i avhandlingen, har tiden rundt millenniums-skiftet utfordret de ideer og forestillinger denne oppvåkningen var tuftet på. Det urbane ethos står frem som resultat av vår tids hegemoniske kultur, en kultur som blant annet er grunnlagt i sterk kulturell kommersialisering, og som formidles av både utdanningssystem og media.

REFERANSER

- Baethge, Martin, Brigitte Hantsche, Wolfgang Pelull & Ulrich Voskamp
1988 *Jugend: Arbeit und Identität. Lebensperspektiven und Interessenorientierungen von Jugendlichen.* Opladen: Leske u. Budrich.
- Baethge, Martin
1992 "Changes in work and education as constituting factors of social identity. Theoretical and political implications", i Halvorsen, Tor & Ole Johnny Olsen (red.): *Det kvalifiserte samfunn?* Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Bauman, Zygmunt
1996 "Morality in the age of contingency", i Heelas, Paul, Scott Lash & Paul Morris (red.): *Detraditionalization. Critical reflections on authority and identity.* Blackwell publishers.
- Beck, Ulrich
1992 *Risk society. Towards a new modernity.* London: Sage.
1997 *Risiko og frihet.* Oslo: Fagbokforlaget.
- Beck, Ulrich & Elisabeth Beck-Gernsheim
1995 *The normal chaos of love.* Cambridge: Polity Press.
- Becker, Gary S.
1991 *A treatise on the family.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Berger, Peter, Brigitte Berger & Hansfried Kellner
1974 *The homeless mind. Modernization and consciousness.* New York: Vintage Books.
- Bilton, Tony, Kevin Bonnett, Pip Jones, David Skinner, Michelle Stanworth & Andrew Webster
1996 *Introductory sociology. Third edition.* London: Macmillan.
- Birkelund, Gunn Elisabeth
2000 "Modernitetens flertydighet - økende individualisme eller stabil strukturell ulikhet?" *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, 2 2000: 215-235.
- Bjørnson, Ove
1996 "Sosial bakgrunn - utdanning- og yrkesvalg", i Øia, Tormod (red.): *Ung på 90-tallet. En antologi*, UNGforsk/Cappelen Akademisk Forlag.
- Boudon, Raymond
1974 *Education, opportunity and social inequality. Changing prospects in Western society.* New York: Wiley.

- Bourdieu, Pierre
 1977 "Cultural reproduction and social reproduction", i Karabel, Jerome & A. H. Halsey (red.): *Power and ideology in education*. New York: Oxford University Press.
 1984 *Distinction. A social critique of the judgement of taste*. London: Routledge & Kegan Paul.
 1989 "For a socio-analysis of intellectuals: On *Homo academicus*", i *Berkeley Journal of Sociology* no. 34:1-29.
 1993 *Sociology in question*. Sage.
- Bourdieu, Pierre & Jean-Claude Passeron
 1990 *Reproduction in education, society and culture*. 2. utgave. London: Sage Publications.
- Bourdieu, Pierre & Loïc J. D. Wacquant
 1993 *Den kritiske ettertanke. Grunnlag for samfunnsanalyse*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Brannen, Julia
 1995 "1 Combining qualitative and quantitative approaches: An overview", i Brannen, Julia (red.): *Mixing methods: Qualitative and quantitative research*. Aldershot, Hants: Avebury.
- Brox, Ottar
 1966 *Hva skjer i Nord-Norge? En studie i norsk utkantpolitikk*. Oslo: Pax.
 1984 *Nord-Norge: Fra allmenning til koloni*. Tromsø: Universitetsforlaget.
- Burke, Peter
 1992 "We, the People: Popular culture and popular identity in modern Europe", i Lash, Scott & Jonathan Friedman (red.): *Modernity and identity*. Oxford: Blackwell.
- Bryman, Alan
 1988 *Quantity and quality in social research*. London and New York: Routledge.
- Casey, Catherine
 1995 *Work, self and society. After industrialism*. London and New York: Routledge.
- Chisholm, Lynne
 1997 "From unequal opportunities to equal lack of opportunities? Gendered dimensions of social change and youth in Europe." *Young*, 3, 1997.
- Chodorow, Nancy
 1978 *The reproduction of mothering. Psychoanalysis and the sociology of gender*. Berkeley: University of California Press.

- Colbjørnsen, Tom
 1987 *Klassesamfunnet på hell*. Oslo: Universitetsforlaget.
 1993 *Tilpasning til og mestring av langtidsarbeidsløshet. Rapport nr. 1 fra prosjektet: "Langtidsledighetens årsaker"*. Rapport 1993: 3. Oslo: Arbeidsdirektoratet.
- Edwardsen, Edmund
 1989 *Den gjenstridige allmue. Skole og levebrød i et nordnorsk kystsamfunn ca. 1850-1900*. Oslo: Solum Forlag.
 1990 *Fra streifdyr til standfugl? Identitetsdanning og rekruttering i dikstriktene*. Rapport nr. 2 i APPU's skriftserie, Universitetet i Tromsø, Avd. for praktisk-pedagogisk utdanning.
- Edwardsen, Rolf
 1991 *Valg av utdanning og yrke. Betydningen av kjønn, sosial og geografisk bakgrunn ved utdannings- og yrkesvalg*. Rapport 12, 1991, Utredninger og forskning og høyere utdanning, NAVFs utredningsinstitutt.
- Engelstad, Fredrik
 1985 "Finnes det en kvantitativ og en kvalitativ forskningsmetode?", i Dale, Britt, Michael Jones & Willy Martinussen (red.): *Metode på tvers. Samfunnsvitenskapelige forskningsstrategier som kobinerer metoder og analysenivåer*. Tapir.
- Evans, Karen & Andy Furlong
 1997 "Metaphors of youth transitions: Niches, pathways, trajectories or navigation", i Bynner, John, Lynne Chisholm & Andy Furlong (red.): *Youth, citizenship and social change in a European perspective*. Averbury: Aldershot.
- Fornäs, Johan
 1995 *Cultural theory & late modernity*. Sage publications.
- Frønes, Ivar
 1998a *De likeverdige. Om sosialisering og de jevnaldrendes betydning*. Oslo: Universitetsforlaget.
 1998b *Den norske barndommen*. Oslo: J. W. Cappelens forlag.
- Furlong, Andy & Fred Cartmel
 1997 *Young people and social change. Individualization and risk in late modernity*. Buckingham: Open University Press.
- Gambetta, Diego
 1987 *Were they pushed or did they jump? Individual decision mechanisms in education*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Gerrard, Siri
1993 "Æ kan tenke mæ å bli her, men ikke for enkver pris. Fiskerikultur og ungdomskultur i omforming", i Heggen, Kåre, Jon Olav Myklebust & Tormod Øia (red.): *Ungdom i lokalmiljø. Perspektiv frå pedagogikk, sosiologi, antropologi og demografi*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Giddens, Anthony
1990 *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity Press.
1991 *Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.
- Goffman, Erving
1992 *Vårt rollespill til daglig. En studie i hverdagslivets dramatik*. Oslo: Pax.
- Grønmo, Sigmund
1996 "Forholdet mellom kvalitative og kvantitative tilnærminger i samfunnsforskningen", i Holter, Harriet & Ragnvald Kalleberg (red.): *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Guneriussen, Willy
1999 *Å forstå det moderne. Framskrittstro, rasjonalitet, ambivalens og irrasjonalitet i diskursen om modernitet*. Tano Aschehoug.
- Hammersley, Martyn
1995 "Deconstructing the qualitative-quantitative Divide", i Brannen, Julia (red.): *Mixing methods: Qualitative and quantitative research*. Aldershot, Hants: Avebury.
- Hansen, Marianne Nordli
1993 "Kjønnssegregering i høyere utdanning. Betydningen av foreldres fagutdanning og sosial bakgrunn for studenters valg av fag." *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 1993, årgang 34: 3-29.
- Haugen, Marit S.
1998 *Women farmers in Norway*. Dr. polit. avhandling NTNU.
- Hellevik, Ottar
1977 *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Universitetsforlaget.
- Hernes, Gudmund
1974 "Om ulikhetens reproduksjon", i Mortensen, Mauritz Sundt (red.): *I forskningens lys. 32 artikler om norsk forskning i går, i dag, i morgen*. Oslo: NFR.
- Hernes, Gudmund & Knud Knudsen
1976 *Utdanning og ulikhet*. NOU, Oslo.

- Hoel, Marit
1997 *Arbeid og kjønn. Sosiologiske analyser av yrkesløp.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Hoem, Anton
1976 *Yrkesfelle, sambygding, same eller norsk?* Oslo: Universitetsforlaget.
1978 "Kunnskapsoverføring som sosialt fenomen", i Monsen, Lars (red.): *Kunnskapssosiologi og skoleutvikling.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Holstein-Beck, Sabina
1995 "Consistency and change in the lifeworld of young women", i Fornäs, Johan & Göran Bolin (red.): *Youth culture in late modernity.* Sage.
- Jentoft, Svein
1991 *Hengende snøre. Fiskerikrisen og framtiden på kysten.* Oslo: Ad Notam forlag.
- Karlsen, Unn Doris
1995 *Valg av utdanning og yrke - et resultat av kulturell kapital eller rasjonelle valg? En kvantitativ analyse av utdanningsaspirasjoner, yrkesverdier og sosial ulikhet blant ungdom i Nord-Norge.* Upublisert hovedfagsoppgave, Institutt for sosiologi, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Unversitetet i Tromsø.
- Kim, Jae-On & Charles W. Mueller
1978a *Introduction to factor analysis. What it is and how to do it.* Quantitative applications in the social sciences, 13. Beverly Hills: Sage.
1978b *Factor analysis. Statistical methods and practical issues.* Quantitative applications in the social sciences, 14. Beverly Hills: Sage.
- Kirk, Jerome & Marc L. Miller
1986 *Reliability and validity in qualitative research.* Qualitative research methods; 1. Beverly Hills, Calif.: Sage Publications.
- Knudsen, Knud
1976 "7. Utdanning", i Øyen, Else (red.): *Sosiologi og ulikhet.* Oslo: Universitetsforlaget.
1981 *Ulikhet i grunnskolen.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Lasch, Cristopher
1991 *The culture of narcissism. American life in an age of diminishing expectations.* New York: Norton.
- Lash, Scott
1990 *Sociology of postmodernism.* London & New York: Routledge.
- Lazarsfeld, Paul F.
1973 *Main trends in sociology.* London: George Allen & Unwin.

- Lindbekk, Tore
1974 *Skolesosiologi*. Trondheim: Tapir.
- Loether, Herman J. & Donald G. McTavish
1988 *Descriptive and inferential statistics. An introduction*. Allyn & Bacon inc.
- Marcuse, Herbert
1964 *One-dimensional man. Studies in the ideology of advanced industrial society*. London: Routledge.
- Marx, Karl & Friedrich Engels
1848/1984 *Det kommunistiske manifest*. Oslo: Falken forlag.
- Mead, Margaret
1971 *Broen over generasjonskløften. Et spørsmål om kultur og engasjement*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Mørch, Sven
1985 *At forske i ungdom. Et sosialpsykologisk essay*. København: Rubikon.
- Nash, Roy
1980 *Schooling in rural societies*. London: Methuen.
- Nielsen, Harriet Bjerrum & Monica Rudberg
1994 *Psychological gender and modernity*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Norusis, Marija J.
1997 *SPSS professional statistics 7.5*. Chicago: SPSS.
- Parsons, Talcott
1964 *Social structure and personality*. New York: The Free Press.
- Polachek, Solomon William
1981 "Occupational self-selection: A human capital approach to sex differences in occupational structure." *Review of Economics and Statistics*, 63: 60-69.
- Roalsø, Kari-Mette
1994 *Jenters strategier for voksenlivet. En analyse av unge kvinners yrkesaspirasjoner, utdanningsvalg, yrkesmønstre og familiestart*. UNGforsk, rapport 6, 1994.
- Rogg, Elisabet
1991 "Kjønn og klasse i høyere utdanning - gir Bourdieu ny innsikt?" *Sosiologi i dag*, nr. 4 1991.
- Rossvær, Viggo
1998 *Ruinlandskap og modernitet. Hverdagsbilder og randsonerfaringer fra et nord-norsk fiskevær*. Oslo: Spartacus.

- Schwartzweller, Harry
 1973 "Regional variations in education." *Rural Sociology*, 1973:32, 2.
 1978 "Some plan to become teachers." *Sociology of Education*, 1978:51.
- Severeide, Paul-Inge
 1988 "Høy status - strake veien mot målet. Lav status - sikk-sakk-kjøring på det uvisse." *Samfunnsspeilet*, 2, 1988: 13-16.
- Skaalvik, Einar M.
 1988 *Barns selvoppfatning - skolens ansvar*. Tano.
- Solstad, Karl Jan
 1984 *Ein skole for samfunnet*. Oslo: Cappelen.
- Solstad, Karl Jan & Eilertsen
 1983 "Skolen i utkantsamfunnet - ein reiskap for avvikling eller utvikling", i
- Sulkanen, Pekka
 1982 "Society made visible - on the cultural sociology of Pierre Bourdieu." *Acta Sociologica* 1982 (25), 2: 103-115.
- Tacq, Jacques
 1997 *Multivariate analysis techniques in social science research. From problem to analysis*. Sage Publications.
- Tiller, Tom
 1981 "Rekruttering til fiskaryrket - søkelys på skolens rolle." *Norsk pedagogisk tidsskrift* nr. 7 1981. Oslo: Universitetsforlaget.
 1990 *Kenguruskolen - det store spranget: Vurdering basert på tillit*. Gyldendal.
- Tjelmeland, Halvar
 1994 "Det seinmoderne Nord-Norge", i Drivenes, Einar-Arne, Marit Anne Hauan & Helge A. Wold (red.): *Nordnorsk kulturhistorie*. Oslo: Gyldendal.
- Weber, Eugen
 1976 *Peasants into Frenchmen: The modernization of rural France*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- Willis, Paul
 1977 *Learning to labour. How working-class kids get working-class jobs*. Farnborough: Saxon House.
- Ziehe, Thomas
 1993 *Kulturanalyser. Ungdom, utbildning og modernitet*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposium.

Ziehe, Thomas & Herbert Stubenrauch
1983 *Ny ungdom og usædvanlige læreprocesser. Kulturell frisættelse og subjektivitet.*
København: Politisk Revy.

RAPPORTER/AVISER:

- *Nordlys* 3. januar 1998.
- *Nordlys* 14. februar 1998.
- *Nordlys* 29. januar 1998.
- Troms fylkeskommune, Utdanningsetaten: *Statistikk for inntak til skoleplasser og læreplasser 1997/98.*
- Troms fylkeskommune, Plan- og næringsetaten: *Fylkesplan for Troms 2000-2003. Fylkesplanrapport 3/99: Ungdom.*
- Statistisk sentralbyrå: *Aktuell utdanningsstatistikk nr. 1/1998.*
- Statistisk sentralbyrå: *Aktuell utdanningsstatistikk nr. 6/1998.*
- Statistisk sentralbyrå: *Aktuell utdanningsstatistikk nr. 5/2000.*

Artikkel 1

*“Utdanning, modernisering og sosial identitet
blant ungdom i Nord-Norge”*

Publisert i *Sosiologisk tidsskrift* nummer 3 1996.

Utdanning, modernisering og sosial identitet blant ungdom i Nord-Norge

Unn Doris Karlsen

Nord-Norge har tradisjonelt kommet dårlig ut på statistikker over utdanningsatferd. Det har vært pekt på en konflikt mellom utdanningssystemet og den nordnorske kulturen. Den erfaringsverden nordnorsk ungdom er vokst opp med - og som danner grunnlaget for deres sosiale identitet - har vært forskjellig fra den verden skolen representerer, sies det. Imidlertid har Nord-Norge i løpet av de siste 20-30 år vært gjenstand for store endringer i blant annet næringsstruktur og produksjonssystem. Siden utformingen av sosial identitet i stor grad er forankret i en sosial virkelighet, vil endringer i denne føre med seg endringer i identitet. Premissene for nordnorsk ungdoms forhold til utdanningssystemet endrer seg, og sammen med media fører utdanningssystemets økte betydning til en homogenisering av ungdomskultur.

1. Innledning

Nord-Norge har tradisjonelt kommet dårlig ut i utdanningsmessig sammenheng, og dette er et bilde som i stor grad gjenspeiles også i dagens samfunnsdebatt. Det nordnorske samfunnets og nordnorsk ungdoms forhold til utdanningssystemet har vært problematisert, og en har funnet et motsetningsforhold mellom det skolen representerer og den nordnorske kultur. Gjennom begreper som sosial identitet og modernisering vil jeg i denne artikkelen ta opp slike oppfatninger til ny vurdering. Påstanden om at utdanning i løpet av den siste generasjon har fått økt betydning for utformingen av sosial identitet blant ungdom i Nord-Norge, vil bli drøftet. Identitet formes på basis av sosiale relasjoner og aktiviteter. Ved en gjennomgang av noen strukturelle data vil jeg vise at grunnlaget for identitetsutforming har endret seg. Det har gått fra lokalsamfunn og primærnærings til skole og utdanning. Utdanningssystemets rolle er blitt viktigere, mens for ek-

sempel primærnæringene er blitt mindre viktig for utforming av sosial identitet. Denne påstanden vil bli drøftet gjennom å se på utdanningssystemets rolle før og nå. Særlig vil det legges vekt på to prosesser. Den første prosessen dreier seg om hvordan endringer i landsdelens næringsstruktur har ført til en endring i ungdoms tilpasning til et arbeidsmarked; for å få jobb, må vi ta utdanning. Den andre prosessen dreier seg om endring i kulturell tilknytning, dvs. ungdoms forhold til skole og utdanning. Disse to prosessene henger sterkt sammen, og de påvirker hverandre gjensidig. Med bakgrunn i disse endringene spør jeg hvor stor betydning regionale komponenter har når det gjelder utformingen av ungdoms sosiale identitet, dvs. hvor mye oppmerksomhet en bør vie steds-spesifikke kjennetegn som næringsstruktur, sentralitet osv. Dette er særlig relevant fordi mye av Nord-Norge-forskningen i større eller mindre grad har vektlagt den regionale komponenten i identitetsutforming. Problemstillinga belyses hovedsakelig gjennom en teoretisk diskusjon basert på andres forskningsbidrag.

2. Sosial identitet

Sosial identitet er et begrep som brukes for å beskrive en persons forhold til et sosialt miljø. Cato Wadel (1990) sier at sosiale identiteter er kulturelle kategorier som folk bruker for å identifisere seg selv, og som andre mennesker bruker for å identifisere oss. Vi kan ikke være flere individer på en gang, sier han, men vi kan ha flere sosiale identiteter. På den måten ser det ut til at Wadel mener at sosial identitet består av mange forskjellige roller. En kan for eksempel ha sosiale identiteter som går på klassetilhørighet, kjønn, sosial status, geografisk eller regional tilhørighet osv. En har heller ikke samme sosiale identitet overfor alle mennesker, men den sosiale identiteten en har som for eksempel student deler en med andre studenter. I tillegg eksisterer ens identitet gjennom at andre individer anerkjenner og bekrefter ens identitet, og at en selv anerkjenner og bekrefter deres identitet. Identitet må også forstås som en prosess som vedvarer livet ut. Imidlertid betyr ikke dette at noen former for identitet ikke er viktigere enn andre, men det betyr at identitet er i stadig forandring.

Vilhelm Aubert (1981) definerer sosial identitet som «selvet sett utenfra», det vil si som individets sosiale rolle uttrykt ved hvordan andre oppfatter en. Aubert tar utgangspunkt i George Herbert Mead som hevder at selvet er noe som vokser fram gjennom sosiale erfaringer. Mead opererer selv ikke med noe identitetsbegrep, men den fortolkning Aubert gjør av Mead, når han knytter Meads begrep om selvet opp mot identitet, er ingen uvanlig fortolkning. Barn og ungdom blir gjennom deltakelse eller aktivitet medlemmer av sosiale og kulturelle fellesskap, og deres identitet tilknyttes dette.

Edmund Edvardsen (1990) legger også vekt på aktivitetskomponenten i identitetsutforming. Men mens Mead med aktivitet særlig tenker på en aktiv fortolkning og forhandling av og mellom bevisste aktører - dvs. interaksjon, henviser Edvardsen til den marxistiske tradisjonen og Joachim Israel som skriver: «Gjennom arbeidet skaper mennesker sin verden, og som følge av det seg selv. Fordi de objekter som oppstår som resultat av menneskets arbeid gjenspeiler menneskets egen «natur», kan det vurdere seg selv gjennom sin aktivitet» (Israel, 1972:37). Det kan se ut til at Edvardsen finner at en slik marxistisk forståelse har spesiell relevans i Nord-Norge, og han gir derfor økonomiske

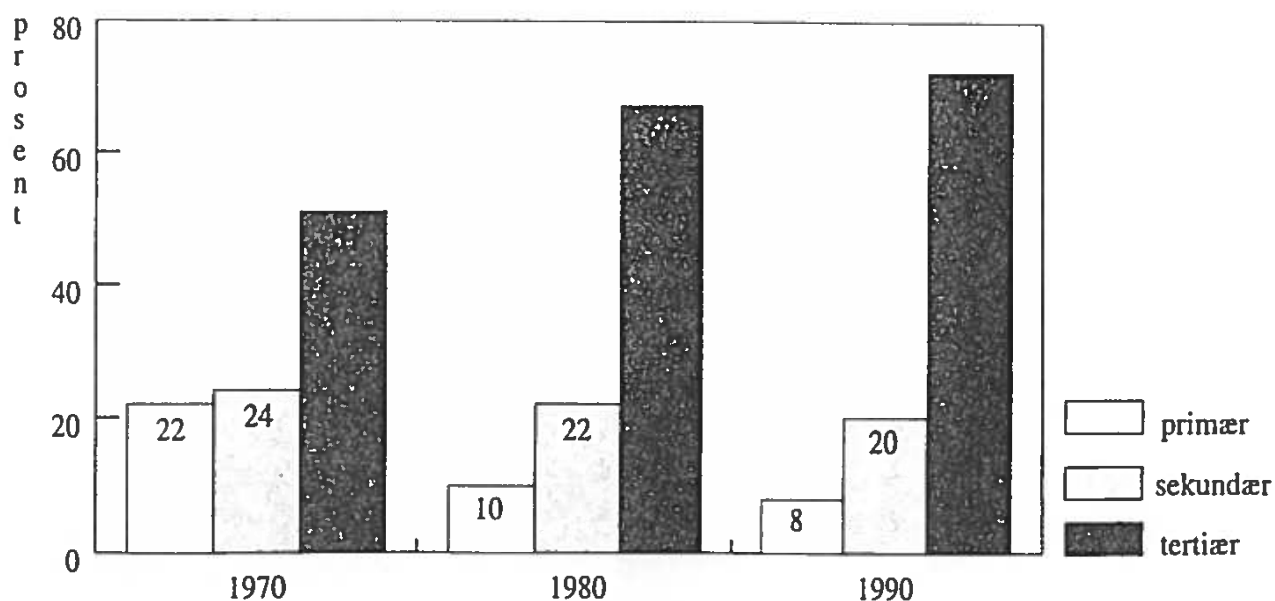
og produksjonsmessige forhold stor betydning for utforming av sosial identitet i denne regionen.

I denne artikkelen vil det spesielt legges vekt på to ting i forhold til begrepet om sosial identitet: For det første vil jeg se på den delen av sosial identitet som går på dette med identifisering i forhold til lokal kultur, dvs. fokusere på regional kulturell tilhørighet. For det andre vil jeg vektlegge sosial identitet som utviklet gjennom aktivitet og deltakelse i et sosialt og kulturelt miljø. Med aktivitet tenkes det her ikke bare på aktivitet i materielle strukturer. Istedenfor må aktivitet forstås også i forhold til fortolkning av symboler, tegn, språk osv. (Mead, 1934).

3. Et Nord-Norge i endring

Nord-Norge har i løpet av de 20-30 siste årene vært i sterk endring. I tillegg til å vise en del mer generelle trekk, vil jeg spesielt sette fokus på kyst-Nord-Norge, eller såkalte fiskerisamfunn. Det er to årsaker til det. For det første fordi fiske iallfall har vært en viktig næringsvei i Nord-Norge. For det andre fordi mye av den forskningen som har vært gjort på Nord-Norge og nordnorsk ungdom, har fokusert nettopp på koblingen mellom fiskeri og identitet. Det har vært vanlig å hevde at det er den nordnorske næringstilpassinga, dvs. tilpassinga til fiskeriene, som har lagt grunnlaget for både bosettingsmønster, levesett, kultur og identitet i landsdelen (bl.a. Gerrard, 1993, Jentoft, 1990). Siri Gerrard (1993) skriver at arbeidet i fiskeriene i mange lokalsamfunn er overordnet andre typer aktiviteter, og hun kaller derfor fiskeryrket for et «levemåteyrke». Arbeid kan regnes som et nøkkelsymbol som er meningsbærende i mange sammenhenger, sier hun. Arbeidsorganiseringa ved fiskeriene og den kulturelle innvirkning den har, vil derfor påvirke annen aktivitet i lokalsamfunnet. Svein Jentoft (1990) er inne på det samme i avisartikkelen «Marked for tradisjon», når han sier at fiske ikke bare er et yrke, men også en

Figur 1 Yrkesaktive 16-66 år etter næring, Troms fylke

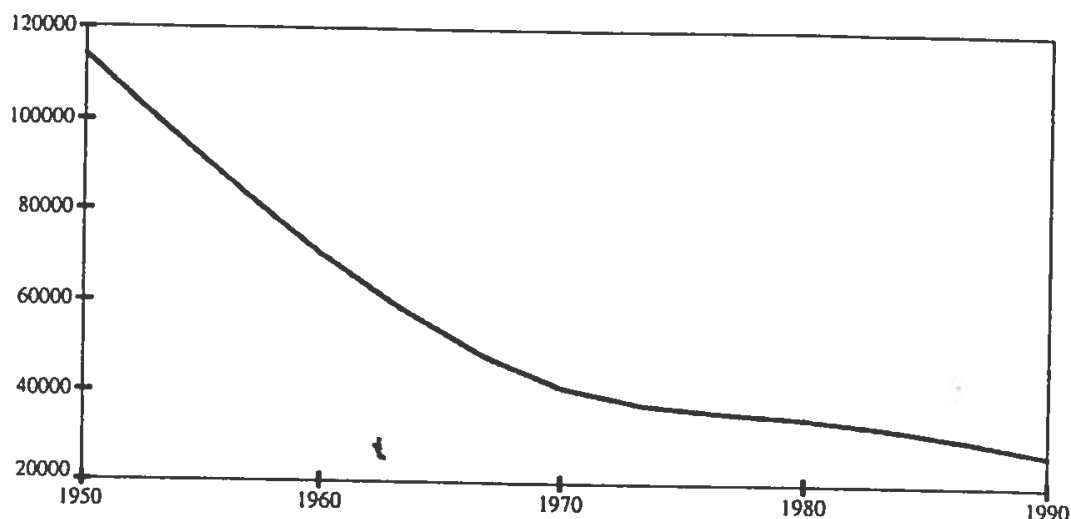
Kilde: Folke- og boligtellinger, Regionalstatistikk, SSB.

måte å leve på. Tilknytningen til fiske og til natur har vært med på å skape en nordnorsk kystkultur og kystidentitet, hevdes det.

Nord-Norge har i løpet av de siste 50 år gått fra å være det som er blitt karakterisert som ekstrem periferi, til et moderne samfunn med universitet og høyskoler, flyplasser og kjøpesentra. Det har skjedd store endringer i forhold til arbeid og produksjon.

Figur 1 viser hvordan sysselsettingsmønsteret i Troms fylke har endret seg fra 1970 til 1990. Sysselsettingen i primærnæringene har sunket fra å utgjøre over 22% av total sysselsetting til å utgjøre 7.6% i løpet av denne perioden. Tallene for fiske og fangst alene, viser en nedgang fra 8.5 % til 3.4%. Sysselsettingen innenfor tertiærnæringene, dvs. servicesektoren og den offentlige sektor har derimot steget med over 20%. Den samme tendensen finner vi i Nordland og Finnmark. Nord-Norge har på denne måten blitt mer likt resten av landet sysselsettingsmessig.

Figur 2 Utvikling i antall fiskere 1950-1990, både hovedyrke og biyrke, hele landet

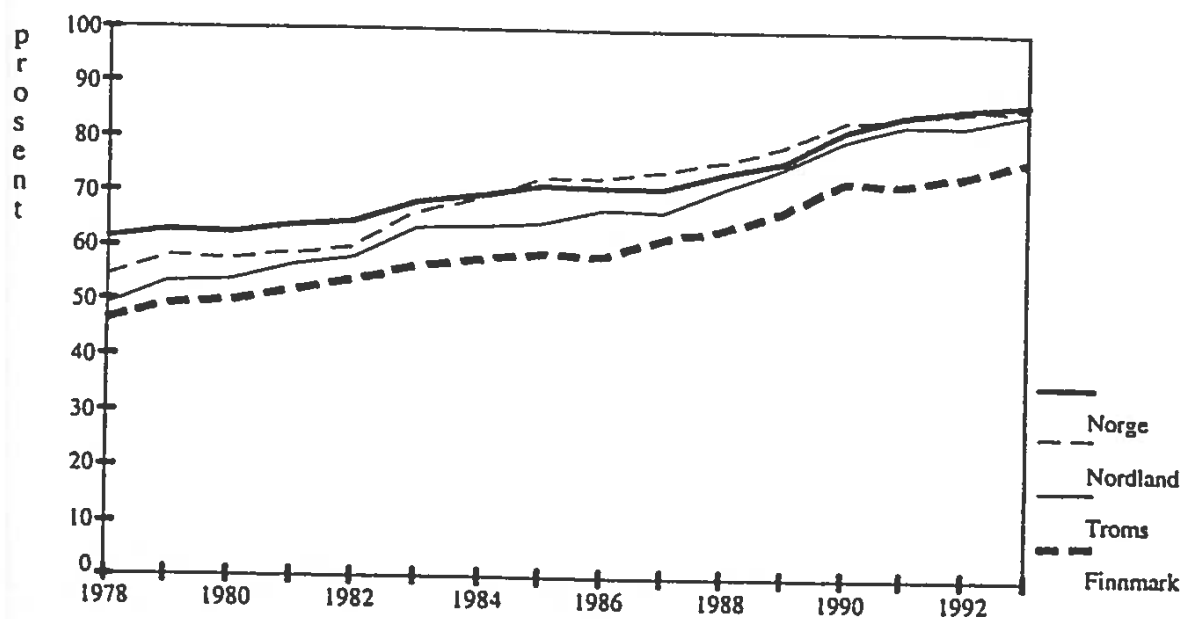
Kilde: Fiskeridirektoratet

Tradisjonelt har Nord-Norge vært forbundet med primærnæringene, og da spesielt med fiskeri. For å se litt nærmere på fiskerinæringen, er en generell tendens at antall fiskere blir stadig færre. Figur 2 viser denne nedgangen fra 1950 til 1994 for hele landet. Hovedandelen av fiskere har vært konsentrert i Nord-Norge. Først i 1989 ble Møre og Romsdal det største fiskerifylket i landet målt i antall personer med fiske som hovedyrke. I Nord-Norge alene gikk antall fiskere ned fra 40 000 i 1950 til 18 000 i 1971 og 13 500 i 1990. Ressursnedgang og nye reguleringsordninger er blant de forhold som har gjort at fiskeri i dag er blitt en relativt mindre næring i Nord-Norge enn den har vært. Stadig modernisering med bruk av ny teknologi har ført til en økning i effektivitet og kapasitet. Mange mener at kyst- og fjordfiskeren er i ferd med å forsvinne til fordel for utdannede trålermannskaper. Vi ser altså at utviklingen er en generell rasjonalisering av fisket. Samtidig øker gjennomsnittsalderen på fiskeren, og rekrutteringen til yrket er, som jeg vil komme tilbake til, dårlig.

4. Ungdoms forhold til fiskerinæringen

Ungdoms relasjoner til fiskerinæringen har blitt annerledes, og derfor har fiskerinæringa og fiskerinæringas kunnskapsplattform fått en annen og mindre betydning for ungdoms identitet. I en viss forstand kan en si at ungdom alltid har vært marginale i forhold til arbeid, men i fiskerisamfunn har dette i større grad enn i andre samfunn vært en sannhet med modifikasjoner. Ungdom har vært integrert i fiskeriene gjennom arbeid i fritida, gjennom sommerjobb på farens sjark og gjennom lek på kaia. I dag er fiskeryrket på mange måter et mer lukket yrke og en lukket verden for de unge. Det er vanskelig å få på plass på en båt eller som torsketungeskjærer fordi antallet båter er gått ned og fordi organiseringen av yrket er annerledes. Det ligner i dag i større grad på vanlig lønnsarbeid, og fiskeindustrien har gjort at det er blitt mindre behov for skoleeleven som torsketungeskjærer på fritida. I tillegg er det innført reguleringsordninger som har til hensikt å sperre adgangen til yrket (Karlsen, 1996). Deltidsarbeid på kaia eller i fisket ellers, var tidligere med på å gi ungdom kontakt med lokalsamfunnet. De ble kjent med naboer og folk i bygda, og de var en del av livet i bygda på en helt annen måte enn i dag. Gutter ble dratt inn i fangstleddet gjennom deltakelse i fisket. Både gutter og jenter ble dratt inn i produksjon gjennom deltakelse i salting, hending og rensing av fisk på kaia. Jentene hadde i tillegg ofte et ekstra ansvar for å hjelpe mødrene når mannfolkene var på sjøen. En slik kjønnsdeling i arbeidet ga grunnlag for en kjønnsidentitet som også ble skapt av forholdet til lokalsamfunnet. Kåre Heggen (1993) viser i sin undersøkelse av ungdom i fiskerifylket Møre og Romsdal, at det i løpet av de siste årene har vært nedgang i ungdoms deltidsarbeid, og at skolegang framstår mer og mer som den dominerende aktiviteten for all ungdom. Resultatet er at en av de viktigste «konkurrentene» til utdanningssystemet for utforminga av sosial identitet har falt bort.

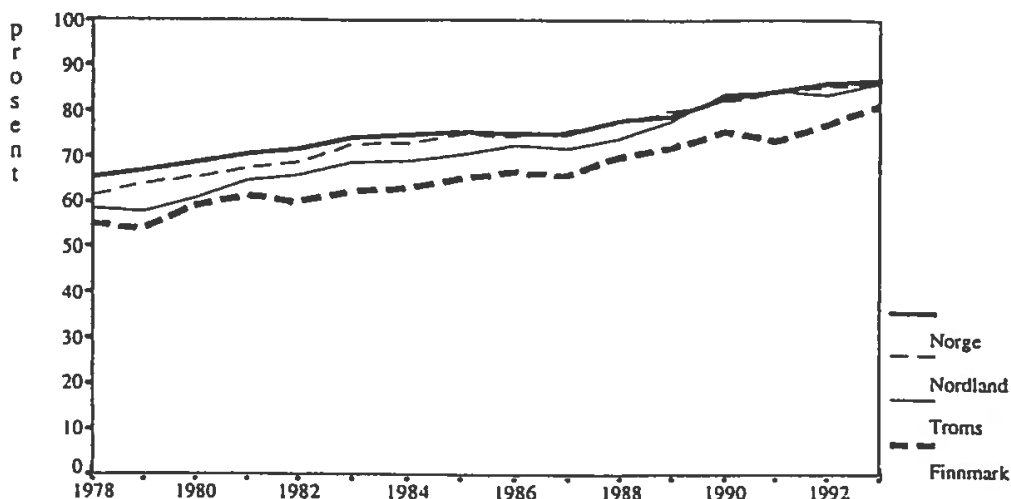
Figur 3 Elever i videregående skole i prosent av registrert årskull 16-18 år, gutter

5. Nord-Norge og utdanning

Det har vært færre i Nord-Norge enn i resten av landet som har tatt videregående og høyere utdanning, og Finnmark har kommet spesielt dårlig ut. Nyere data viser imidlertid at dette mønstret har endret seg.

Figur 4 Elever i videregående skole i prosent av registrert årskull 16-18 år, jenter

Kilde: Utdanningsstatistikk, SSB

Figurene 3 og 4 viser utviklinga i videregående utdanning fra 1978 til 1993. Figurene viser hvor mange prosent av årskullet av 16-18-åringene som er elever i videregående skole i denne perioden. Den tykke heltrukne streken indikerer tallene for gjennomsnittet på landsbasis. Det har skjedd en generell økning i andelen som tar videregående skole. Figurene viser en utjevning mellom Nord-Norge og resten av landet. Nordland og Troms skiller seg i 1993 i veldig liten grad fra landsgjennomsnittet, og for jentenes del har både Nordland og Troms på enkelte tidspunkt ligget over landsgjennomsnittet. For guttenes del har Nordland ligget over. Det interessante er at den relative økningen fra 1978 til 1993 har vært større i Nord-Norge enn for landet sett under ett. Dette gjelder også for Finnmark, noe som betyr at Finnmark ser ut til å være i ferd med å ta igjen resten av landet. For øvrig ligger jenter i Finnmark i 1993 bare 0.8% under jenter i Oslo.

6. Nord-Norge i et moderniseringsperspektiv

Det jeg har pekt på i forhold til endring i nordnorsk næringsstruktur, nedgang og omstrukturering i fiskeriene og økt utdanning har fått konsekvenser for ungdom og ungdoms oppvekstvilkår. Det har derfor hatt betydning for identitetsutformingen. Jeg har kalt disse endringene for modernisering. Sosiologien har alltid vært opptatt av modernisering. Gjennom Ferdinand Tönnies «Gemeinschaft» og «Gesellschaft» (Tönnies, 1963), Émile Durkheims mekaniske og organiske solidaritet (Durkheim, 1933), eller Tom Johansens Bourdieu-inspirerte Kabyliya og Modernia (Johansen, 1992), har sosiologene forsøkt å gripe det som skjer når et samfunn endrer seg, når et samfunn blir indus-

Utdanning, modernisering og sosial identitet blant ungdom i Nord-Norge

trialisert, rasjonalisert og/eller blir kapitalistisk. Hva skjer med et samfunn når arbeidsdelinga endrer seg? Max Weber (1968) oppfatter samfunnsendring som prosesser preget av økende rasjonalisering, effektivisering og byråkratisering. Samfunnets institusjoner blir i økende grad vurdert i lys av målrettet kalkulering. De menneskelige relasjonene formaliseres og institusjonaliseres innenfor rammene av formelle regelverk som fører til at atferd blir kalkulerbar. For Weber var ikke mennesket totalt styrt av ytre krefter. Handling er mer enn atferd som er determinert av ytre, sosiale strukturer. Individet knytter mening til sin handling, dvs. at individet fortolker andres atferd og orienterer egen atferd ut fra denne. Weber stiller opp fire idealtypiske former for analyse av handling: tradisjonell handling, dvs. handling på bakgrunn av vaner og skikker, følelsesstyrt handling, dvs. handling hvor emosjoner danner grunnlaget, verdirasjonell handling, dvs. handling som er basert på et overordnet mål eller ideal for eksempel av politisk eller religiøs karakter, og formålsrasjonell handling, dvs. strategisk vurdering av hva vi skal gjøre i forhold til et gitt mål. I utviklingen mot et byråkrati vil handlingene gå fra å være tradisjonelle og affektive til å bli formålsrasjonelle. Det skjer en samfunnsmessig rasjonalisering ved at tenkning og handling i økende grad får et formålsrasjonelt, kalkulerende preg. Individet blir på denne måten frigjort fra tradisjoner (Münch, 1988).

Daniel Bell (1973) har vært opptatt av framveksten av nye materielle forhold, ny teknologi og forandringer i økonomien. Hans behandling av moderniseringsprosesser i det moderne samfunn berører også utdanningssystemet og forholdet mellom utdanningssystem og samfunn. Utdanningssystemets rolle er blitt viktigere i det moderne samfunn på grunn av økt yrkesmessig spesialisering og økt vekt på teoretisk kunnskap. Mens forholdet mellom arbeider og maskin var det grunnleggende kjennetegnet på det industrielle samfunn, er det organiseringen av samfunnet rundt teoretisk kunnskap som kjennetegner det moderne samfunn. Teoretiske og tekniske idèers rasjonalitet driver det moderne samfunn framover, hevder han (ibid.).

Utviklingen antas altså å ha gått fra enkle til komplekse samfunn. Enkle samfunn kjennetegnes ved fravær av spesialisering og arbeidsdeling og lav grad av formell utdanning. I komplekse samfunn vil det være større innslag av formell sosialisering gjennom formell utdanning, og sterkere grad av arbeidsdeling som følge av større spesialisering. Det moderne nordnorske samfunn viser økt sysselsetting innenfor servicesektoren og den offentlige sektor. Tjenester som tidligere ble utført innenfor uformelle sosiale nettverk er i høyere grad blitt institusjonalisert. Det har skjedd en økt spesialisering og arbeidsdeling. Gerrard (1993) hevder at et av kjennetegnene på fiskerikulturen har vært den tette koblinga mellom hushold, lokalsamfunn og næring. I et moderne samfunn hvor service og offentlig sektor er de viktigste kildene for sysselsetting, vil denne koblingen ikke lenger være til stede, sier hun.

Endringer av denne typen vil på en indirekte måte flettes sammen med individuelle liv, med dagliglivet og derfor med selvet (Giddens, 1990, 1991, Zukin, 1992). Anthony Giddens hevder i sine arbeider at i dagens moderne samfunn må selvet skapes reflekstivt ved at mennesket reflekterer over ulike identiteter. En kan velge å lage - og så omgjøre - ens identitet ettersom mote og livsmuligheter endres. Andre er mer opptatt av hvordan en homogenisering av livsverden og kultur gjør at folk blir mer og mer like hverandre (bl.a. Fossåskaret, 1992). Jeg vil komme tilbake til dette mot slutten av artikkelen.

7. Skolen som «tidstyv»

Edmund Edvardsen og Tom Tiller hører begge til et felt vi kan kalle utdanningsforskning i et lokalkulturperspektiv. De har pekt på et misforhold mellom skolen og den lokale kultur. Skolen forfekter en urban kultur, sies det, i motsetning til en lokal kultur. Det settes her et skarpt skille mellom den identitet nordnorsk ungdom kommer til skolen med og den kultur de møter på skolen. Edmund Edvardsen (1992) viser i boka «Den gjenstridige allmue» hvordan skolen og den lokale fiskerikulturen blant befolkningen i Nord-Norge kolliderer på begynnelsen av vårt århundre. Han sier at med skolens inntog oppsto det en konflikt mellom to virkelighetsperspektiver eller to totalitetskategorier. Skolen skulle ta seg av kunnskapen om Gud, mens folks viktigste oppgave var å skaffe et levebrød. Mange oppfattet derfor skolen som meningsløs; den stjal verdifull tid og arbeidskraft bort fra familien. Familien var avhengig av barna sin arbeidskraft, og dette gjorde at mange barn ble holdt hjemme fra skolen store deler av året. Skolens folk så på det høye skolefraværet som et utslag av dumhet, men for fiskerne framsto denne atferden som både nødvendig og fornuftig.

Tom Tiller (1990) har vært opptatt av det han oppfatter som en mangel på lokalt perspektiv i skolen. Skolen tar for lite hensyn til lokal kultur og lokale forhold i læringssituasjonen. Nordnorsk distriktsungdom har lidd under dette, og de har følt seg fremmede i skolen. Tiller finner også at det er forskjeller i hva som betraktes som kunnskap i og utenfor skolen. Det å svare riktig på et gitt spørsmål er kunnskap i skolen, hevder han. Mens det å vite av de beste fiskeplassene, ikke er å betrakte som kunnskap.

Solstad og Eilertsen (1983) tar i artikkelen «Skolen i utkantsamfunnet - ein reiskap for avvikling eller utvikling?» opp konsekvensene av dette misforholdet mellom skolekultur og hjemmekultur. De hevder at det at barn møter en skole som er fremmed, noe de ikke kan identifisere seg med, kan føre til at de avviser skolen. Barnet finner kanskje ut at skolen bare er bortkastet tid, og at det ikke lærer noe der som er av betydning. Avvisningen kan komme til å omslutte både skolen og det samfunnet som skolen representerer. Videre skriver Solstad og Eilertsen at andre utkantelever aksepterer skolen til tross for at den er fremmed, men at de vil kunne avvise seg selv og sitt eget samfunn. Mange ungdommer, og kanskje spesielt de som lykkes i skolen, vil bli motiverte for, og etter hvert bare kvalifiserte for, yrkestilpasning som betyr et takk og farvel til utkantmiljøet, sier de.

Hovedtesen i denne typen forskning har vært at det oppsto en kollisjon mellom utdanningssystem og nordnorsk ungdom eller nordnorsk kultur, fordi ungdom møtte en fremmed verden når de kom inn i skolen. Skolens verden var fremmed fordi ungdommenes sosiale identitet var forankret i et lokalsamfunn og i primærnæringene, mens skolen var forankret i en urban eller nasjonal kultur. Ungdommenes erfaringsverden var forskjellig fra den som skolen forutsatte.

8. Nye relasjoner til utdanningssystemet

Med henvisning til empiriske forskningsresultater har jeg foran vist en del endringer som har skjedd i de nordnorske fiskerisamfunnene. På bakgrunn av dette vil jeg i det følgende problematisere hvorvidt det er mulig å si at ungdoms forhold til utdanningssy-

Utdanning, modernisering og sosial identitet blant ungdom i Nord-Norge

stemet er blitt endret i forhold til det bildet Edwardsen og Tiller tegner, altså det bildet hvor skolens kultur og elevenes lokalbaserte identitet kolliderer. Jeg vil foreslå at denne kollisjonen mellom utdanningssystem og sosial identitet kanskje ikke lenger er så kraftig, fordi ungdoms sosiale identitet i dag i større grad er forankret i en skolekultur. Utdanningssystemets rolle vil bli drøftet gjennom de to punktene som ble antydnet i innledningen; tilpasning til et nytt arbeidsmarked; kvalifisering, og endringer i forholdet til skolen; endringer i sosial identitet. Rekrutteringen innenfor fiskerinæringa benyttes som et eksempel.

Nordnorsk ungdom har tilpasset seg et endret arbeidsmarked. I dag er formell kvalifisering viktig for å få en jobb, og dette er signaler som ungdom ser ut til å fange raskt opp. Utdanning har gått fra å være ulystbetont til å bli en nødvendighet. Gry Paulgaard (1993) viser hvordan skolegang i dag blir regnet som nødvendig for å «bli nåkka» blant ungdom i Honningsvåg. «Vi må gå videre på skole for å få jobb, vi må gå på skole for å bli nokka», sier de. Slik hun ser det, viser dette at det å gå på skole i dag har fått en annen verdi enn tidligere. Det er få muligheter for jobb innenfor fiskeriene, både for de som har utdanning og for de som ikke har det. Det har blitt så å si umulig å få jobb som fisker rett etter endt grunnskole, og videregående skole er ofte det eneste alternativet ungdom har.

Denne generelle vridninga mot formell utdanning, har også nådd fiskerinæringa. I fiskerinæringa har utdanningsnivået blant ansatte vært lavere enn for andre yrkesgrupper. Innenfor fiskeryrket har rekruttering og opplæring i første rekke vært uformell og den har foregått lokalt. Dette har vært en del av særpreget ved dette yrket sett i forhold til andre yrker. Parallelt med økt rasjonalisering og modernisering av fiskeriene, har det kommet et økende krav til opplæring innenfor næringen, og det er et ønske om å formalisere kompetansen i fiskerinæringa. Dette skal gjøres gjennom økt formell utdanning. Dette representerer som vi skjønner et brudd med alle tradisjoner for rekruttering til og opplæring i fiskeryrket. I en rapport fra Fiskeridepartementet (1995) om rekruttering til fiskeryrket, hevdes det at behovet for fagopplæring dels gjelder forholdet til det offentlige og kriteriene for en fremtidig deltakelse i fisket, og dels forholdet til rene markedskrav og konkurransefortrinn både for den enkelte utøver og for fangstleddet som helhet. Det legges opp til at det offentlige i økt grad skal styre og regulere inngangen til fiskeryrket, gjennom at det vil kunne stilles formelle krav om fagutdanning for de som vil inn i yrket. En håper dessuten at dette vil kunne føre til at næringa får økt prestisje. Vi ser at utdanningssystemet baner seg vei inn i yrker hvor det tradisjonelt ikke har hatt noen plass.

Utviklinga går i retning av at ungdom tar mer utdanning for å tilpasse seg et arbeidsmarked som etterspør formell kompetanse. Men i tillegg finnes det, som jeg tidligere har vært inne på, en annen prosess; nemlig den som går på ungdoms forhold til eller tilknytning til utdanningssystemet. Ungdom bruker mer tid innenfor dette systemet, og utdanningssystemet blir deres hovedarena for aktivitet. Aktivitet danner grunnlaget for forming av sosial identitet, og jeg vil derfor hevde at ungdoms sosiale identitet nå i større grad er formet av utdanningssystemet. Dette har gjort at ungdoms verdier og preferanser til en viss grad har endret seg, noe som blant annet kommer til syne gjennom rekrutteringsproblemene i fiskerinæringa.

Unn Doris Karlsen

Det å nå målsettingen om økte formelle kvalifikasjoner og økt rekruttering til fiskerinæringa ser ikke ut til å bli helt uproblematisk. De siste årene er antall skoleplasser ved de fiskerifaglige linjene ved videregående skoler blitt kraftig redusert. Årsaken til det er den dårlige søkningen til linjene. Denne tendensen kan forsterkes ytterligere gjennom innføringen av Reform 94. Reform 94 er ikke bare en tilbudsreform, men også en rettighetsreform. Det innebærer at ungdom nå får lovfestet rett til å få oppfylt ett av tre ønsker med hensyn til videregående utdanning. Dette betyr at de valgene ungdommene gjør, vil være med på å påvirke tilbudsstrukturen i fylkene, og fylkeskommunene blir bundet av de valgene søkerne gjør. Det vil i enda mindre grad være mulig for skolemyndighetene å «styre» søkere mot tilbud med ekstra kapasitet. Det er særlig fiskerifagene som vil stå i fare for å rammes av slike «valgeffekter», og dette er linjer som sto svakt allerede før reformen ble igangsatt. Tall fra Kirke, utdannings- og forskningsdepartementet viser at de fiskerifaglige linjene har den svakeste søkningen av alle linjer i det videregående skoleverket. I tillegg er det problematisk å få elever til å fullføre påbegynte kurs. Over 40% av elevene som begynte på grunnkurs fiskerifag i perioden 1988/89 - 1991/92, fortsatte ikke på videregående kurs i fiskerifag, til tross for at det var ledige studieplasser. Fiskeridepartementet karakteriserer situasjonen som en negativ spiral; dårlig søkning til fiskerifaglig studieretninger fører til nedbygging av utdanningstilbudet som igjen reduserer søkningen.

Paulgaard (1993) viser at de som vokser opp i Honningsvåg, ikke kan tenke seg å jobbe med noe som har med fisk å gjøre. Selv om det er ledige sommerjobber på fiskeindustriområdet, velger ungdommene heller å stå i kø for å få jobb på hotellet. De guttene som tar avstand fra fiskelukt og arbeid med fisk har andre idealer om maskulinitet eller arbeid, sier hun, og de idealene de har, passer ikke med arbeid i fiskerinæringa. Hun sier videre at slike idealer derfor kan sies å bryte med de kulturelle orienteringer som i generasjoner har vært rådende blant menn på kysten. For samtidig som utdanning og kvalifisering er blitt viktigere, gjelder ikke dette, som vi ser, alle former for utdanning: Ungdom ønsker ikke å ta utdanning innenfor fiskeri. En av grunnene til dette er nok at jobbutsiktene innenfor næringen er dårligere, men Paulgaards undersøkelse viser at det også er andre årsaker til dette. Det har skjedd en endring i sosial identitet blant ungdom. Ungdoms sosiale identitet er i mindre grad knyttet til fiskerinæringa, og i større grad til utdanningssystemet, som representerer andre standarder for godt og dårlig, gode og dårlige jobber og så videre enn lokalsamfunnet gjør.

Dette viser at ren nødvendighet eller arbeidsmarkedstilpasning ikke er den eneste forklaringen på ungdoms endrede forhold til utdanningssystemet. Det er flere som har forklart flytting fra distriktene gjennom en ensidig fokusering på mangel på arbeidsplasser (bl.a. Nilsen, 1989). Det hevdes at hovedproblemet er at det finnes for få lokale jobber i sentra og utkanter for ungdom av begge kjønn, og at distriktsungdom derfor ikke har hatt noe reelt valg. De har vært tvunget til å flytte inn til byene for å skaffe seg høy utdannelse, fordi det kan gi dem arbeid. Andre har derimot pekt på at det i visse deler av Nord-Norge er mangel på arbeidskraft i f.eks. fiskeindustrien, men at ungdom velger å ikke ta disse jobbene (Dahlström, 1994). Det er ikke bare arbeidsplasser som har betydning når ungdom velger å flytte til byen eller bli boende i distriktet, det må i tillegg trekkes inn det vi kan kalle en kulturell dimensjon. Utdanning har fått en større

plass i ungdoms liv, og vi tilbringer stadig mer tid innenfor dette systemet. Det hevdes at utdanningssystemet på grunn av funksjonstappingen av familien, har blitt en av de viktigste sosialiseringssystemene vi har. Skolen har tatt over familiens og lokalsamfunnets rolle som oppdrager, og ungdoms aktivitet foregår mindre i lokalsamfunnet og mer i skolen. Ungdom har gjennom blant annet en sterkere tilknytning til utdanningssystemet utviklet en annen form for sosial identitet.

9. Kulturhomogenisering

Utdanningssystemet er ikke den eneste påvirkningskilden ungdom møter. Media påvirker også, og barn og unge orienteres i stadig større grad mot byen og mot utlandet. MTV og Baywatch er like populære, og, kan en anta, like viktige påvirkningskilder for ungdom i Gryllefjord som for ungdom i Oslo. TV og ukeblader har på denne måten vært med på å viske ut forskjellene mellom nord og sør, mellom by og land. Ungdom deltar i økende grad i et felles ungdomsmiljø og tilbringer mer tid på skolen, og det er ikke urimelig å anta at de på grunn av dette blir mindre preget av den lokale kulturen enn tidligere.

Alt dette peker på at ungdoms hverdag i større grad får et mer likt innhold uavhengig av om de bor i utkanten eller i sentrum. Kanskje ser vi tendenser til en universalisering eller homogenisering av ungdomskultur? Ungdom, uansett bosted, tar innover seg de samme påvirkninger fra blant annet media og skole, og en kan da tenke seg at deres orienteringer, virkelighetsoppfatninger - deres sosiale identitet - blir mer og mer lik. Samtidig kan en tenke seg at den lokale tilknytninga og den lokale identitet blir tilsvarende svekket. I boka «Kulturanalyser. Ungdom, utbildning og modernitet» er Thomas Ziehe (1993) med sitt begrep om kulturell frisetting inne på det samme. Han hevder at kulturell frisetting er et av kjennetegnene på moderniseringsprosessen i vårt samfunn. Utviklingen innenfor moderne teknologi sammen med tilgjengeligheten av nye impulser og kunnskaper, bidrar til at ungdom frisettes fra etablerte kulturmønstre. Tradisjonelle kulturskiller mellom sentrum og periferi viskes ut, og lokale normer og standarder blir svekket fordi ungdom blir frikoblet fra lokale bindinger.

En indikator på svekket lokal tilhørighet kan være hvor viktig det er å få jobb på hjemstedet. Kåre Heggen (1993) viser at det å ha jobb på hjemstedet har fått klart mindre betydning fra 1975 til i dag, både for gutter og jenter. Han tolker dette som et tegn på at den lokale tilhørigheten er svekket. Heggen tar utgangspunkt i Anton Hoem for å forklare denne utviklingen. Hoem viser hvordan deltakelse og positive opplevelser i lokalmiljøet får verdikarakter og skaper tilknytning. Mindre deltakelse på hjemstedet svekker den lokale tilknytningen, og Heggen konkluderer derfor med at hjemstedet er i ferd med å bli mindre viktig i ungdoms fremtidsorienteringer.

10. Konklusjoner

I denne artikkelen har utdanningssystemet vært trukket frem som en faktor som i dag i større grad enn for en generasjons siden er med på å forme ungdoms sosiale identitet. Påstanden kan begrunnes gjennom den definisjonen som innledningsvis ble gitt av be-

Unn Doris Karlsen

grepet sosial identitet. Hos både Aubert og Edvardsen formes sosial identitet gjennom deltakelse og aktivitet i et lokalsamfunn. Jeg har vist at ungdom i dag i mindre grad deltar på lokalsamfunnets arenaer, men i stedet deltar i andre former for aktivitet på andre arenaer. Ungdom har i mindre grad enn før muligheten til å delta i lokalsamfunnets næringsstruktur, gjennom samvær med voksne i fiskerirelatert lek eller arbeid. Deres aktivitet foregår mindre i lokalsamfunnet og mer innenfor utdanningssystemet, med påvirkning både fra skolen og fra jevnaldergruppa. I stedet for utelukkende å vektlegge motsetningene mellom skole og lokalmiljø, bør en derfor i større grad fokusere på at skolen fanger opp og spiller på lag med endringer som allerede er på gang i nordnorske distriktssamfunn.

I denne artikkelen har jeg også ønsket å problematisere betydninga av den regionale komponenten i identitetsutforming. Det avvises ikke at det regionale og det lokale har hatt stor betydning - og muligens har det fremdeles. Lokal tilhørighet har neppe helt mistet sin verdi når det gjelder forming av sosial identitet, for lokal tilhørighet er viktig for mange. Likevel er det enkelte trekk ved det moderne Nord-Norge som gjør at det vil være riktig å stille spørsmålsteget ved tesen om at lokalsamfunnet - og dets spesielle næringer og sosiale institusjoner - har avgjørende betydning i identitetsutformingen. Det vil være rimelig å anta at siden den nordnorske kulturen har vært så nært knyttet til fiskeri, vil endringer i denne næringen kunne føre til endringer i levesett, kultur og folks oppfatninger av verden og seg selv. Vi står overfor en ny sosial realitet. Ungdom vil gjennom en annen form for aktivitet utvikle en annen form for sosial identitet enn foreldrene og besteforeldrene deres gjorde. Andre skillelinjer og karakteristika vil derfor være mer interessante å fokusere på og vil i større grad kunne forklare f.eks. forskjeller i utdanningsatferd enn hvor en kommer fra. Erik Fossåskaret (1992) hevder at den regionale komponenten er blitt heller marginal i en persons identitet. Det blir mindre region og religion, sier han, og mer profesjon og generasjon. Kjønn, utdanning og yrke har etter hvert større forklaringskraft enn by/land eller Østland/Vestland.

En fanger kanskje dagens virkelighet bedre ved å unngå å snakke om sentrum-periferi i kulturell forstand. Det foregår en homogenisering av levemåte i Norge, hvor by og land blir mer og mer likt, og «lokalsamfunnet» kanskje opphører som en meningsfull sosial kategori som kan benyttes som referanseramme for utforminga av sosial identitet. For å sette det på spissen, så tilsluttes vi kanskje i stedet i økende grad det som Weber kalte for rasjonalitetens jernbur, hvor vi alle blir mer og mer like, og i økende grad opererer under samme referanseramme for utforming av sosial identitet. Funnene her viser at utdanningssystemet kanskje bør betraktes i et slikt perspektiv, og som del av en slik prosess.

Referanser

- Aubert, Wilhelm (1981): *Sosiologi. 1: Sosialt samspill*. Universitetsforlaget.
- Bell, Daniel (1973): *The coming of post-industrial society. A venture in social forecasting*. USA: Basic Books, Harper Collins Publishers.
- Dahlström, Margareta (1994): *Från ung till vuxen. Utbildning, arbete, fritid och framtid för ungdomar i Troms*. Tromsø: Norut Samfunnsforskning rapport 20/94.
- Durkheim, Émile (1933): *The division of labor in society*. New York: Macmillan.
- Edwardsen, Edmund (1990): *Fra streifdyr til standfugl? Identitetsdanning og rekruttering i distriktene*. Rapport nr.2 i APPUs skriftserie, Universitetet i Tromsø, Avdeling for praktisk-pedagogisk utdanning.
- Edwardsen, Edmund (1992): *Den gjenstridige allmue*. Oslo: Solum Forlag.
- Fiskeridepartementet (1995): *Rekruttering til fiskaryrket*. Rapport fra arbeidsgruppen vedrørende fiskaryrket.
- Fossåskaret, Erik (1992): Det universelle i det lokale - om identitetsbegrebet i regionalt perspektiv, i Duelund, Peter (red.): *Kulturens spændetrøje. Om kultur og kulturforskning i Norden*. København: Akademisk forlag.
- Gerrard, Siri (1993): «Æ kan tenke mæ å bli her, men ikke for enkver pris» Fiskerikultur og ungdomskultur i omforming, i Heggen, Myklebust og Øya (red.): *Ungdom i lokalmiljø. Perspektiv frå pedagogikk, sosiologi, antropologi og demografi*. Oslo: Det norske samlaget.
- Heggen, Kåre (1993): Kvalifisering og lokal kontekst, i Heggen, Myklebust og Øya (red.): *Ungdom i lokalmiljø. Perspektiv frå pedagogikk, sosiologi, antropologi og demografi*. Oslo: Det norske samlaget.
- Hoem, Anton (1976): *Yrkesfelle, sambygding, same eller norsk*. Universitetsforlaget.
- Israel, Joachim (1972): *Om fremmedgjøring*. Oslo: MaxiPax.
- Jentoft, Svein (1990): Marked for tradisjon. *Nordlys*, januar 1990.
- Johansen, Tom (1992): *Kulissenes regi. Mellom ting og tekster. En sosiokulturell analyse av forutsetninger for makt og mestrings*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Karlsen, Geir R. (1996): *Self-perpetuating rationalization: On the fallacies of state intervention in the use of natural resources*. Doktorgradsavhandling, Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø. Kommer 1996.
- Karlsen, Unn Doris (1995): *Valg av utdanning og yrke - er resultat av kulturell kapital eller rasjonelle kalkyler? En kvantitativ analyse av yrkesaspirasjoner, yrkesverdier og sosial ulikhet blant ungdom i Nord-Norge*. Hovedoppgave, Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø.
- Mead, George Herbert Mead (1934): *Mind, self and society. From the standpoint of a social behaviorist*. Vol.1. Redigert og med en introduksjon av Charles W. Morris. Chicago: The University of Chicago Press.
- Nilsen, Ragnar (1989): *Flytting, rekruttering og regional utvikling i Nord-Norge på 1980-tallet*. Tromsø: Norut/Forut rapport 1989:11.
- Paulgaard, Gry (1993): Nye tider - nye tonar? Eit fiskerisamfunn i endring, i Heggen, Myklebust og Øya (red.): *Ungdom i lokalmiljø. Perspektiv frå pedagogikk, sosiologi,*

Unn Doris Karlsen

- antropologi og demografi*. Oslo: Det norske samlaget.
- Solstad, Karl Jan og Eilertsen, Tor Vidar (1983): *Skolen - ein reiskap for avvikling eller utvikling? I Haavelsrud og Hamran Hartvigsen (red.): Utdanning og likhetsidealer*. Oslo: Aschehoug.
- Tiller, Tom (1990): *Kenguruskolene: det store spranget: Vurdering basert på tillit*. Oslo: Gyldendal.
- Tönnies, Ferdinand (1963): *Community and society*. New York: Harper & Row.
- Wadel, Cato (1990): *Den samfunnsvitenskapelige konstruksjon av virkeligheten*. Flekkefjord: SEEK a/s.
- Weber, Max (1968): *Economy and society: An outline of interpretive sociology*. New York: Bedminster Press.
- Ziehe, Thomas (1993): *Kulturanalyser. Ungdom utbildning og modernitet*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposium.

Summary

Education, Modernization and Social Identity Among North-Norwegian Youth
by Unn Doris Karlsen

In this article a discussion is raised about whether education in the nineties is more important for the formation of social identity among youngsters in northern-Norway than it used to be. The basic hypothesis suggests that there has been a change in the foundations of identity and that the youngsters have become more «modern». This process of change is the starting-point, analyzed in a modernization-perspective.

Identity is formed on the basis of social relations and activities. By reviewing structural data it is shown that the basis for developing social identity has changed, with a shift from local community and primary industry to school and education. Some of the qualitative changes in social identity are also discussed by referring to research on the issue.

Since the shaping of social identity is situated in a social reality, changes in the North-Norwegian society, with emphasis on its economic basis, are analyzed first. Alternations of the economic structures of the region have generated changes in local communities, lifestyles and cultures. Concerning the formation of social identity, the role of the educational system has increased in importance while primary industries - which used to be important - have become less significant. These findings are discussed by examining the role of the educational system then and now.

Based on these findings we meet the question of how much we should emphasize regional components when discussing the formation of young people's social identity. This issue is relevant because much of the research on northern-Norway has stressed the importance of regional components. The findings of this paper indicate that regional components have become less important for the formation of social identity among young people in this region today.

Artikkel 2

“Til forsvar for den moderniserte nordlending”

Publisert i Nilsen, Rune Åkvik og Pål Veiden (red.), 1998:
Sosiologisk fantasi. Essays.

Til forsvar for den moderniserte nordlending

AV UNN DORIS KARLSEN

I kveld ble vi satt ut til foten av Nordkapp, i en åpen båt. Mine foreldre, som er sårbente, ble igjen i båten, selv klatret jeg, dessverre sammen med hundre andre, med stort besvær helt til toppen av klippen. Det gjaldt å få med seg midnattssola på det laveste, som vi gikk glipp av i går. Men den tok oss ved nesene igjen, den omga seg med en vidunderlig hvit sky, som Aeneas da han gikk inn i Karthago, og vi gikk ned igjen som bikkjer i full tåke. Bortsett fra det kunne vi konstatere der oppe at jorda er rund (men det ser man like bra fra Sainte-Adresse) og jeg så en døvtum østerriker som drar Norge rundt på tråkjærre og tre samer. Det er bare det at jeg har sett nok av samene, de er en kjempemessig vits.»

Jean-Paul Sartre i brev til Simone de Beauvoir, Hammerfest, 24. juli 1935.¹

La gjerne Nord-Norge innta deg. La mørketidas poesi og midnattssolas skimmerglans innta kropp, hode og hjerte. La deg fascinere av mengdene av sølvglinsende fisk som gjennom yre sprang langt, langt over havoverflaten viser deg et glimt av en annen verden. Sett pris på de trolske skogene og de hemmelighetsfulle viddene, og drøm gjerne om den overflod av skjønnhet som ligger i fjellene. Lytt med andakt til rypas knatring i grålysningen en oransje høstdag, og la deg beta av reinflokkenes vandring over ugjestmildt landskap.

Ja, la gjerne Nord-Norge innta deg, men glem likevel ikke at Nord-Norge også er noe mer. Glem ikke at det finnes flere nordnorske virkeligheter. At det finnes flere nordnorske virkeligheter enn den du ser på postkortene tyske turister hamstrer med seg når de stopper en times tid i Tromsø, hast-

ende på vei mot Nordkapp. Det finnes mer enn hvitmalte nordlandsstuer som klamrer seg fast på forblåste odder ytterst ut mot det piskende, voldsomme storhavet. Nord-Norge består av mer enn barske fiskere som tygger skrå mens de bannende haler opp garn stappfulle av feit, sprellende torsk. Det finnes mer enn sjarmerende barn i samekofter som poserer smilende og scenevante ved siden av tamme reinsdyr. Nord-Norge er mer enn fisk, rein-skillegjerder og Oluf-kloninger. Glem ikke det – og la så gjerne Nord-Norge innta deg.

Lysten til, ja trangen til, å si noe om det *andre* Nord-Norge, det Nord-Norge som ikke ser fullt så flott ut på postkort på vei til Hamburg, Tokyo eller New York, har vært der lenge. Helt siden jeg oppdaget at bøkenes og filmenes Nord-Norge er noe annet enn det Nord-Norge jeg selv kjenner. Kanskje er ikke mitt Nord-Norge interessant nok eller eksotisk nok? Bilder av bleike barn foran dataskjermer som eksperimenterer storøyd med Internett og dataspill, kvinner og menn foran samlebandene i industrihallen; det kan vel ikke være det *egentlige* Nord-Norge?

«*Avsides inn i eventyret ligg det*»

En vandring inn i spenningen mellom 'det eksotiske Nord-Norge' og 'mitt Nord-Norge', innledes best gjennom et historisk tilbakeblikk. Fortidens stemme er stadig nærværende og danner en uunngåelig klangbunn for så vel nåtid som fremtid. Vi må lytte også til den. Hvordan betraktet en Nord-Norge i tidligere tider?

Det mangler ikke på gamle framstillinger av Nord-Norge – av ymse kvalitet – , og disse er morsom lesning. Morsom fordi mye av det som ble skrevet er så outrert og så langt ute på viddene – bokstavelig talt – at det framstår som ufarlig. I tillegg er det tankevekkende og interessant lesning også fordi det er mulig å trekke paralleller til skildringer fra vår egen tid. Her vil jeg vise til noen få av de mange reiseskildringer som har vært skrevet i tiden etter middelalderen. En del av disse inneholder historier og fortellinger som helt åpenbart ikke har rot i virkeligheten og som framstår som sprelske produkter av den frie fantasi. Av den grunn kan en naturligvis diskutere deres relevans og informasjonsverdi – om en skulle mene at *det* har noe for seg. Imidlertid oppfatter jeg den verdi de har som morsomheter og kuriositeter som mer eller mindre udiskutabel – og enkelte ganger er det i grunnen verdi nok. I tillegg, og kanskje viktigst av alt, kommer at denne typen fortellinger

uavhengig av alle former for sannhetsgehalt nok med stor sannsynlighet har vært med på å bidra til mytene om Nord-Norge.

Reiseskildringer, forsknings- og annen litteratur fra århundrene før vårt har i første rekke framstilt den nordnorske landsdelen som eksotisk, spennende, annerledes og farlig. Det ugjestmilde klimaet, de intense naturkraftene, den steile og dramatiske naturen, mørketida og avstanden til sivilisasjonen er det som har blitt vektlagt. Spennende og skremmende historier har blitt fortalt, med naturfenomener som viktige ingredienser. Kjempebjørner og havormer, ville menneskelignende vesener og huldrer – alle spilte de sentrale roller når scenene fra Nord-Norge ble skildret.

I 1520 karakteriserte erkebiskop Erik Valkendorf² Nord-Norge i bibelske termer – som seg hør og bør en biskop. Han mente at Nord-Norge kunne sammenlignes med en helvetes forgård og en skjærsild. Landsdelen var utsatt for sterk tørke, skrev han – rystet til sjelen, og skjult i det voldsomme havet fantes det enorme sjøuhyrer som spiste mennesker. Erkebiskopen var langt fra alene om denne typen lite flatterende karakteristikker av landsdelen. Tyskeren Michael Beheim skrev etter sin reise i Nord-Norge at han aldri i sitt liv så et fælere, villere, mer forunderlig land. «Hvor man enn ser ut over landet møter øiet intet uten selsomt dannede fjell,» sier han, og slår fast at «det kan man kalle et heslig land».

Heller ikke folket som levde i pakt med denne umulige og utøylede naturen fikk være i fred for nærgående karakteristikker – og disse gikk stort sett i nordlendingens disfavør. Nordlendingen var vill og utemmet, umoralsk, ureinslig, naiv, kunnskapsløs og svak for det sterke. Beheim skriver:

I landet finner man kristne og hedninger om hverandre; og ville lapper bor i skogene langt borte fra andre mennesker... Men i en annen ørken og i et særskilt strøk bor et folk som kalles «skrælinger», og som bare er av tre spans's høide. De lever i huler som de selv graver, og hvor små de er, så er de dog frekke og stridbare. Av lær og tre gjør de sig fartøier og seiler på dem uten frykt, endog dypt under vannet. De spiser bare det friskslaktede og rå kjøtt eller fisk og drikker blod dertil.

Den nordnorske kvinnen ble gjerne tildelt en egen plass i disse beretningene. Forfatterne var i all hovedsak menn, og for dem framsto den nordnorske kvinnen som mystisk og egenrådlig, men vakker. Hun var i besittelse av en særegen makt over de menn som kom i hennes vei. Hun hadde dessuten kjennskap til legende urter og til trolldom, og av den grunn skildret en den nordnorske kvinnen i en stemning av skrekkblandet fryd. I boka *Dagar og netter i nord. Ein franskmanns vandreliv i Norge i 1870-åra* avslører Paul B.

Du Chaillu en sterk fascinasjon over de nordnorske kvinnene, og flere steder kommer han med maleriske beskrivelser av deres utseende. Han skriver blant annet:

Denne grenda syntest vera møteplass for unge jenter frå gardane ikring. Nokre av dei var virkelig vakre og hadde lyst hår, blå augo og raude kinn, og dei såg ut som levande bilete av helse, glede og lykke.

Men i tillegg til dette, som med en viss velvilje i bunnen kan tolkes i positiv retning, ble den nordnorske kvinnen også omtalt som lettlivet og lett på tråden. Franskmannen La Martinières skrev fra sine reiser på 1600-tallet:

De [beboerne i Varanger – min tilføyelse] var dumme og vellystige, særlig kvinnene som hengav sig til den første og beste når det kunde skje uten at mennene fikk vite det.

I tillegg til at den nordnorske kvinnen ble sett på som trolldomskyndig, finner vi flere steder henvisninger til nordlendingen i seg selv som trollmann. Spesielt ble samene knyttet til trolldom. La Martinières hevdet at nesten alle som bodde nord for Polarsirkelen var overtroiske trollmenn. Som et eksempel på det skriver han:

I hvert hus var der en stor sort katt som blev holdt høit i akt og ære, idet de snakket til den som om den hadde forstand. De gjorde intet uten å fortelle den det, da de trodde at den kunde hjelpe dem. Og de gikk hver aften ut av sine hytter for å rådføre sig med den... Skjønt dette dyr har ansikt som en katt, så tror jeg dog, på grunn av dets blikk som er forferdelig, at det er en husdjevlel.

Nordlendingen som lat, umoralsk og overtroisk er noe som går igjen i flere av skildringene fra hele perioden. En slags tvilsom lykke var det kanskje da at nordlendinger flest aldri fikk tilgang til disse karakteristikkene av seg selv. Analfabetisme og generell fattigdom gjorde at bøker ikke var det mest framtrædende interiør i nordlendingens hjem. Likevel, bildet er ikke udelt negativt, og det finnes dem som har omtalt Nord-Norge og nordlendingen i positive ordelag. Pietro Querini³ er blant dem, og i hans fortellinger etter forliset ved Røst i 1432 beskriver han innbyggerne på Røst som rettlivede, moralske og tillitsfulle. De er fromme kristne som aldri banner eller bruker djevelens navn, skriver han.

Fra plagsom midnattssol til nordnorsk svermeri

I skildringene utover sytten- og særlig attenhundretallet ble inntrykket av og beskrivelsene av Nord-Norge og nordlendinger flere, og de ble en smule mer nyanserte. En kan tenke seg flere årsaker til det. Utbygging og forbedring av kommunikasjonsmidlene gjorde at det ble mulig for flere å reise nordover. Etter hvert som nasjonalstaten Norge ble gjennomorganisert, fikk stadig nye grupper av byråkrater sine virker nordpå. Dette førte til at Nord-Norge ikke lenger var et sted utelukkende for spesielt interesserte. I skildringene ble det nå gitt rom for Nord-Norge som eksotisk og spennende i en mer positiv forstand. I tillegg til de utslørte negative oppfatningene som ble illustrert i avsnittene foran, oppsto på denne tiden også et visst svermeri for landsdelen. Nord-Norge framsto plutselig som et godt sted å bo, et sted hvor det bodde sunne og sterke mennesker med en rolig og stabil livsførsel som levde omgitt av landlig idyll.⁴ Fram til 1870-tallet skildret de fleste besøkende den nordnorske naturen som stygg og uskjønn, og midnattssola som en plage. Gustav Peter Blom skrev for eksempel at »Lofoten er saa blottet for Naturskjønhed som vel mulig». Men siden var det nettopp naturen som ble trukket fram som Nord-Norges største fortrinn. Naturens rikdom i form av rype, storfugl, laks og annet vilt og fisk ble lovpriset fra mange hold, og ivrige jegere og sportsfiskere fra de bedrestilte klasser benyttet de nordnorske vidder og lakseelver som sine private rekreasjonsområder.

Felles for de tidlige framstillingene av Nord-Norge var at de med få unntak var skrevet av observatører, av utenforstående, av besøkende – og da gjerne av embetsmenn, folk sørfra og turister fra andre land. En må ha lov til å anta at dette satte sitt preg på framstillingene. De som skildret og skrev var mennesker som oppholdt seg i Nord-Norge for kortere eller lengre perioder, og som i tilfellet med de sømorske embetsmennene dertil oppholdt seg i landsdelen mer eller mindre ufrivillig. De var ofte høyt utdannede personer, og det var også med på å gjøre avstanden til den uskolerte fiskerbonden større. Det er ikke vanskelig å tenke seg at denne typen utgangspunkt ikke var det aller beste for å gi et positivt – eller i det minste balansert – bilde av landsdelen.

Innenfraperspektiver, oter, kenguruer og andre rare ting

Dagens framstillinger av Nord-Norge ser naturligvis svært forskjellige ut fra de som Querini, Valkendorf, Beheim og andre skrev ned etter sine reiser. Nord-Norge er ikke lenger en like ekstrem utpost i forhold til hovedstaden og i forhold til resten av Europa som en gang var tilfelle. Det til tross for at Hammerfest antageligvis fremdeles i en viss forstand ligger lenger fra Oslo, enn Oslo ligger fra Hammerfest. I dag er det dessuten i større grad slik at det er nordlendingen selv som skriver om sin landsdel. Ja, innenfraperspektivet i forskningen og debatten omkring Nord-Norge er etter hvert blitt så hett omfavnet, at en nesten kan få inntrykk av at andre enn nordlendingen selv ikke er velkomne til å uttale seg om det som går for seg i landsdelen.

Mangt og mye er skrevet og blir skrevet om Nord-Norge. Allerede i 1915 bemerket Nynorskavisen «Den 17. mai» at «det er vorten som ei sykje aa skriva um Nord-Norig. Folk snertar nordover og ser midnatsola fraa eit promenadedekk eller ein prestegaardsveranda. So skriv dei i blada og fortel um eventyrlandet der folk og fe er so furans forunderlegt». ⁵ Dagens forfattere griper fatt i ulike temaer og områder. Noen skriver om det særegne lokale. Om tilknytningen til fiskeri og til jordbruk, og om den spesielle års- og døgnrytme som denne skaper. Andre skriver om det påståtte savnet – bevisst eller helst ubevisst – etter å lære om oter og fiskebruk på skolen i stedet for om kenguruen og det sentrale Østland. Det skrives om hvordan søringene har ødelagt nordlendingens selvilde og nordlendingens kultur, blant annet via kulturimperialistiske medier. Det skrives om sjamanen og reinskillegjerdet, om læstadianer-forsamlingen og om runebomma. Og om fiskerens slitte arbeidshender som rommer et hav av lokal kunnskap.

Alt dette er ting som er spennende å høre om, og det er ting som framstår som eksotiske, vakre og *fremmede* – også for meg som nordlending. I tillegg er det fremdeles det spesielle, det særegne og eksotiske Nord-Norge som trekkes fram, med altså den smule forskjell at nå er det nordlendingen selv som gjør nettopp det. Mang en akademisk nordlending har gjort forskning på eller det noen med en viss ironisk snert vil være tilbøyelig til å kalle 'romantisering av' landsdelen til livsoppgave og fulltidsbeskjeftigelse – og ikke er det nødvendigvis verken noe galt eller klanderverdig med det. Sett fra en rasjonell synsvinkel er det slett ingen dårlig strategi å skaffe seg en nisje i et ellers fullpakket samfunnsforskermarked. Og at det er verdifullt med nordlendinger som forsker på Nord-Norge skulle det ikke være nød-

vendig å diskutere. Det en derimot kan diskutere – og som forekommer meg ikke så rent lite pussig – er at den landsdelen hvor en har tilbrakt hele sitt liv, skal fremstå som så fremmed når en leser om den i faglitteraturen. Dette er en fremmedhet som går utover den som menigmann av og til kan oppleve under lesing av fagtekster. Det er en fremmedhet som skapes av mer enn den vitenskapelige fagterminologi og den akademiske språkføring.

Å føle seg fremmed i annerledesheten – en ung nordlendings betroelser

Den nordnorske landsdelen har langt på vei blitt behandlet med antropologens verktøyer, som et fremmed og særpreget samfunn. Det har vært det spesielle som har vært det interessante, og landsdelen har derfor i stor grad framstått som nettopp det: som spesielle. Her kan vi iallfall *ane* likhetstrekkene mellom de gamle framstillingene og dagens framstillinger av Nord-Norge. Jeg vil våge den påstand at det er den samme type elementer som har blitt vektlagt – om enn i noe forskjellig skrud – helt fra oldtidens fortellinger om Thule og fram til litteratur fra vår egen tid. I dag som for 100 år siden: Nord-Norge er spesielt, eksotisk og annerledes – og det i et land som er et annerledesland fra før av, for å bruke et noe forslitt uttrykk fra forrige EU-kamp. I *Nordnorsk kulturhistorie* hevdes det at det er forståelsen av Nord-Norge og nordlendinger som *annerledes* som har preget beskrivelsene av landsdelen og landsdelens folk gjennom hundrevis av år. Her forsøker en å finne en slags forklaring på denne ensidige betoningen av det spesielle. Det hevdes at om en ikke visste så mye om nordlendingene og deres liv, så visste en iallfall at Nord-Norge var langt borte, og det som er langt borte oppfattes ofte som noe annerledes.

Kanskje er det nå på tide å gi slipp på annerledesheten. Kanskje er det til og med på tide å ønske alternative versjoner av Nord-Norge og den nordnorske virkeligheten velkommen inn i det akademiske fellesskap. Alternative versjoner i den forstand at Nord-Norge framstilles på et vis som gjør at også unge nordlendinger kan kjenne seg igjen. Kanskje er det på tide å spørre tenåringen om hva som er hans eller hennes Nord-Norge. Og kanskje må også jeg som relativt ung nordlending nå få lov til å bruke meg selv som kilde, og si litt om hva som er Nord-Norge for meg – selvsagt uten å la det få form av pinlige og altfor intime bekjennelser.

For jeg kjenner ikke runeboomma, reinskillegjerdet eller læstadianer-forsamlingen. De har ingen plass i min erfaringsverden. Ei heller kjenner jeg fiskeren, selv om jeg vet at mine bestefedre ved siden av jordbruk også drev med fiske. Rytmen i min tilværelse har ikke vært satt av naturens sykluser, eller av innhøstingen fra naturressursene, men av skolegang og butikkenes åpningstider – for å sette det hele noe på spissen. I nabolaget rundt mitt barndomshjem gikk ikke folk rundt på gårdene og delte ut kokfisk til hverandre – men de lånte gjerne bort en kopp sukker i ny og ne. Fritida i barne- og ungdomsårene ble bare unntaksvis tilbrakt i fjæra eller på kaia. Vi traff heller jevnaldrende på fotballtrening, på speideren eller på ungdomsklubben. Popmusikk, diskotek og amerikanske såpeoperaer⁶ fikk også etter hvert en plass i den daglige tilværelsen. Men det hendte også at en mer eller mindre frivillig ble dratt med på skogsturer eller fisketurer på søndagen, og da for å nyte naturen, ikke primært for å bruke den.

Mange unge i dagens Nord-Norge opplever en tilværelse ganske lik den jeg kan skissere fra egen barndom og ungdom. Det viser seg at unge jenter i Finnmark er mer opptatte av språk og reiseliv enn av arbeid i fiskerinæringa. At jenter og gutter i Hammerfest er minst like opptatte av moter og går minst like moteriktig kledd som gutter og jenter andre steder. Og at jenter i Skibotn har lyst til å flytte til byen hvor det finnes flere fritidstilbud. Dette er unge som på samme måte som meg har et ytterst marginalt forhold til juksa, reinsdyret og fembøringen.

Sjarkromantikk og skyggeboksing med en tapt fortid

Likevel, jeg har ikke tenkt å avvise at en del muligens *er* annerledes i Nord-Norge. I et essay som drister seg til å ta opp dette til dels følsomme tema, tror jeg ikke at det kan understrekes for ofte fra forfatterens, dvs. min side, at det ikke er mulig og heller ikke interessant å avvise at det nordnorske samfunnet på mange måter har vært spesielt. Heller ikke at mye av særpreget har vært forårsaket av avhengigheten til de tradisjonelle næringene knyttet til utnytting av naturressursene. Som et ytterligere pikant krydder kommer det faktum at Nord-Norge aldri har vært spesielt homogent. Gjennom det som er blitt kalt 'de tre stammers møte' har landsdelen tradisjonelt vært arena for møter mellom ulike språk, kulturer og folk, det vil si mellom det norske, det samiske og det finske. Å se bort fra disse fakta vil være å gjøre seg skyldig i historieløshet – og det er det jo ingen som ønsker. Forestillingen om en

nordnorsk kultur står sterkt også i dag, og de fleste av de kulturelle markører som er knyttet til denne forestillingen tilhører det 'gamle' og det 'tradisjonelle' Nord-Norge. I tillegg skal jeg gjøre den innrømmelse at som en smule forfengelig nordnorsk jente, så fremstår tanken på å bli oppfattet som spesiell og eksotisk i bunn og grunn som ganske tiltalende!

Men det nordnorske samfunnet – i likhet med de aller fleste andre samfunn i den vestlige verden – står ikke på stedet hvil. Fokus for meg er dagen i dag, og det interessante er hvordan Nord-Norge framstår for vanlig nordnorsk ungdom av i dag. Og her synes det plausibelt å spørre om forestillingen om Nord-Norge som annerledes, eksotisk og spesielt holder vann også utenfor de dype, dunkle universitetskjellere og nedstøvede kontorer. Sjarkromantikk var et begrep som dukket opp i kjølvannet av debatten om Nord-Norge på 60- og 70-tallet, og det gir en treffende beskrivelse av den forherligelsen og idylliseringen som preget og fremdeles preger mange av innleggene. Kampen mot fraflytting og sentralisering i landsdelen var nettopp tuftet på framstillingen av Nord-Norge som vakkert, særegent og flott. Hvordan framstår Nord-Norge når vi tvinges til å kvitte oss med tåkefiltrene, som godt kan skape flotte effekter i andre sammenhenger, men som her kun vil bidra til forvirring og tåkelegging? Nei, her er det et skikkelig polaroid-filter som må til – for et øyeblikk å holde meg innenfor den fotografiske terminologi.

Tallenes tale og de stemmeløses stemme

Den offentlige statistikk tilbyr oss på et vis et slikt polaroid-filter. En kan nemlig tenke seg at denne kan tjene som ett utgangspunkt for å finne noen alternativer til sjarkromantikken – for det er vanskelig å tenke seg noe mindre romantisk enn denne typen data. Og nettopp sysselsettingsprosjenter og oversikter over næringsstruktur er det som trekkes fram av den forskningsfløyen som ønsker å demonstrere at Nord-Norge *har* endret seg rent produksjonsmessig. «Vi har beveget oss fra et overveiende primærnæringsbasert næringsliv til et overveiende tertiærnæringsbasert næringsliv,» heter det her. «Prosentandelen fiskere i Finnmark fylke er i dag betydelig lavere enn prosentandelen sysselsatt innenfor offentlig sektor,» heter det. For en forsker innenfor den kritiske sosiologiske disiplin er det få ting som utgjør en så takknemlig oppgave som å plukke fra hverandre argumenter som er fundert ensidig på denne typen data. Da etterlyser en straks analyser av kulturelle forskjeller og analyser av lokale og regionale variasjoner.

Til forsvar for sysselsettingsgrafene kan det imidlertid sies at den utvilsomt gir et bilde av hvilke aktiviteter det er som faktisk opptar folk i de fleste av ukas våkne timer. Dette er noe som ikke minst burde anerkjennes i den praksisorienterte tradisjonen innenfor samfunnsvitenskapene, hvor sammenhengen mellom kultur og praksis eller arbeid så sterkt vektlegges. Hva betyr det for folks kultur og identitet at det er nettopp disse aktuelle aktivitetene og ikke andre som sysselsetter dem? Hva fører endringer i yrkestilpassning til for folks livsverden, for enkeltpersoner og for samfunn?

Selv ser jeg på denne formen for tall og statistikker som viktig – ja, jeg vil til og med gå så langt som til å *påstå* at det er den. Men den er langt fra tilstrekkelig dersom en vil si noe fornuftig om Nord-Norge – eller andre samfunn for den del. Tallenes tale er høyrøstet og klar, men om en legger på et par bassganger og kanskje en overstemme vil bruset bli mer harmonisk og helhetlig. Det er andre ting som også må gis plass i analysene, i avhandlingene og i artiklene. Det finnes andre måter å illustrere nordnorsk ungdoms Nord-Norge på enn de som statistikker og grafer tilbyr oss. – Og svaret er ikke sjarkromantikk og bygdeideologi. De nye illustrasjonene vil måtte inneholde momenter som sosiologer gjerne begrepsfester som kultur, som identitet, som livsverden. Nord-Norge er jo så mye forskjellig, det finnes så mange fasetter, så mange ulike liv og tilværelser. Og alle kan med like stor rett hevde å representere den landsdelen jeg kaller for min. Det er ikke slik at all nordnorsk ungdom lever i det samme Nord-Norge og deler den samme livsverden. Sammen med sysselsettingsgrafene må derfor nordnorsk ungdom selv gis en stemme.

For kan hende er spriket mellom en del av de framstillingene som gis av Nord-Norge og den virkeligheten mange unge nordlendinger av i dag opplever, et slags generasjonsproblem. For makten til å definere problemstillingene i debatten om Nord-Norge har ikke ligget hos de unge. Når motstridende samfunnsvitenskapelige forskningsfløyer krangler så trykksverten ryker i landsdelens aviser, er det de middelaldrende (mannlige?) akademikere som representeres. En annen forklaring kan være at spriket rett og slett er uttrykk for den formen for romantisering, idyllisering og ønsketenkning som jeg foran kalte for sjarkromantikk. Muligens er det en kombinasjon av de nevnte alternativer, men like fullt har vi et problem dersom det er denne virkelighetsforståelsen som er enerådende innenfor Akademia. Iallfall er det en smule ironisk dersom det er slik at mens akademikere og universitetsansatte bekymrer seg over at barn ikke får lære tilstrekkelig om fembøringen og kyst-

kulturen, så er ungdommen selv mest opptatt av nedleggingen av bygdas ungdomsklubb eller kino.

Modernisering, Gemeinschaft og annen sosiologisk barnelærdom

Det nordnorske samfunnet har endret seg, og dagens unge lever ikke i det samme Nord-Norge som våre foreldre gjorde da de var unge. Det Nord-Norge våre foreldre opplevde som unge er derfor i en viss forstand fremmed for oss som er unge i dag. Dette må vi ha lov til å kalle et faktum, for hva en ellers måtte ha imot sysselsettingsgrafen, så er det iallfall vanskelig å argumentere mot den når den demonstrerer produksjonsmessige endringer av typen forskyvning fra primærnæring til offentlig sektor. Innenfor sosiologien knytter en gjerne denne formen for samfunnsendring til begrepet om modernisering, og dette har vært et yndet tema helt fra sosiologiens morgen. Også innenfor skjønnlitteratur har det tradisjonelles møte med det moderne vært tatt opp, og Albert Camus' bok *Det første menneske* er et vakkert eksempel på det. Her skildrer Camus guttungen fra den kabylske landsbygda i møtet med den moderne verden, representert ved utdanningssystemet. Overgangen fra barndommens jomfruelige tilværelse til det nye og ukjente framstilles som på samme tid smertefull og på et vis ønsket. Guttungen oppdager idet han som voksen igjen møter barndommens verden at han er blitt et nytt menneske. Det moderne har endret ham.

Samfunnsendring på et makroorientert nivå innebærer også endring i mer kulturell forstand. I tillegg må en kunne anta at også mennesket og menneskets identitet endrer seg i takt med disse, det vil si hvordan folk opplever sine liv, hvordan folk ser verden og seg selv og hvordan folk samhandler seg imellom – deres sosiale relasjoner om en vil. «Samfunnet skaper mennesket og mennesket skaper samfunnet.» Det velsignede redningstau som Peter L. Berger og Thomas Luckmann i sin tid kastet ut til oss som frykter henholdsvis det strukturalistiske helvete eller den relativistiske fallgrube, er heller ikke i denne sammenhengen dumt å klamre seg til. Om vi så ender opp med et «endimensjonalt selv» à la Herbert Marcuse, et «minimalt selv» à la Christopher Lasch, et «impulsivt selv» à la Ralph H. Turner eller et marxistisk «fremmedgjort selv», får bli en diskusjon som vi får nærme oss ved en senere anledning.

Ja, for det kan vi vel diskutere? Det er vel et tema selv for oss som holder på med Nord-Norge? Det er vel ikke slik at de prosessene som våre sosiolo-

giske forfedre skrev om for noen hundreår siden, ennå ikke har nådd Nord-Norge? Det er vel ikke slik at vi forble i en tilstand av Gemeinschaft, mens alle andre fortsatte inn i den rasjonaliserte, individualiserte modernitet?

Vakuum og en spesiell nordnorsk modernitet

Et naturlig spørsmål vil i forlengelsen av dette bli om det nordnorske samfunnet har endret seg på samme måte som alle andre industrialiserte samfunn i den vestlige verden. Kan hende bør vi her fare litt varsomt fram, og ikke være for generell når vi bruker begreper som moderniseringsprosesser og moderne samfunn, begreper som sosiologer har en tendens til å strø om seg med i tide og utide. De endringer i det nordnorske samfunnet som jeg snakker om her, viser til transformasjoner av samfunn, av livsformer og av levemåter. Vi snakker altså ikke om fullstendig nye livsformer og levemåter. Endringene eller moderniseringsprosessen eller moderniteten – kall det hva du vil – lander i samfunn som allerede finnes med sine livsformer og sin kultur.

Moderniseringsprosessene er dermed ikke forutsetningsløse, og de lander ikke i noe vakuum. Heller ikke er det slik at moderniseringsprosessene med nødvendighet og ene og alene kommer utenfra, som eksternt definert og determinert. Samfunn endres ikke utelukkende utenfra. Samfunn i endring – som Nord-Norge i denne sammenhengen kan få lov til å stå som representant for – utvikler samtidig sine egne modernitetsuttrykk. Interessant blir det da å spørre hva som er spesielt med den nordnorske modernitet. Er et perspektiv om funksjonell differensiering tilstrekkelig når vi snakker om nordnorsk modernisering og modernitet? Kan vi forklare de prosessene som finner sted i Nord-Norge på nøyaktig samme måte og ved hjelp av nøyaktig de samme begreper som vi forklarer de prosessene som har funnet og finner sted i industrisamfunn i Tyskland eller England? Hva skal vi lete etter: det spesielle med de nordnorske moderniseringsprosessene eller det allmenne med dem?

For å gjøre det hele ytterligere tåkete og ugjennomtrengelig, stilles det spørsmålsteget ved hva 'det moderne' egentlig er. Det har vært skrevet side opp og side ned med mer eller mindre klargjørende analyser av 'det moderne'. I tillegg er det enkelte som ikke en gang vil høre snakk om det moderne og som betrakter hele begrepet som passé. Uansett, lettvent som det kanskje høres ut, så er det jo faktisk slik at vi har en evne til å kategorisere fenomener, ting og hendelser som henholdsvis gammeldage og

moderne. Kanskje kan en slik enkel dikotomisering av verden rundt oss gjøre at vi likevel kan tillate oss å benytte oss av begreper som 'tradisjonalisme' og 'modernitet'.

Hvordan avslutte et sosiologisk essay

Det er det spesielle, særegne og unike Nord-Norge som har vært trukket fram i mye av den forskningen som har vært gjort. Selv som nordnorsk kan en få problemer med å kjenne seg igjen i den verden som det her forskes på. Er det kanskje, som Jens-Ivar Nergård har kalt boken sin, et *skjult* Nord-Norge? Er det til og med et så skjult Nord-Norge at selv mennesker som er vokst opp her og som bor her ikke greier å få øye på det? Jeg føler trang til å sette spørsmålstegn ved om det virkelig er sånn at *alt* er så spesielt med og i Nord-Norge. Eller er det rett og slett dette som på ett eller annet vis har vært *gjort* interessant og har vært trukket fram som interessant? Det er en nødvendighet å få øye på det spesielle, men sosiologi og samfunnsvitenskap handler vel også om å få øye på det allmenne. Med en til dels omfattende forskningslitteratur på både samiske forhold, fiskeri og fiskevær, vil jeg med iallfall en undertone av alvor driste meg til å spørre om ikke 'mitt' Nord-Norge, altså det Nord-Norge ungdom vokst opp på 70-, 80- og 90-tallet kjenner, er *mer* skjult og ukjent enn disse andre delene av Nord-Norge: det samiske, fiskerens Nord-Norge og alt det andre såkalt særegne? Kanskje må det ikke være sånn at det finnes en «professorens nordlending» og en «nordlendingens nordlending».

I essayets første avsnitt spurte jeg om hva som var 'det egentlige Nord-Norge'. Og det er et spørsmål som naturligvis forutsetter at en betrakter «det egentlige Nord-Norge» som et adekvat begrep. Jeg tror at jeg har demonstrert ganske tydelig at jeg er blant dem som finner seg nødt til å avvise denne typen begrepsbruk. For det første finnes det *mange* nordnorske virkeligheter, ikke bare en. Og videre skurrer det ikke så rent lite i mine ører at det skulle finnes ett bestemt Nord-Norge som på en eller annen måte skulle være mer 'egentlig' enn andre «Nord-Norger». Den observante leser vil antakeligvis ha konstatert for seg selv at dette er et tema som forfatteren gløder for. Og riktignok er essayets tema utløst av en strengt personlig interesse, det er jo tillatt for samfunnsvitere, har jeg forstått. Jeg ville skrive om virkelighetens Nord-Norge – Nord-Norge slik det fremstår i sine mange fasetter og med sine mange ulike uttrykk og virkeligheter. Og en av disse virkelige-

tene er Nord-Norge som det materialiserer seg for mange unge nordlendinger av i dag – nordlendinger som meg selv. For helt mot slutten å tillate meg å bli litt pretensiøs, så ville jeg vie dette essayet til den lille delen av Nord-Norge som tilhører meg – og noen tusen andre unge mennesker i landsdelen. Ikke det at den tilhører meg i noen absolutt eller bokstavelig forstand, men det er denne delen som først og fremst representerer Nord-Norge for meg. Kan hende passer ikke dette Nord-Norge på glansede postkort eller reklame for «the land of the midnight sun». Kanskje var det ikke det Nord-Norge du som leser og kanskje som utenforstående forventet å finne eller det du ønsket å finne. Kanskje er det til og med et politisk ukorrekt Nord-Norge – eller politisk korrekt, alt ettersom. Jeg har imidlertid i en tid med døde ideologier og svimeslåtte helter, valgt å betrakte denne typen hensyn som mindre interessante. For meg har dette vært en begynnelse på en søken, ikke etter det 'genuine', det 'autentiske' eller det 'egentlige' Nord-Norge, men etter noe så enkelt som «mitt Nord-Norge».

Men for all del: La gjerne Nord-Norge innta deg.

Noter

- 1 Sitatet er hentet fra *Ottar* nr. 2 1989.
- 2 Sitatene fra Valkendorf, Beheim og La Martinières er hentet fra Carl Huitfeldt: *Norge i andres øine. Utdrag av utenlandske reisebeskrivelser gjennom 2000 år*. Gyldendal, 1932.
- 3 Ibid.
- 4 Brantenberg, Hauan og Knutsen (red.), 1994: *Nordnorsk kulturhistorie*. Oslo: Gyldendal.
- 5 Gjengitt i Nils M. Knutsen: «Avsides inn i eventyret ligg det. Om reiseskildringer fra Nord-Norge.» *Ottar*, nr. 2 1989.
- 6 Her må leseren huske på at jeg antageligvis tilhører den første generasjonen i Norge som fikk fenomenet såpeopera inn som en del av barndommen, blant annet gjennom banebrytende serier som *Dynastiet* og *Falcon Crest*.

Litteratur

- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas, 1967: *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Harmondsworth: Penguin.
- Blom, Gustav Peter, 1989: *Bemærkninger paa en Reise i Nordlandene og igjennem Lapland til Stockholm i Aaret 1827*. Gjengitt i Nils M. Knutsen: «Avsides inn i eventyret ligg det. Om reiseskildringer fra Nord-Norge.» *Ottar*, nr. 2 1989.

- Brantenberg, Hauan og Knutsen (red.), 1994: *Nordnorsk kulturhistorie*. Oslo: Gyldendal.
- Camus, Albert, 1995: *Det første menneske*. Oslo: Aschehoug.
- Du Chaillu, Paul B., 1964: *Dagar og netter i nord. Ein franskmanns vandreliv i Norge i 1870-åra*. Oslo: Samlaget.
- Huitfeldt, Carl, 1932: *Norge i andres øine. Utdrag av utenlandske reisebeskrivelser gjennom 2000 år*. Gyldendal.
- Knutsen, Nils M., 1989: «Avsides inn i eventyret ligg det. Om reiseskildringer fra Nord-Norge.» *Ottar* nr. 2 1989.
- Lasch, Christopher, 1984: *The Minimal Self: Psychic Survival in Troubled Times*. New York: W.W. Norton.
- Marcuse, Herbert, 1991: *One-Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*. 2. ed. London: Routledge & Kegan Paul.
- Nergård, Jens-Ivar, 1994.: *Det skjulte Nord-Norge*. Oslo: Ad Notam Gyldendal,
- Turner, Ralph H., 1976: «The Real Self: From Institution to Impulse.» I *American Journal of Sociology* 81: 980-1016.

Artikkel 3

“Om ‘guttongan’ på kaia og valgfriheten i det moderne”

Publisert i *Sosiologisk tidsskrift* nummer 2 2000.

O m 'guttungen' på kaia og valgfriheten i det moderne.

Unn Doris Karlsen

1 Innledning

La meg innlede med å referere et innslag som ble sendt i Dagsrevyen for en tid siden. Scenen utspiller seg i et fiskevær et sted langs den nordnorske kysten. Vi befinner oss på kaia, det er surt og kaldt og det begynner å skumre. Det er hektisk aktivitet på kaia for sjarkene har nettopp lagt til og fangsten har vært god. Stemningen er deretter og fiskerne hygger seg med rulletobakk og sterk kaffe etter en lang dag på havet. – Men innimellom fiskekassene får vi øye på noen som ikke har tid til å ta det med ro. Der sitter guttungen travelt opptatt med å skjære torsketunger, og de utfører arbeidet med tempo og teknikk. Den ene torsken etter den andre må bøte med tunga på piggen. På spørsmål tar guttene seg så vidt tid til å fortelle at jo, fortjenesten er god, den, og pengene skal brukes til pc og internett.

Det moderne individ forholder seg hver eneste dag til et mangfold av valgmuligheter og alternativer, hvori gjennom tilværelsen skal leves ut og hvori gjennom en skal finne sitt selv. Økt valgfrihet framstilles ofte som å være den enkelt-faktoren som i størst grad skiller den oppvekst dagens unge har sammenlignet med tidligere generasjoner. Guttene på kaia har for eksempel selv valgt å jobbe der, i motsetning til tidligere da denne arbeidsinntekten var nødvendig for husholdets subsistens. I tillegg er guttene også i posisjon til å velge hva pengene de tjener skal brukes til. Skal de spares for kanskje å investeres i egen båt senere, eller er det mer umiddelbare lys-ter som skal tilfredsstilles; ny sykkel, eller pc som var det guttene i eksemplet trakk fram?

Valgfrihet og det moderne er derfor begreper som nevnes i det samme åndedrag. At moderne samfunn skal karakteriseres gjennom et begrep som valgfrihet, er imidlertid ingen selvfølge, og de seneste årene har denne forestillingen blitt kritisert. I denne artikkelen har kritikken form av en teoretisk problematisering av noen av de analytiske utfordringene begrepet om valgfrihet representerer innenfor sosiologiske

teorier omkring modernisering, og fokus rettes spesielt mot ungdom i mindre urbane omgivelser. Er frihet til å velge en framtreddende egenskap ved de liv disse ungdommene lever?

I tråd med moderniseringsteorienenes egen logikk introduseres temaet gjennom at såkalt tradisjonelle samfunn kontrasteres mot såkalt moderne samfunn. Denne framgangsmåten må imidlertid betraktes som et analytisk hjelpemiddel, og det at vi snakker om overganger fra det tradisjonelle til det moderne betyr ikke at det ene har forsvunnet mens det andre har overtatt eller at skillelinjene mellom det ene og det andre er klare. I stedet kan det tradisjonelle og det moderne eksistere side om side. Heller ikke er det slik at vi må hundreår tilbake i tid for å finne samfunn med tradisjonelle karakteristika. I nordnorsk sammenheng behøver vi ikke å gå mer enn et par generasjoner tilbake før vi kan snakke om tilnærmet ren naturalhusholdning med selvbergende fiskarbønder (Brantenberg, Hauan og Knutsen, 1994). Fiskarbondesamfunnet står som representant for en type tradisjonelt samfunn som en kunne finne langs hele den nordnorske kysten.

I artikkelens første del drøftes forestillingen om tap av tradisjoner i det moderne, hvor hovedpoenget er at tradisjonene ikke lenger virker bestemmende på de valg mennesker gjør. Spørsmålet blir så hva det da er som informerer de valg moderne aktører treffer, og i resten av artikkelen drøftes to mulige svar på dette. For det første kan makten til å treffe valg ligge hos individene, og dette drøftes ved hjelp av begrepet om individualisering. Det andre svaret innebærer at valgene er underlagt determinerende systemer av forskjellig karakter som kommer til uttrykk gjennom handlinger. Diskusjonen søkes spesielt relatert til den situasjon ungdom i mindre urbane strøk befinner seg i. De empiriske eksemplene som presenteres handler derfor om ungdom. Disse vil fungere som illustrasjoner til de teoretiske poengene, og artikkelen søker i all hovedsak å gi et *teoretisk* bidrag til den sosiologiske moderniseringsdebatten.

2 Modernisering som tap av tradisjoner

Et av de viktigste kjennetegn ved moderne samfunn slik de forstås innenfor sosiologisk litteratur er tapet av tradisjoner. John B. Thompson (1996) uttrykker det på følgende måte:

«One of the most powerful legacies of classical sosial thought is the idea that, with the development of modern societies, tradition gradually declines in significance and eventually ceases to play a meaningful role in the lives of most individuals.» (1996: 89)

Med tradisjon forstår vi her overføring av normer, verdier, vaner og skikker fra en generasjon til den neste, og som Weber legger vi vekt på de vanemessige og automatiske aspekter ved tradisjon. For Weber ligger derfor tradisjonelle handlinger i grenselandet

Om 'guttungen' på kaia og valgfriheten i det moderne

av hva som kan kalles meningsfull handling (Adam, 1996). Innenfor sosiologisk teori har en vært opptatt av tradisjoner fordi en antar at tradisjonene legger føringer på aktørens liv og handlinger. Tradisjonene utøver gjennom tradisjonelle aktører en form for autoritet overfor andre aktører. I nordnorske fiskerisamfunn har det for eksempel eksistert en forventning om at sønner av fiskere skulle fortsette i fedrenes fotspor og selv bli fiskere (Midrè og Solberg, 1980). Forventningen var til stede både hos fedrene og i familien for øvrig, blant aktørene i resten av lokalsamfunnet, og i siste instans hos guttene selv, og det ble i liten grad stilt spørsmålsteget ved dette. Det Thompson uttrykker er at selv om denne forventningen fremdeles eksisterer, vil den ha liten autoritet når det gjelder å styre aktørens handlinger.

På samme måte kan en tenke seg at de unge guttene en ville ha møtt ved fiskekassene på kaia for 50 år siden ikke selv hadde valgt å skjære torsketunger. Det ble derimot forventet at de skulle gjøre det. Forventningen kunne for det første være rent materielt betinget. Det at guttene bidro til husholdets økonomi på denne måten kunne utgjøre forskjellen mellom sult og litt ekstra til salt i grøten. Men et annet aspekt ved denne forventningen ligger i at dette rett og slett var noe som gutter i denne alderen skulle gjøre. Her manifesterer tradisjonen seg altså som en konkret forventning, nærmere bestemt som et handlingsimperativ. Det betyr ikke at guttene nødvendigvis gjorde det ufrivillig eller at de ikke likte arbeidet, men det betyr at tradisjonenes autoritet var det som til syvende og sist plasserte dem ved fiskekassene på kaia. Tradisjonene framstår på denne måten som det viktigste handlingsgenererende element. I dag kan en tenke seg at det er større variasjon med hensyn til årsakene til at vi finner guttene på kaia. Fortjenestemulighetene må fremdeles regnes som gode for gutter i denne alderen, så arbeidet vil i kraft av dette faktum alene være attraktivt. Det er imidlertid ingen nødvendig del av familiens økonomi, og i våre dager går pengene vanligvis rett i den enkelte torsketungeskjærers lommer. De mekanismer som er i sving her har mindre med tradisjoner å gjøre, og tradisjonene er ikke lenger det mest åpenbare handlingsgenererende element for å forklare fenomenet torsketungeskjæring.

Det som ytre sett ser ut til å være en tradisjonell aktivitet i et fiskerisamfunn har på denne måten i seg aspekter som må sees i relasjon til det moderne og til moderne liv. Det som på et ytre plan godt kan fortolkes som en innføring av den oppvoksende generasjon i tradisjonelle levemåter og kultur, vil like selvfølgelig kunne betraktes som det som overrekker den oppvoksende generasjonen nøkkelen til en annen verden, og som kanskje nettopp blir veien ut av den tradisjonelle levemåten og kulturen. Til tross for at guttungenes forhold seg til tradisjonelle strukturer og tradisjonell kultur kan en tenke seg at de ikke behøver å «leve i det tradisjonelle». Selv om midlene er tradisjonelle er målene moderne, og dette kan vise til at de har løsrevet seg på den måten at de også orienterer seg utover det umiddelbare og det nære.

En kan også stille spørsmålsteget ved betydningen av det som foregår i det guttene befinner seg i arbeid på kaia. Ved første øyekast tar guttene del i det som ser ut som en tradisjonell aktivitet i et fiskerisamfunn. Gjennom arbeidet og ikke minst gjennom å være del av arbeidslaget på kaia får de unge kjennskap til fiskerens hverdagsliv og levemåte. Ved å delta i – og antakeligvis ikke minst gjennom å lytte til –

samtalene og meningsutvekslingene mellom de som jobber på kaia opplever de tradisjonene på nært hold. De unge får kjennskap til tradisjonene på stedet og blant fiskerne, og dette kan vi kalle for tradisjonsformidling. Likevel vil arbeidet på kaia etter skoletid i den korte og hektiske sesongen fisket varer, bare utgjøre en parentes i de unges egne hverdagsliv. Tradisjonsformidlingen på kaia må konkurrere med utallige andre aktiviteter som de unge tar del i. Dette kan være aktiviteter som tv-seing, deltakelse i ungdomsklubben eller i idrettslaget. Disse aktivitetene er bare i mindre grad knyttet til sted og tradisjoner, og lokalsamfunnets voksne har en marginal plass i disse og er ikke i særlig grad med på å prege dem. Så selv om de unge noen hektiske uker finner sin plass på kaia, kan en sette spørsmålsteget ved hvor betydningsfullt dette er som tradisjonsoverførende aktivitet. I konkurranse med mange andre typer aktiviteter som er mindre knyttet til stedet kan en reise tvil om hvorvidt disse tradisjonene vil komme til å spille noen rolle i de unges liv. Tradisjonene har tapt terreng i den forstand at de i konkurranse med et utall andre aktiviteter og uten å ha monopol på de unges oppmerksomhet ikke lenger overføres med samme tyngde til oppvoksende generasjoner.

Når tradisjonene mister sin betydning innebærer det at de mister sin legitimitet som normbærere, og deres autoritet overfor aktørene opphører. Dette betyr at selv om de unge i mitt eksempel *kjenner til* tradisjonene, vil de stemmene av autoritet som tradisjonene representerte, være forstummet. Det kan godt være aktører i lokalsamfunnet som gjerne så at den oppvoksende slekt fortsatte i de tradisjonelle næringene, men tradisjonene har tapt sin betydning som en autoritativ kraft som gir retning til individenes liv. Betyr dette at det er individet som informerer de valg det selv treffer? I neste avsnitt skal vi ta for oss dette spørsmålet.

3 Homo optionis

Ulrich Beck (1996) benytter begrepet om individualisering for å beskrive de utviklingstrekkene som er knyttet til blant annet tapet av tradisjoner i moderne samfunn. Begrepet viser for det første til en disintegrasjon av tidligere eksisterende sosiale former, slik som for eksempel klasse og sosial status, kjønnsroller eller familie. For det andre viser begrepet til de nye sosiale former som erstatter disse, det vil si de som var fastsatt av religion, tradisjoner eller staten. Selv om Beck i og for seg tar høyde for de aspektene ved individualiseringen som begrenser individers valgfrihet, noe jeg vil komme tilbake til i artikkelens neste del, framstår forestillingen om individuell handlingsfrihet som vesentlig i moderne samfunn og som et viktig aspekt ved individualiseringsbegrepet. Mens reguleringene i tradisjonelle samfunn ofte inneholdt strenge og tydelige restriksjoner eller forbud mot bestemte handlinger, er det avgjørende trekket ved de moderne reguleringene at individene selv må oppklare de bestemte reguleringene handlingen er underlagt. De må selv importere dem inn i sine egne biografier gjennom sine egne handlinger, sier Beck. De institusjonelle føringene i moderne vestlige samfunn tenderer dermed mot å være *tilbud* om tjenester eller *insentiver* for handling, og aktiv innsats er påkrevet for å

Om 'guttungen' på kaia og valgfriheten i det moderne

oppnå sosiale fordeler. Individualisering innebærer at individet selv skaper og iscenesetter, ikke bare dets egen biografi, hevder Beck, men også de bånd og nettverk som omgir den. Og denne oppgaven må løses i en tilstand av stadig skiftende preferanser og på suksessive stadier i livet, alt mens en hele tiden tilpasser seg forholdene på arbeidsmarkedet, utdanningssystemet, velferdsstaten osv.

En av de avgjørende egenskaper ved individualiseringsprosessene er derfor slik Beck ser det, at de ikke bare tillater, men forlanger, et aktivt bidrag fra individene. Ettersom alternativene blir stadig flere og nødvendigheten av å velge mellom dem vokser, vokser også behovet for individuelt genererte handlinger, og for justering, koordinering og integrasjon på initiativ fra individet selv. For at individene ikke skal mislykkes med sine livsprosjekter må de være i stand til å planlegge for lang tid framover og de må være i stand til å tilpasse seg endring. De må organisere og improvisere, sette mål, oppdage hindringer, akseptere nederlag og starte på nytt, og de behøver initiativ, iherdighet, fleksibilitet og toleranse for frustrasjoner, sier Beck. Han ser med andre ord for seg en særdeles aktiv aktør, og mener at denne utviklingen fører til at vi ikke lenger kan operere med fikserte, predefinerte forestillinger om mennesket. Mennesket blir et valg blant alternativer, et *homo optionis*.

«*Life, death, gender, corporeality, identity, religion, marriage, parenthood, social ties – all are becoming decidable down to the small print; once fragmented into options, everything must be decided.*» (Beck, 1996: 29).

Slik Beck ser det blir dermed den normale biografien «den velgende biografi» ('*elective biography*'), «den refleksive biografi» eller «gjør-det-selv-biografien».

Gry Paulgaards (1993) forskning på ungdom i Finnmark indikerer at *the elective biography* har gjort sitt inntog også her. Mens en viktig forklaring på flytteeatferd har vært at ungdommen flytter på grunn av ensidig jobbtilbud og dårlige muligheter for utdanning på hjemstedet (Berg, 1998), finner Paulgaard at denne typen forklaringer ikke lenger er tilstrekkelig. Hun hevder at ofte er det slik at ungdom flytter fra utkantene til tross for at det finnes jobber der for dem, og som Berg (1998) påpeker er det til tross for opprettelsen av de regionale høyskolene fremdeles slik at mange ungdommer fra utkantstrøk velger å flytte til mer sentrale strøk. Ungdom knytter sine egne vurderinger av det gode og det skjønne til arbeid, utdanning og hjemsted, og de foretar sine valg på basis av disse. Dette blir spesielt tydelig i et av Paulgaards eksempler fra Honningsvåg. Fiskeindustrien i Honningsvåg kunne et år tilby mange ledige og relativt godt betalte sommerjobber for ungdom. Likevel valgte de unge heller å kjempe om de meget få jobbene som fantes på hotellet i byen. Selv om jobbene innenfor service-sektoren gjerne var dårligere betalt enn jobbene i fiskeindustrien, framsto disse som mer attraktive. Arbeidets betydning går altså utover det å dekke materielle behov, og når ungdom skal velge framtidig yrke er gode karriereutsikter og muligheter for egenutvikling også viktige faktorer (Berg, 1998). I tillegg har fiskeri-relaterte jobber lavere status enn «renslige» jobber i hotellresepsjonen eller som turist-guide. I følge Svein Jentoft (1991) er dette en holdning som også da-

gens foreldregenerasjon er med på å underbygge. «Spør en fiskerfamilier hva de ønsker at barna skal begynne med, er de gjerne klare på ett punkt:» sier Jentoft, «De skal ikke bli fiskere, og i hvert fall ikke fiskeindustriarbeidere.» (1991: 104). Basert på egne erfaringer finner foreldrene det ikke tilrådelig for barna å satse på yrker innen denne sektoren.

Honningsvåg-ungdommen i Paulgaards eksempel har et reellt valg med hensyn til hvordan de ønsker å tjene ekstra lommepenger. Mens enkelte treffer det som kan karakteriseres som det tradisjonelle valget, nemlig arbeidet innenfor fiskeri-sektoren, vil andre igjen velge service-sektoren. Dette er et viktig punkt å ha med seg, for det at vi snakker om en valg-biografi innebærer ikke nødvendigvis at alle de unge velger seg ut av de tradisjonelle yrkene. Det betyr bare at en tenker seg at pluraliteten hva gjelder valg er blitt større.

3.1 Et frisatt individ: From without to within...

En kan anvende begrepet om autoritet i forhold til det å foreta valg og å handle i samsvar med de valg en foretar. I tradisjonelle samfunn var det tradisjonene som ga retning til individenes liv. I den grad det vil være riktig å snakke om valg, så var det tradisjonene som utgjorde den autoritative kraft bak disse. Tap av tradisjoner og økt individualisering kan da forstås som skifter i autoritetsstruktur, og modernisering kan forstås som en overføring av autoritet til aktøren selv.

I tradisjonelle samfunn preges autoritetsstrukturene av en tro på etablerte, tidløse ordener som er rotfestet i fortida og som legitimeres med henvisning til fortida. Ikke bare ligger styringen hos keiseren, presten eller nessekongen, men i tillegg er den autoritet tradisjonene, sedvanene og hierarkiet innehar udiskutabel. Dette innebærer at tingenes orden eksisterer over og utenfor individet. At tradisjonene mister sin betydning i moderne samfunn betyr at autoriteten overføres til individet selv, slik at vi kan snakke om et autoritetsskifte hvor vi har gått fra en autoritet lokalisert utenfor individet til en lokalisering innenfor individet. Ideen om individualisering innebærer i noen forstand et slikt skifte i autoritet, i det individet selv blir satt til å lede sitt eget livsprosjekt. Heelas (1996) uttrykker det på denne måten:

«Detraditionalization involves a shift of authority: from 'without' to 'within'. It entails the decline of the belief in pre-given or natural orders of things. Individual subjects are themselves called upon to exercise authority in the face of the disorder and contingency which is thereby generated. 'Voice' is displaced from established sources, coming to rest with the self.» (1996: 2)

Hver enkelt person må nå selv finne sine begrunnelser for de valg som skal tas. Det finnes alltid alternative måter å gjøre ting på og det finnes alltid alternativer til et standpunkt. Det meste kan utfordres og absoluttene er få og står ofte på ustabil grunn.

Fra den nordnorske virkeligheten finnes det flere eksempler på denne typen endringer. Geir R. Karlsen (1998) skriver fra sitt feltarbeid i et lite fiskerisamfunn i Nord-Norge om hvordan et «absolutt» har blitt rokket i grunnvollene. Han peker

Om 'guttungen' på kaia og valgfriheten i det moderne

på en institusjon som har stått sterkt helt fram til vår tid. I lokalsamfunnet eksisterte det en forventning om at yngste datter i hver familie skulle ta seg av foreldrene når de etter hvert ble så gamle at de ikke var i stand til å ta vare på seg selv. Dette la sterke føringer på den yngste datterens liv. Blant annet kunne hun ikke flytte fra hjemstedet, eller hun måtte iallfall returnere til hjemstedet når det ble nødvendig, og begrensningene når det gjaldt utdanningsmuligheter var tilsvarende store. De menneskelige kostnadene kunne dermed individuelt sett bli enorme. Dette endret seg imidlertid over tid. I likhet med i resten av det norske samfunnet ble storfamiliens stilling i dette aktuelle lokalsamfunnet svekket, og de tradisjonelle institusjonene mht. omsorgsutøvelse ble overtatt av offentlige omsorgsinstitusjoner. I følge Karlsen er derfor de yngste døtrene i lokalsamfunnet i dag i stor grad frigjort fra dette spesielle settet av omsorgsforpliktelser overfor foreldrene. Det blir ikke lenger forventet at de skal sette sine egne liv, drømmer og planer i parentes for å ofre seg for foreldrene. Kravet om yngste datters offer er ikke lenger et legitimt krav fordi storsamfunnet sørger for andre former for eldreomsorg. Eksemplet illustrerer hvordan den moderne verden har vært med på å gi disse jentene valgmuligheter som de tidligere ikke hadde, og den tradisjonelle institusjonen om omsorg legger ikke lenger begrensninger på deres utfoldelsesmuligheter fordi det blir betraktet som legitimt at jentene ikke lenger tar ansvar for foreldrenes alderdom. I denne forstand har disse jentene fått større kontroll og autoritet over sine egne liv, idet de selv – i motsetning til tradisjonene – har rett til å fatte legitime avgjørelser som påvirker deres egne liv.

Guttungene i eksempelet jeg innledet med demonstrerer en liknende, men ikke identisk, type individualisering og selv-i-kontroll når de orienterer seg på tvers av de strukturer de befinner seg i. Selv om de forholder seg til tradisjonene gjennom det arbeidet de utfører, velger de å bruke de pengene de tjener til noe som ikke er del av den tradisjonelle verden. Imidlertid kunne de ha valgt annerledes, de kunne ha valgt å spare pengene for å investere i den tradisjonelle levemåten, for eksempel gjennom å planlegge kjøp av fiskebåt senere. Guttene forholder seg slik til både det tradisjonelle og det moderne på en gang, idet deres bevegelser innenfor det rom tradisjonene utgjør setter dem i stand til å realisere egne, legitime avgjørelser som fattes på selvstendig grunnlag.

3.2 Modernisering og det refleksive selv: We are, not what we are, but what we make ourselves.¹

På samme måte som autoritetsstrukturene i tradisjonelle samfunn var gitt av noe utenfor og over individet, forestiller en seg at de tradisjonelle individenes selv er grunnlagt i tingenes på forhånd gitte orden. Eksterne former for autoritet virker bestemmende på personenes liv og skjebner. Veien til det gode liv er å adlyde autoritetene og å forholde seg til pliktens, forpliktelsesens og titlenes forordninger (Heelas, 1996). Personenes identiteter er konstituert gjennom medlemskap og posisjon i et samfunn. Heelas hevder derfor at det tradisjonelle selv er kollektivistisk og sosiosentrisk heller enn individualistisk. Ytre ting virker determinerende på hvem en er, og den posisjon en fødes inn i vil van-

ligvis bestemme ens skjebne fra fødsel til død. Gutter som vokser opp i et tradisjonelt fiskerisamfunn vil i følge denne tankegangen så og si være predeterminerte til å arbeide i fiskeriene og deres identiteter vil knyttes til denne typen virksomhet. Friheten til å velge andre yrkeskarrierer vil være svært begrenset. I tillegg til at det selvsagt finnes begrensninger av økonomisk og praktisk art, ligger en viktig begrensning i at guttene lever med en forventning om at de skal bli fiskere, altså den begrensning som ligger i tradisjonene. I tradisjonelle samfunn tilskrives identitet blant annet gjennom tradisjoner. Talcott Parsons hevder at i tradisjonelle samfunn tildeles folk roller på grunnlag av stabile kjennetegn ved den enkelte, slik som kjønn, familietilhørighet og klassebakgrunn. Identiteter er ikke åpne for selvbestemmelse eller diskusjon. 'Ens liv er ens skjebne': en er den en er i kraft av ting som ligger utenfor individets kontroll og som derfor må tas for gitt.

I moderne samfunn tenker en seg at identiteter og selvet er noe som kan være gjenstand for diskusjon, for revisjon, og for refleksjon. Thomas Ziehe (1993) betrakter denne formen for refleksivitet som et fundamentalt nytt trekk i menneskenes liv. Samfunnet gir flere muligheter til å uttrykke og spekulere rundt en selv og ens identitet og dette betinger at de unge tar et skritt tilbake og så og si er i stand til å betrakte seg selv utenfra. I følge Ziehe skaper vi dermed en distanse til oss selv. I forestillingen om økt refleksivitet ligger det også at dagens unge stadig konfronteres med samfunnsmessige bilder av ungdom og av hva ungdom er, og de tvinges derfor til å reflektere over sin egen 'ungdommelighet'.

Slik Anthony Giddens (1991) ser det er refleksivitet et av de aller viktigste kjennetegn ved det moderne, og han kaller derfor de prosessene vi ser for *refleksiv modernisering*. Sosiale relasjoner frigjøres fra etablerte normstrukturer og fra lokale samhandlingskontekster (Giddens kaller det «disembedding») og det kreves sterke refleksive anstrengelser for å mestre sine egne livsprosjekter. Barbara Adam (1996) hevder på sin side at det i en forstand alltid har vært rom for refleksivitet og at refleksivitet er en egenskap ved selve det å være menneske. Det har alltid vært mulig å redefinere situasjoner og å handle i lys av erfaringer og ny kunnskap, og hun finner det også vanskelig å tenke seg en situasjon hvor det ikke har vært mulig å påta seg et visst personlig ansvar for sosiale prosesser.

Innenfor rammene av det moderne livsprosjektet skal individet også definere og lete etter en egen identitet. Den dynamiske karakteren den moderne verden antar fordi den inneholder et vidt spektrum av valgmuligheter, får konsekvenser for individets identitetsutforming. I moderne samfunn er identitet ikke en størrelse som nødvendigvis er bestemt en gang for alle, men ofte noe som endres og er under utvikling i takt med de valgene individet treffer og de sosiale omstendighetene som individet er en del av. På samme måte som at status i moderne samfunn oppnås gjennom utdanning og spesialisering (jmf. Parsons skille mellom tilskrevet og oppnådd status), kan også identitet være noe en kan oppnå. En aktør kan ha mange ulike identiteter knyttet til ulike livsområder. Stuart Hall uttrykker det på følgende måte:

«We can no longer conceive of 'the individual' in terms of a whole, centred, stable and complete Ego or autonomous, rational 'self'. The 'self'

Om 'guttungen' på kaia og valgfriheten i det moderne

is conceptualized as more fragmented and incomplete, composed of multiple 'selves' or identities in relation to the different social worlds we inhabit, something with a history, 'produced' in process. The 'subject' is differently placed or positioned by different discourses.» (Hall, 1989: 120).

Mens selvet i tradisjonelle samfunn var situert i eksternt determinerende strukturer vil det moderne selvet være de-situert. Og med hensyn til spørsmålet om autoritet vil vi altså her kunne snakke om selvet i kontroll, til forskjell fra selvet under kontroll.

4 På den andre siden av 'frihet'

Guttungene i Senjehopen forholder seg til tradisjonelle strukturer og kultur gjennom arbeidet som torsketungeskjærere i sesongen. Dette betyr likevel ikke at deres skjebner med nødvendighet er å finne i fiskeriene – slik tilfellet med stor sannsynlighet ville ha vært for bestefedrene deres. Guttungene i dag har andre muligheter og kan selv bestemme over egne liv. Det er til og med mulig å betrakte det slik at disse guttungen har større valgmuligheter enn de fleste, fordi de ikke bare har de samme mulighetene som moderne samfunn gir til alle samfunnsmedlemmer, men i tillegg også har muligheten til å velge det tradisjonelle. Imidlertid vet vi at inngangsporten til tradisjonelle næringer ofte er lukket for de unge. Blant annet er det vanskelig å få tilgang til fiskekvoter (Fiskeridepartementet, 1995). Mangel på arbeidsplasser i distriktene gjør at det å forbli på hjemstedet for distriktsungdommen ofte ikke representerer noe reelt valg. Dette gjør at det blir viktig å stille spørsmålsteget ved, for så kanskje å moderere, forestillingene om den moderne valgfriheten.

Nok er det slik at dagens unge har valgmuligheter som tidligere generasjoner ikke kunne drømme om. I denne forstand kan vi nok si at de har større valgfrihet enn tidligere tiders ungdommer. Forestillinger om individets ukrenkelige frihet og autonomi er også viktige ideologier i dag: vi liker å tenke på oss selv som de som sitter med styringen. I mange henseende er nok det også riktig, og vi er i stand til selv å ta en god del avgjørelser på ulike livsområder. Til tross for dette vil det være problematisk å hevde individenes totale kontroll, all den tid vi som sosiologer iallfall fremdeles betrakter oss som sosio-kulturelle vesener, det vil si som aktører som lever i samfunn med andre aktører. Selv om det kan se ut til at det vi bestemmer oss for er noe vi henter fra våre egne hoder, er det dypest sett ikke slik. Våre handlinger, meninger og identiteter er *også* produkter av de samfunn vi lever i, og har blitt tillært eller ervervet i form av etablerte verdier og praksiser (Heelas, 1996). I tillegg forholder hver enkelt av oss seg hver dag til faste rutiner og vaner, til reguleringer, lover og plikter og til timeplaner. Ideen om å bruke penger på pc og internett er dermed ikke tatt ut av løse lufta. Også guttungen i Senjehopen påvirkes av en sosial realitet som informerer dem om de valgmuligheter som finnes og som samtidig setter begrensninger for valg. Ja, Barbara Adam hevder derfor at

«all social orders are constructed, including those that are predetermined by tradition, while, equally, there is overwhelming evidence, even today, for people having to comply with pre-given orders, conventions and sets of rules determined by tradition, religion, state and social exigencies.» (1997: 139).

Ved siden av å åpne mange veier for individet, legger det moderne samfunn mange begrensninger på det moderne menneskets valg av livsvei. Det er derfor viktig å se nærmere på denne siden av det moderne menneskets liv.

Selv om tradisjonene taper sin autoritet som normbærere, har en i det moderne samfunn utviklet andre systemer av normer og rutiner som tvinger individet inn i diktete handlingsmønstre og rutiner. Autoriteten har ikke gått fra tradisjoner til individene selv, men fra en type tradisjonelle institusjoner til en annen type moderne institusjoner. Særlig gjelder dette de mange formelle styringssystemer som har tatt over der uformelle tradisjonelle institusjoner har sluppet taket. Skifte i denne formen for autoritetsstrukturer er velkjent innenfor sosiologien og har vært diskutert av en rekke sosiologer. Den mest kjente analysen er Max Webers klassiske arbeider om makt og byråkrati (Weber, 1968). Hans teorier danner basis for mange av de mer pessimistiske analysene knyttet til aktørens rolle i det moderne samfunn. For Weber dreier moderniseringsprosessene seg blant annet om et skifte fra tradisjonell autoritet til legal-rasjonell autoritet. Tradisjonell autoritet legitimeres gjennom fortidens handlinger, det vil si at folk godtar autoriteten fordi det kan henvises til at noen i følge tradisjonen har rett til å styre. Moderne legal-rasjonell autoritet legitimeres ved at lover og regler har basis i en 'fornuftig' konsensus om optimale løsninger for alles beste.²

Et skifte i autoritetsstruktur fra den tradisjonelle til den moderne har flere konsekvenser. Tradisjonelle verdier og religiøse oppfatninger må vike for det som av enkelte blir betraktet som en kjølig, kalkulerende fornuft (Moe, 1994). Aktørene i et slikt samfunn må først og fremst stole på sine egne vurderinger og målsettinger. I følge Sverre Moe er det i en slik tilstand overhengende fare for oppløsning og alles kamp mot alle. Webers løsning på dette dilemmaet ligger i en rasjonelt organisert stat hvor individene aksepterer statens autoritet på et fornuftsbasert grunnlag. Løsningen ligger med andre ord i byråkratiet, og byråkratiene blir en svært viktig arena for samfunnsliv. Dette medfører at byråkratiet trenger seg inn i livsverdenen: den formen for rasjonalitet som er gangbar innenfor byråkratiet – formålsrasjonalitet eller instrumentell rasjonalitet – tar over på flere av livets områder. Byråkratiseringen av samfunnslivet innebærer at individualiteten og handlefriheten kveles av de ferdig oppsatte prosedyrer og forskrifter (ibid.). Menneskene vil så og si bli fanger av den rasjonelle tankemåte. Det er dette Webers metafor om «rasjonalitetens jernbur» viser til. Disse tankene har blitt utviklet videre innenfor flere sosiologiske retninger, blant annet Frankfurter-skolen hvor spesielt Herbert Marcuse videreutviklet teorien om sammenhengen mellom tiltakende rasjonalisering og sosial tvang. I boken «One-dimensional man» uttrykker han sin bekymring over prosesser som han beskriver som moderne systemers invasjon i individers liv og bevissthet. I følge Mar-

Om 'guttungen' på kaia og valgfriheten i det moderne

cuse innehar aktører både indre og ytre dimensjoner. De indre dimensjoner viser blant annet til en individuell bevissthet, og dette er en privat sfære som vanligvis er atskilt fra det offentlige.» Today this private space has been invaded and whittled down by technological reality», hevder Marcuse (1968: 10), og videre at «Mass production and mass distribution claim the *entire* individual.» Konsekvensen av dette er at en-dimensjonalitet – den ensidige vektleggingen av formell kalkulerende fornuft – er en egenskap både ved moderne samfunn og ved individene som lever i samfunnet.

Det er altså her ikke snakk om noen overføring av autoritet fra eksternt determinerende strukturer til individet. Når stemmene fra de tradisjonelle autoritetene er forstummet, vil rasjonelle kalkulasjoner og vurderinger komme inn i stedet for – noe som bare representerer en annen form for system-tvang. Adam (1996) hevder derfor at:

«... it is possible, (...) to identify a shift from traditional to new and different external authorities. I am thinking here of experts who hold authoritative knowledge (including social theorists), the media in its multiple guises, and even money. The proffered shift from external to internal authority, in contrast – from waiting for instructions to taking on board the concept of personal responsibility, which constitutes one aspect of detraditionalization – seems to remain more an agreed need than an allpervasive fact of modernity.» (1996: 139).

For de unges vedkommende vil disse nye stemmene i første rekke bæres frem av blant annet utdanningssystemet, og en kan tenke seg at for dem vil det å orientere seg «innover» i det tradisjonelle samfunnet gjennom f.eks. å velge fiskeryrket framstå som irrasjonelt.

4.1 Individualisering som begrensning

Foran var vi inne på at Beck gjennom begrepet om individualisering understreker valgfrihet og opsjoner. Til tross for dette gir begrepet også åpning for påpeking av weberske perspektiver. Individualiseringsbegrepet i Becks forståelse viser ikke til en fri og ubundet handlingslogikk eller til subjekter i fri flyt i ikke-sosiale rom, for å bruke hans egne formuleringer. De rommene hvor individene foretar sine valg er alt annet enn ikke-sosiale, sier han, for individene følges fra vugge til grav av et samfunn preget av tette og komplekse reguleringer. Individet i moderne samfunn møter nye fordringer, kontroller og begrensninger, fordi individet gjennom arbeidsmarkedet, velferdsstaten og institusjonene er koplet inn i et tett nettverk av reguleringer, betingelser og vilkår.

«From pension rights to insurance protection, from educational grants to tax rates: all these are institutional reference points marking out the horizon within which modern thinking, planning and action must take place.» (Beck, 1996: 25).

På samme måte som at den formålsrasjonelle handlingslogikk slik Weber så det ble påtvunget individene, er heller ikke individualisering en tilstand som individene har valgt

fritt. Beck sier med Sartre at *people are condemned to individualization*. Heller ikke er det slik at alle individer alltid er frie. Gjennom gjør-det selv-biografien overlates ansvaret for livsprosjektet til individet alene, og et enkelt feiltrinn kan gjøre at valgmuligheter lukkes for all fremtid. Det å finansiere en lang akademisk utdanning ved hjelp av studielån, vil for eksempel gjøre at det å foreta nye utdanningsvalg i realiteten er en umulighet. Gjør-det-selv-biografien er derfor samtidig alltid en risiko-biografi.

«The wrong choice of career or just the wrong field, compounded by the downward spiral of private misfortune, divorce, illness, the repossessed home – all this is called merely bad luck. Such cases bring into the open what was always secretly on the cards: the do-it-yourself biography can swiftly become the breakdown biography.» (Beck, 1996: 26)

4.2 Standardiserte påvirkninger

Ungdom betraktes ofte som en sosial kategori som i det minste har det til felles at de befinner seg i en flytende og lite stabil fase av livet. Tilværelsen er så og si under konstruksjon, og den enkelte konfronteres med en rekke avgjørende valgsituasjoner. I den grad det gir noen mening å snakke om fundamenter for tilværelsen i det moderne, vil unge mer enn voksne mangle et solid fundament for avgjørelser og valg. Samtidig som dette tilsynelatende gir uendelige muligheter og utfordringer i positiv forstand, kan en også tenke seg at dette fører til at en i ungdomstida mer enn noen gang ellers i livet vil påvirkes av omgivelsene når en treffer sine valg.

Reklameindustri og forbrukersamfunn er eksempler på slike omgivelser. Thomas Ziehe (1993) hevder at det parallelt med frisetting finner sted en 'kulturell eksproprieringsprosess', som gjør at mennesket ikke kan betraktes som autonomt, men som underlagt nye former for tvang. Folk er ikke lenger i stand til å gjøre sine egne erfaringer fordi deres fantasier og drømmer er kolonialisert av sosialt produserte bilder og symboler. Samfunnet har allerede laget de erfaringene som mennesket er i stand til å gjøre. På samme måte understreker også Giddens (1991) at det finnes standardiserte påvirkninger, og han tenker særlig på det kapitalistiske produksjonssystemet som en slik påvirkningskilde. Giddens hevder at et av de dilemmaer det moderne selvet opplever er knyttet til skillet mellom personliggjort og kommodifisert erfaring. Med det mener han at selvet må konstrueres under forhold hvor personlig bestemmelse er påvirket av standardiserte konsumpsjonspåvirkninger. «Modernity opens up the project of the self, but under conditions strongly influenced by standardising effects of commodity capitalism,» hevder han (1991: 196).

I denne forstand kan en i det moderne like gjerne snakke om lukking av valgmuligheter som det motsatte. En velger ikke fritt blant et uendelig antall alternativer, men en velger innenfor et forhåndsavgrenset utvalg. Valg er dermed ikke lenger valg slik vi vanligvis tenker oss begrepet, og frihet er redusert til blodfattige rutiner.

4.3 Sosial reproduksjon

Selv om en innenfor store deler av den sosiologisk teoretisering og forskning om det moderne legger vekt på valgfrihet og autonomi, er samfunnet fremdeles organisert slik at strukturelle variabler legger begrensninger på valg og handlinger. Det er også et faktum at disse begrensningene er større for enkelte sosiale grupper enn for andre. Innenfor utdanningsforskning har for eksempel studier vist at sosiale bakgrunnsvariabler virker inn på de utdanningsvalg unge mennesker tar, og at vi derfor fremdeles kan snakke om en viss form for sosial reproduksjon når det gjelder valg av yrke og utdanning (f.eks. Edvardsen, 1991, Roalsø, 1994, Vibe, 1994 og Wichstrøm, 1993). Strukturelle betingelser som sosial bakgrunn, kjønn eller etnisitet vil kunne virke som en reell begrensning av individers liv og handlinger. Dette betyr samtidig at enkelte grupper vil ha større valgfrihet enn andre. På grunn av ulikheter i ressursfordeling, eller i fordeling av kapital – i både kulturell, sosial og økonomisk forstand – vil enkelte grupper ha større muligheter for å utøve valg for eksempel i forhold til forbruk og livsstil. Mens andre grupper blir forhindret fra det samme. Scott Lash (1994) kaller dem *reflexivity losers*.

Giddens (1991) hevder at på noen måter er det korrekt at de som er dårligere stilt er mer eller mindre ekskluderte fra muligheten for å gjøre livsstilsvalg. Klasseskiller, kjønn eller etnisitet kan delvis defineres i betydningen differensiert tilgang til former for selv-realiserings og selv-makt, hevder han. Derfor må en ikke glemme at modernitet produserer forskjeller, eksklusjon og marginalisering. Moderne institusjoner skaper på samme tid mekanismer som undertrykker selvet og som realiserer og frigjør selvet. Likevel hevder Giddens at det han beskriver som livsstilsvalg ikke er noe som bare finnes hos de mer privilegerte sosiale grupper. Livsstil refererer slik han ser det også til de beslutninger som tas og de handlingsretninger som følges under materiell begrensning.

5 Avslutning: Relativ valgfrihet og begrenset autonomi

Det å skulle lage skarpe kontraster mellom det undertrykkende tradisjonelle og det frigjørende moderne er i seg selv et problematisk foretak. I denne artikkelen har jeg vist at det blir spesielt vanskelig når vi jobber med temaer knyttet til ungdom og ungdomsfenomener i vårt samfunn. Innenfor ungdomsforskning har en ofte lagt stor vekt på individuell frihet og refleksivitet som viktige bestanddeler av den moderne tilstand. Dersom en ser på ungdoms forhold til media og forbrukersamfunnet fremstår dette imidlertid som et paradoks, all den tid det vel er få sosiale grupperinger i vårt samfunn som i så stor grad som ungdom nettopp befinner seg i systemenes vold. Ungdomskulturene kan i dette perspektivet betraktes både som produkter av samfunnet rundt og av markedskreftene. Ungdoms identiteter, selv og personligheter kan betraktes som skapt av mediabilder og forbruksvarer. Samtidig er de valgmuligheter unge mennesker i dag kan og må forholde seg til enorme, og om en sammenligner aktørene i tradisjonelle samfunn med ak-

tørene i moderne samfunn, er det utvilsomt prosessene knyttet til valg som er mest i øye fallende. Sett i dette perspektivet er valgmulighetene åpnet opp, da det for eksempel vil kunne være flere ulike alternativer som framstår som formålsrasjonelle. Aktørens oppgave blir å velge mellom disse, og slik sett vil det ikke være uriktig å hevde at aktøren har blitt tildelt autoritet.

Begrepene om relativ valgfrihet og begrenset individuell autonomi kan bidra til å beskrive denne tilstanden. Med begrenset individuell autonomi tenker jeg på at de moderne aktørene er underlagt mekanismer knyttet blant annet til byråkratisk regulering og forbrukersamfunnets rutinisering. Aktørene opplever en form for autonomi som reelt sett er valgfrihet innenfor stramme rammer. Med relativ valgfrihet tenker jeg på en valgfrihet som ikke er fri i absolutt forstand, men som framstår som fri sammenlignet med den handlingskode aktører i tradisjonelle samfunn forholdt seg til. De moderne aktørene er frie i den forstand at valgene har blitt flere og at de selv sitter med makten til å velge mellom ulike alternativer. De er også frie i den forstand at de ikke lenger kontrolleres av det som holdt forfedrene deres på plass, blant annet tradisjonene. Det at guttungene i det eksempelet jeg innledet med velger å satse på pc og internett illustrerer hvordan deres kjennskap til tradisjonene ikke betyr at tradisjonene har makt over dem. Gjennom å foreta valg som ikke er tradisjonsorienterte demonstrerer guttene en form for løsrivelse fra tradisjonene. Men, som Campbell (1996) påpeker, er det problematisk å tenke seg at en tilbakegang i tradisjonenes makt og innflytelse automatisk fører til en verden hvor individene tar del i mer refleksive former for atferd, og forestillingen om den moderne sosiale aktør som en som er fri til å velge alle sine handlinger framstår derfor mer som en utopi enn som en realitet.

Prosesser knyttet til valgfrihet og valgmuligheter så vel som prosesser knyttet til begrensning og system-tvang er viktige karaktertrekk ved moderne samfunn. Fordi modernisering i seg selv er en ambivalent prosess må vi ha begge aspektene med oss. Dette betyr ikke nødvendigvis at moderniteten er en uklar og utydelig tilstand – selv om det også kan være tilfelle, men det viser til at moderniseringsprosessene er en enkelt kraft som har to presise, men motstridende implikasjoner (Fornäs, 1995). Moderniseringen har frigjørende og undertrykkende potensialer på samme tid. Denne tvetydigheten betyr også at en ontologisering av den moderne tilstand blir umulig. Overgangen fra andre-determinerte individer i det tradisjonelle til selv-styrte individer i det moderne blir et for enkelt skjema å forholde seg til, og den moderne tilstand gir derfor ikke sosiologer rom til å kaste vrak på deterministiske og systemorienterte perspektiver til fordel for voluntaristiske og individualistiske teoretiske tilnærminger. Verden har forandret sine grunnleggende sosiale krefter for lite til at et slikt historisk skifte kan finne sted.

Om 'guttungan' på kaia og valgfriheten i det moderne

Noter

- 1 Giddens, 1991:75.
- 2 Selvsagt er begrepene 'fornuft', 'konsensus' og 'optimalitet' vanskelige å definere og det hersker langt i fra noen enighet om

Litteratur

- Adam, Barbara, 1996. «Detraditionalization and the certainty of uncertain futures», i Heelas, Paul, Scott Lash & Paul Morris (eds.), 1996: *Detraditionalization. Critical reflections on authority and identity*. Blackwell Publishers.
- Beck, Ulrich, 1996. «Individualization and 'precarious freedoms': Perspectives and controversies of a subject-oriented sociology», i Heelas, Paul, Scott Lash & Paul Morris (eds.), 1996: *Detraditionalization. Critical reflections on authority and identity*. Blackwell Publishers.
- Berg, Lisbet, 1998. *Utdanningsuget. Ungdoms utdannings- og yrkesvalg sett fra skipsindustrien i Ulsteinvik*. Fafo-rapport 258.
- Brantenberg, Hauan og Knutsen (red.), 1994. *Nordnorsk kulturhistorie*. Oslo: Gyldendal.
- Campbell, Colin, 1996: «Detraditionalization, character and the limits to agency», i Heelas, Paul, Scott Lash & Paul Morris (eds.), 1996: *Detraditionalization. Critical reflections on authority and identity*. Blackwell Publishers.
- Edwardsen, Rolf, 1991. *Valg av utdanning og yrke. Betydningen av kjønn, sosial og geografisk bakgrunn ved utdannings- og yrkesvalg*. Rapport 12, 1991, Utredning om forskning og høyere utdanning, NAVFs utredningsinstitut.
- Fornäs, Johan, 1995. *Cultural theory & late modernity*. Sage publications.
- Giddens, Anthony, 1991. *Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age*. Polity Press.
- Guneriussen, Willy, 1999. *Å forstå det moderne. Framskrittstro, rasjonalitet, ambivalens og irrasjonalitet i diskursen om modernitet*. Tano Aschehoug.
- Hall, Stuart, 1989. «The meaning of new times», i Hall, Stuart & Martin Jaques (eds.), 1989: *New times. The changing face of politics in the 1990s*. Lawrence & Wishart.
- Heelas, Paul, 1996. «Introduction: Detraditionalization and its rivals», i Heelas, Paul, Scott Lash & Paul Morris (eds.), 1996: *Detraditionalization. Critical reflections on authority and identity*. Blackwell Publishers.
- Jentoft, Svein, 1991. *Hengende snøre. Fiskerikrisen og framtiden på kysten*. Ad Notam.
- Karlsen, Geir R., 1998. *Self-perpetuating rationalization. State intervention in the use of natural resources*. Dr. polit.-avhandling, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Tromsø.
- Lash, Scott, 1994. «Reflexivity and its doubles: Structure, aesthetics, community», i Beck, Ulrich, Anthony Giddens & Scott Lash, 1994: *Reflexive modernization. Politics, tradition and aesthetics in the modern social order*. Polity Press.
- Marcuse, Herbert, 1968. *One-dimensional man. Studies in the ideology of advanced industrial society*. Routledge.

- Midrè, Georges & Anne Solberg, 1980. «Social integrasjon og sosial kontroll», i I. L. Høst & Cato Wadel (red.), 1980: *Fiske og lokalsamfunn*. Universitetsforlaget.
- Moe, Sverre, 1994. *Sosiologi i hundre år. En veileder i sosiologisk teori*. Universitetsforlaget.
- Parsons, Talcott, 1968. *The structure of social action*. The Free Press.
- Paulgaard, Gry, 1993. «Nye tider – nye tonar? Eit fiskerisamfunn i endring», i Heggen, Myklebust og Øya (red.), 1993: *Ungdom i lokalmiljø. Perspektiv frå pedagogikk, sosiologi, antropologi og demografi*. Oslo: Det norske samlaget.
- Roalsø, Kari-Mette, 1994. *Jenters strategier for voksenlivet. En analyse av unge kvinners yrkesaspirasjoner, utdanningsvalg, yrkesmønstre og familiestart*. UNGforsk, rapport 6, 1994.
- Fiskeridepartementet, 1995. *Rekruttering til fiskaryrket. Rapport fra arbeidsgruppen vedrørende rekruttering til fiskaryrket 31. mai 1995*. Williams, John H. Fiskeridepartementet (Arbeidsgruppen vedrørende rekruttering til fiskaryrket).
- Thompson, John B., 1996. «Tradition and self in a mediated world», i Heelas, Paul, Scott Lash & Paul Morris (eds.), 1996: *Detraditionalization. Critical reflections on authority and identity*. Blackwell Publishers.
- Vibe, Nils, 1994. *Rekruttering, gjennomstrømning og kompetanseoppnåelse i videregående opplæring før Reform 94. Evaluering av Reform 94. Underveisrapport 1/94*. Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning.
- Weber, Max, 1968. *Economy and Society: An Outline of Interpretative Sociology*. New York: Bedminster Press.
- Wichstrøm, Lars, 1993. *Hvem sprang? Hvem sto igjen og hang? Ungdomsskoleelevers skolemotivasjon*. UNGforsk, rapport 4, 1993.
- Ziehe, Thomas, 1993. *Kulturanalyser. Ungdom, utbildning og modernitet*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposium.

Summary

The lads on the quay and the freedom of choice in the age of modernity

Taking the career choices of young boys in a rural fishing community as the starting-point, this article focuses on the problem of choice in the modern condition. One of the main assumptions in the sociological literature on modernisation is that modernity implies a loss of tradition, so that traditions cease to determine the choices of actors. The question posed in the article is: What informs the choices of modern actors? Two opposing answers are presented. First, making choices is at the discretion of the individual. Second, making choices is at the discretion of systems that determine individual choices. In accordance with the latter view it is argued that even if young people today have increased freedom of choice, it is limited by social systems that are not anchored in traditions but are themselves the products of modernity.

Artikkel 4

“Some things never change: Youth and occupational preferences”

Publisert i *Acta Sociologica* nummer 3 2001.

Some Things Never Change: Youth and Occupational Preferences

Unn Doris Karlsen

Department of Sociology, University of Tromsø, Norway

ABSTRACT

The purpose of this article is to study patterns of occupational preferences among young people in Norway. What do they consider important when they are planning their future occupation? Are their preferences the result of gender, residence or the education of their father? There are different ways of understanding the formation of individual preferences and values. Pierre Bourdieu's concept of habitus is a perspective where such preferences are considered to be the products of structural variables such as educational background, geographical background and gender. As an alternative, a perspective is presented where the underlying assumption is that such determinants have ceased to function and individual freedom is central. In the second part of the article, empirical data are used to test the hypotheses posed by these two opposing perspectives. The data are from a survey conducted among upper secondary school pupils in Norway. The pupils were asked what they regarded as important and less important when choosing their future occupation. The results indicate that, although many pupils embrace post-material values such as self-realization, others think differently. Some of the differences may be explained by educational background and gender. This leads to the conclusion that both perspectives, structural reproduction and individual freedom, are justified when modern society is being discussed.

Unn Doris Karlsen, Department of Sociology, University of Tromsø, NO-9037 Tromsø, Norway (e-mail. unndk@sv.uit.no)

© Scandinavian Sociological Association 2001

1. Introduction

Choosing their future occupation is one of the most significant decisions young people face. For most people this choice will determine what their everyday lives will be like for the next 30–40 years. It will lay the premises for their living standard and social status, and – according to theories of social reproduction – it may even influence the probability of success for their children when they grow up. In this article I discuss the kinds of preferences young people consider important when they are planning their future occupation. I also investigate whether these are the results of structural variables, such as educational background and gender.

To set the theoretical scene for this subject matter, I first present different ways of understanding how the preferences and values of individuals are formed. Are they products of structural variables such as educational background, geographical background and gender, or has the influence of these 'old-fashioned' determinants been replaced by more individualized preferences? In the second part of the article, I test alternative hypotheses using data from a survey conducted among upper secondary school pupils in Norway. The theoretical outlines and the empirical analyses are discussed further in the final part of the article. Here I seek to de-emphasize the apparently dramatic differences between structural and individualistic perspectives, and aim to show

that both have justification in discussions concerning modern society.

2. Theoretical issues

Occupational preferences as a product of structural variables: direct and indirect encounters

In sociological theory, work and the functional differentiation of society based on the division of labour traditionally constituted the main parameters for analysing societies and actors in Western industrial societies (Casey 1995; Kumar 1995). Marx, Weber and Durkheim analysed societies where the social basis was organized around the productive economic activities of the people, with an extended division of labour and a rationalization of economic and social processes (Casey 1995). The relationship between work and identity has long been taken for granted, and has been the focus of several social scientists (Baethge et al. 1988; Baethge 1992; Casey 1995). Casey formulates it in the following manner:

In modern society people have defined themselves, and in turn been socially defined, by the type of work that they do in the public sphere. Work that is socially determined and usually paid for in the form of a wage or salary has been a primary factor in socialization, in social cohesion and personal identity formation in modern societies. (Casey 1995:28)

If we envisage this connection as a confrontation between an actor and a social field, it may be direct or indirect.

Direct confrontation refers to what we usually know as work socialization. In a work situation, participants are socialized into the present culture of the workplace, and may come to identify themselves with it, its culture and their fellow workers. Sverre Lysgaard (1967) has given a comprehensive description of this process in his book *Arbeiderkollektivet* (The Collectivity of Workers). Direct confrontation usually takes place after the completion of an education – short or long. That is, it takes place in a life stage beyond that in which the upper secondary school pupils in my survey are at the moment. Even though they may, of course, already have experienced working life through evening and weekend employment, and summer jobs, it is not likely that this experience will represent a major identity-forming factor, at least not to the extent of the work experience

they will encounter later in life, when work has become their primary endeavour. Despite evening employment at a hamburger stand, their 'we' will probably still include classmates rather than fellow workers at the chip counter.

The logic of indirect confrontation is different as it takes place long before direct confrontation is even a conceived possibility. Indirect confrontation begins as the actor is introduced into a social space as a social actor for the first time, i.e. in early childhood, and is related to both the acquisition of cultural capital and the constitution of a *habitus*, in the sense of Bourdieu (1990b). It refers to how youngsters first encounter work through their immediate social environment – usually that of their parents. That is, they encounter work indirectly through the direct experience gained by their parents within their field of work. Even though indirect confrontation takes place long before the youngster is introduced into working life, it has the potential to determine where and how consequent encounters between actor and work will take place.

Indirect confrontation creates orientations, preferences and attitudes towards work, and these are consequently structurally determined. It does not, however, have ramifications only for orientations relating to work, but also for most areas where structurally determined attitudes are expressed. The functional differentiation of society will be a starting-point for the identity of the individual, and indirect confrontation sets the analytical scene for a number of identity-related areas.

Pierre Bourdieu's concept of *habitus* may serve as a conceptual tool for an analysis of occupational preferences in a perspective where both direct and indirect confrontation are important. *Habitus* may be regarded as the product of the latter. It is most easily defined as a system of dispositions that monitor the actions of the actor. Individuals acquire these dispositions through their early childhood experiences, and the *habitus* is therefore a product of biographical experience (Bourdieu 1993:46) and, as such, is unique for each individual. However, one may talk about classes of childhood experiences. That is, some experiences may be the products of how the parents are positioned within a social field, and children within a specific social segment may therefore have certain experiences in common. *Habitus* is formed when we acquire knowledge about the world that surrounds us, and this knowledge has already been structured by others, usually

our parents. The child will therefore, so to speak, 'adopt' the world as it is perceived by his or her parents, and Bourdieu (1977:72) therefore states that habitus is structured structures. At the same time, it is unique to each individual and is shared by groups of people. According to Bourdieu, habitus is the motor behind all action and the unit that generates action. Different life conditions will produce different habitus. The world is perceived differently according to one's position within the social structure. Attitudes in regard to the educational system are part of this specific perception. Individuals from different social classes will not, according to Bourdieu (1977), have the same 'objective probability' of succeeding within the educational system; that is, the percentage of individuals from lower classes who attend higher education is lower than the corresponding number of individuals from higher classes. This is a fact that is intuitively felt by members of the different classes, and they will have a collective knowledge of how far they are able to go within the educational system. Differences in habitus between individuals from different social backgrounds in this way create differences in occupational preferences. Children from low social backgrounds are more likely to 'know' that they do not have the possibility to succeed within the educational system and will therefore more readily desist from developing preferences that are attached to the educational system. This does not mean that lower-class individuals do not recognize the type of values that are part of the cultural capital in a society. They do, but they just do not recognize them as part of their own lives. Or as Paul Willis expresses it in his book about working-class boys in an industrial city in England, their own culture makes it clear that 'this is not for them' (Willis 1977).

Occupational preferences in post-industrial society

The paradigm of the social and cultural basis of society as being organized around economic production is an understanding of the world that has been challenged over and over again in recent decades. Alternative concepts include the post-industrial society, the information society, the post-Fordist society and the postmodern society. What is behind these terms is a shared assumption that Western industrial societies in recent decades have witnessed technological and social development of such a magnitude that it justifies claims about a qualitatively new

society. The changes that have taken place within the field of production are probably most striking, and several social scientists have also claimed that the role of work in the lives of individuals has changed (Bell 1978; Lasch 1991; Ziehe 1993). Based on considerable changes within the productive sphere, including increasing and continuing unemployment, Catherine Casey (1995) asks whether it is still possible to conceive of work as a fundamental basis for social organization and a primary constituent of self-formation as it has been during the entire modern industrial era. She claims that the post-industrial condition has led to a dissolution of both traditional and modern bindings related to social solidarity and a metamorphosis of the character of the modern self. Baethge et al. (1988) claim that the societal conditions under which individuals now live are to a decreasing degree controlled by the norms within the field of work. This development induces changes in the normative foundation of society, in the structures of needs and motivations felt by individuals and in their modes of conduct, and several theorists have therefore claimed that the formation of identity is about to be liberated from the work role (e.g. Beck 1984). In other words, the significance of both the direct and the indirect encounter for identity formation has been at least considerably reduced. Pierre Bourdieu (1990a) sees an emergence of new attitudes towards work, which, he says:

are sometimes described, with great naivety, as an 'allergy to work', and which are evident in the dying-out of any pride in one's trade, of any sense of professional honour, or any liking for a task well done, etc. (pp. 89–90)

Whereas people used to spend the majority of their waking hours at work, work for the modern person is only one of several important arenas of life. Obviously, this does not mean that work is no longer important, and for some groups of people it may even be a more significant part of life than it used to be. However, considerable changes seem to have taken place. Whereas work used to be first and foremost a means of gaining material subsistence, it now has other functions, too, which have more to do with other dimensions in life. Almás (1997) discusses this in terms of a deterioration of the Protestant work ethic. He claims that work has lost its status; from being the central leitmotif for practically everyone across genders and generations, it has become a

secondary motive of less importance. A Protestant work ethic is noticeably absent in the youngest generation, and we have moved from a society where the emphasis was on hard work, moderation and self-discipline to one where the realization of the individual, expression and intimacy have come to the fore (Almås 1997). According to Almås, young people look upon work as a means for consumption, entertainment and individual development, and not as an end in itself. Bourdieu (1984) believes this change to be part of a more general shift in morality:

Thus, whereas the old morality of duty, based on the opposition between pleasure and good, induces a generalized suspicion of the 'charming and attractive', a fear of pleasure and a relation to the body made up of 'reserve', 'modesty' and 'restraint', and associates every satisfaction of the forbidden impulses with guilt, the new ethical avant-garde urges a morality of pleasure as a duty. (p. 367)

All this means that direct confrontation has lost its identity-forming power. Logically, this must imply that indirect confrontation is also in a state of decline, or soon will be, and several social theorists have claimed that this is the case. Ulrich Beck employs the concept of individualization to describe the developmental features pertaining to loss of traditions in modern society (Beck & Beck-Gernsheim 1996). According to Beck, the modern individual is increasingly disintegrated from formerly existing social forms such as social class and status, gender roles or family. The relationships of your parents to their work and the experience they acquire through their working life thus become less important when you make your own choice.

The German sociologist Martin Baethge (1988) points out that, as a result of a delayed introduction into working life, young people are confronted with the business norms of purposive economic rationality at a relatively late stage in life. They will therefore experience an extended period during which errors and failures are met with greater tolerance than would be possible within job situations. In addition, they spend more time in learning situations that are disassociated from practice, with their peers and in circumstances that contribute to the development of an individual rather than a collective code of performance, and in individual identity-forming patterns. Baethge refers to this shift as a move from productionist to consu-

merist socialization, and claims that this restructuring of the field of youth experience has had an impact on the development, conduct and opinions of young people and their attitudes towards society and work (Baethge 1988). Young people acquire what Baethge calls a more normative orientation towards work. To explain this development, Johan Fornäs (1995) also stresses increased material welfare. He claims that welfare creates time, space and raw material for cultural practice, and a growing economic well-being in certain social strata has made it possible for some people to put more energy into 'post-material' needs and interests.

From work to leisure

Several authors believe that the leisure arena has replaced work and production in processes connected with identity formation. According to Claus Offe (1985), leisure is increasingly important in the lives of modern individuals, whereas the working sphere has become correspondingly less important. The leisure arena demands other kinds of experience, orientation and needs than those that are significant within the field of work. The values and norms that are present in the leisure arena become the values and norms of society as a whole, and these are characterized by an emphasis on fun and self-indulgence instead of performance and duty. Zukin (1992) claims that as more and more people become employed in the service sector, it might be expected that they will distinguish their 'real' or 'genuine' identities from the form of production in which they are employed. Other forms of identities become more important; for example identities attached to a particular hobby.

Young people as a group are often awarded a cardinal role in this new world. They are believed to be the carriers of the spirit of the time, the *Zeitgeists* (Ziehe 1993), and changes in patterns of identity, norms and conduct are believed to originate in the younger generations. Paul Willis (1990) regards identity formation as a kind of symbolic work that requires space for creativity and freedom, something that paid work usually is unable to offer young people. He says that their jobs are often poorly paid, insecure and ungratifying, because they usually have no control over the tasks or how to execute them. To the extent that symbolic work actually exists in the workplace, it is not an intrinsic part of the work itself. Instead, it may be connected with the efforts of

the workers to make their work meaningful or find compensation for its lack of meaning. Hence, Willis claims that informal arenas such as the leisure arena therefore become increasingly important for identity formation. The leisure arena is where growing up takes place and where actors are creating and internalizing new identities.

Modern society offers individuals a wide variety of possibilities and choices, a condition that presents them with a number of new challenges. Almost everything seems to be open for the modern individual to reflect upon and then decide amongst. The individual is not only able to choose between a wide range of options, but is also forced to do so with a new kind of reflection. According to Ziehe (1993), this leads to a new kind of 'makeability', by which he means that it seems possible to create everything. The individual becomes, so to speak, the creator of his or her own world. It is no longer possible to say that things are as they are because they are inherited or endowed by nature. However, this idea of a range of options may often exist merely at the level of awareness. The individual is aware that these options exist, but whether he or she is actually in a position to make use of them is quite a different matter. Ziehe claims that, as a consequence, a gap in expectations between dreams and reality evolves, which is growing in modern society. Whereas lower-class individuals, in the opinion of Bourdieu and Willis, will not hope for something they cannot have, Ziehe's modern individuals live in a world where the guiding principle is that everyone can have anything.

Women and work

Gender has always been an important factor when matters relating to work and education have been discussed. The labour market is still astonishingly gender differentiated. Rose Laub Coser (1991) explains this in terms of what she calls the cultural mandate of women. According to Coser, throughout their early lives at home and in school, women learn that their commitment to values differs from that of men. The woman is to be the caretaker of the family. This is the cultural mandate of women, and it puts them in a premodern role. Coser points out that, although it has now become acceptable for women to seek careers, the term 'career woman' still has a negative connotation. Girls do not have choice of occupation in the forefront of their consciousness with the same intensity as boys do, and the formation of a girl's identity

as a woman does not depend as much on her future occupation as does the formation of a boy's identity. Even though girls may have to make choices that affect their futures, they are usually convinced that having and caring for a family is the most important thing for them to do. As a result of this, Coser believes that only the over-achievers among the girls will aim high within the field of work.

Coser's statements may, however, seem somewhat old-fashioned. Modern society confronts its members with a number of new challenges, some of which are specifically defiant for girls. According to Almås (1995), young people today are career conscious, and further education is no longer a question of choice but is essential if they are to succeed in the labour market. This is also true for girls. Women are expected to educate themselves, make a career and earn a living (Roalsø 1994; Holstein-Beck 1995). Furthermore, the majority of girls grow up with working mothers as role models. It may therefore be claimed that present-day girls have a 'natural' relationship to work, and being part of working life is the obvious choice for most. Holstein-Beck (1995) claims, however, that despite these changes the gender system continues to exist. Young girls meet many of the same expectations regarding family responsibilities as the previous generation had to face. As a result, modern girls are expected to be able to combine the role of being the centre of the family with a working role. Holstein-Beck therefore claims that girls must make decisions about education and occupation in a way that will enable future employment to be combined with motherhood. At the same time as they consider their choice of education, they must consider their future family role. Hence, in the view of Holstein-Beck, the fate of the modern woman is to belong to two groups with basically antagonistic norms and interests. Whereas Coser seems to claim that the primary task of women is still to take care of family responsibilities, Holstein-Beck argues that the two separate worlds of home and work are equally entitled to demand the undivided attention of women. This situation supposedly creates a new, problematic tension in the lives of modern women.

I will now move on to present the results of an analysis of data from a survey of Norwegian upper secondary school pupils. The pupils were asked to rank the importance of different issues relating to their choice of future occupation. Some of these issues are directly related to the

nature of the work; for example they are asked to rank the importance of the job being interesting in itself. The pupils are also asked to rank the importance of features that are indirectly related to the nature of the work; for example the importance of income or advancement opportunities. And finally, the pupils are asked to rank the importance of issues that have nothing to do with the work in itself; for example whether it is important that the job can be combined with family life. Background variables under consideration are gender, region and father's education. The following research questions will be pursued:

- What do young people consider important when they choose their future occupation?
- Do their preferences depend on background variables such as gender, geographical background or parental education?

3. Empirical section

The study

The study was conducted in 19 schools in 11 local authorities in the county of Troms, the second northernmost county in Norway. The remaining 14 local authorities in the county do not have upper secondary schools, and pupils usually attend a neighbouring one. In Norway, about 96 per cent of adolescents continue from lower to upper secondary school (Statistics Norway 1999). Upper secondary schools are both academically and vocationally oriented, offering 3-year courses to pupils usually in the age range of 15–19 years. The survey took place among final-year pupils (VK2 courses) in 1998, and was a self-report survey administered at the schools by the teachers. The pupils completed the questionnaires anonymously.

Out of a total of approximately 1,245 pupils, 902 were selected through a random sampling procedure, 746 of whom actually completed the questionnaire. The sampling procedure was designed to generate a representative sample of final-year upper secondary school pupils in Troms. With a response rate of approximately 83 per cent, representative results can be expected.

The measures

Region. This variable is measured as 'urban' versus 'rural', and was coded so that 'urban'

comprised students from the two towns in Troms, Harstad and Tromsø.

Father's education. This variable is measured in four categories. In the lowest category, the father has only primary and lower secondary school education, usually 9 years or less. In the next category, the father also has upper secondary school education, usually giving an additional 3 years. In the third category, the father has a further 4 years or less of college or university education. In the highest category, the father has college or university education amounting to 5 years or more.

Work preference. To grasp this concept I have constructed four dimensions, each expressing something about the direction in which preferences lay. These preference dimensions were generated through factor analysis, where 13 variables were reduced to 4 factors. The results are presented in the Appendix. The factors show underlying patterns that describe different approaches to the choice of occupation made by the pupils. The first dimension deals with the extent to which they feel that *altruistic* aspects are important when choosing an occupation. Respondents who report that dealing with people is very important or that they have a strong desire to help other people score high on altruism. The second dimension explicates how important it is to make a career. This dimension has been called the *career-oriented dimension*, and respondents who emphasize high income, steady employment, and good future prospects and opportunities for advancement achieve high scores here. The third dimension relates to whether an occupation is chosen for reasons of safety or comfort; for example that the job is in the home place, or that one knows many people with the same occupation, or that the occupation is popular. The last dimension covers the importance of having a free and independent job situation, and the extent to which the work itself is interesting. I have called this the *self-realization dimension*.

Empirical results

In Table 1 it is shown how the pupils responded when asked to rank different factors that might affect their choice of occupation.

More than one-third of the pupils consider interesting work to be the most important factor when they choose their future occupation. However, steady employment and income are also regarded as important aspects. In addition, for some pupils, the occupational choices are

Table 1. Responses to the question 'What is most important, second most important, least important and second least important when you choose an occupation?' (percentages, $n = 746$).

	Most important	Second most important	Least important	Second least important
Income	14.3	23.3	0.6	0.4
Steady employment	21.6	18.5	0.4	0.6
Good future prospects/opportunities for advancement	4.9	7.6	1.8	0.4
Able to get work where I live now	1.7	3.2	12.2	13.2
Free and independent work situation	4.7	7.3	0.7	1.7
Possible to combine with family life	7.4	9.8	1.7	2.0
Know people with the same occupation		0.1	24.5	29.3
Interesting work	36.5	16.7	0.3	0.7
Popular occupation		0.4	35.7	25.6
Enjoy dealing with people	2.9	5.2	2.3	2.4
Enjoy technical work	0.1	0.8	15.6	13.9
Enjoy practical work	0.8	2.4	0.4	3.7
Desire to help other people	5.0	4.6	3.8	6.1
Total n	718	713	711	704

influenced by how compatible the job is with family life. Few seem to regard the popularity of the occupation they choose as important, nor do they believe it is important to know other people in the same occupation. Few seem to think it is important that work is available where they live (2 per cent).

To investigate this further, I used a linear regression analysis to analyse how the preference dimensions (factor scores) relate to the variables of gender, geographical background and parental education. The analyses are presented in Table 2. Model 4 in Table 2 concerns interaction analyses of independent variables, and is only included in a panel in the Table where interactions between independent variables are significant. Model 1 in Table 2 demonstrates that gender is a powerful predictor of emphasis on altruistic values. Thus, the choices made by girls tend to be much more influenced by altruistic motives than those of boys. Hence, girls on average are more inclined to have their choices influenced by a desire to help others, a wish to work with people, and so forth. This model accounts for almost 20 per cent of the explained variance. The regional variable was added in Model 2. While gender remains a significant predictor after controlling for this variable, the urban-rural dimension does not have any significant net effect on emphasis on altruistic values when controlling for gender. Finally, in Model 3, I added the father's level of education, which does not have a significant net effect on emphasis on altruistic values when controlling for gender and region.

The inclusion of the structural variables, region and father's education, increases the variance explained by only 0.7 per cent beyond the effect of gender. Therefore, gender proves to be the most important predictor of emphasis on altruistic values. Model 4 shows the interaction effects between the independent variables. The model indicates that there is interaction between gender and father's education when predicting altruism. Further inspection of the gender*father's education interaction revealed that girls whose fathers have a low level of education obtain higher scores on the altruistic dimension than girls whose fathers have a high level of education. The distinction is greatest between those whose fathers have a college or university education and those whose fathers lack any form of higher education.

Concerning career orientation, Model 1 in Table 2 demonstrates that gender is a significant predictor of emphasis put on career-oriented values, i.e. boys put more emphasis on career-oriented values than girls. The regional variable was added in Model 2. While gender remains a significant predictor when controlling for this variable, region does not have any net effect on emphasis on career-oriented values after controlling for gender. Finally, in Model 3, father's level of education was added, but this does not have a net effect on emphasis on career-oriented values when controlling for gender and region. Model 4 indicates that there is interaction between gender and region when predicting career orientation. Inspection of the gender*region interaction revealed that boys from rural

Table 2. Occupational preference dimensions regressed on gender, region and father's education (n = 746)^a

	Altruism				Career orientation				Safety/comfort				Self-realization			
	Model 1 β	Model 2 β	Model 3 β	Model 4 β	Model 1 β	Model 2 β	Model 3 β	Model 4 β	Model 1 β	Model 2 β	Model 3 β	Model 4 β	Model 1 β	Model 2 β	Model 3 β	Model 4 β
(Constant)	1.26***	1.34***	1.44***	1.58**	-0.25*	-0.20	-0.12	1.24*	-0.049***	-0.27	0.02	0.16	0.029	0.04		
Gender ^b	-0.92***	-0.93***	-0.92***	-0.85**	0.18*	0.17*	0.14	-0.55	0.36***	0.32***	0.34***	-0.12	-0.13	-0.19*		
Region ^c		-0.03	-0.03	0.16	-0.03	-0.03	-0.04	-0.76**		-0.11	-0.15		-0.07	-0.03		
Father's education			-0.05	-0.35*			-0.00	-0.25			-0.11**			0.13**		
INTERACTION TERMS																
Gender*father's education				0.14*				0.05								
Region*father's education				0.06				0.10								
Region*gender				-0.25				0.35*								
R ²	0.20	0.20	0.20	0.21	0.01	0.01	0.01	0.02	0.03	0.03	0.04	0.00	0.01	0.02		
F	169.22***	85.86***	54.86***	28.88***	5.29*	2.55	1.08	1.63	21.33***	9.62***	8.59***	2.26	1.61	4.59**		

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$
^a All coefficients are unstandardized.
^b Girls = 0 and boys = 1.
^c Urban = 0 and rural = 1.

Table 3. Distribution (per cent) of academic groups according to the educational level of the father. Percentages (n = 746).

Father's education	Academic groups					Total
	Humanities	Care-related ^a	Vocational ^b	Other academic subjects ^c	Music/athletics ^d	
Girls*						
Primary/lower secondary	36.8	30.3	2.6	21.7	8.6	152
Upper secondary	45.8	20.9	2.0	24.2	7.2	153
Univ./college 1	60.0	8.6		23.8	7.6	105
Univ./college 2	83.8	5.4		2.7	8.1	37
Total n	220	89	7	96	35	447
Boys**						
Primary/lower secondary	47.5	1.6	18.0	19.7	13.1	61
Upper secondary	36.7	5.6	15.6	20.0	22.2	90
Univ./college 1	65.3	2.8	6.9	12.5	12.5	72
Univ./college 2	78.9		5.3	2.6	13.2	38
Total n	139	8	32	40	42	261

* Chi = 46.049; df = 12; $p = 0.000$.

** Chi = 30.354; df = 12; $p = 0.002$.

^a Includes the following subjects: pharmacy assistant, decorator, gardener, medical secretary, assistant nurse (SEN), aesthetic subjects.

^b Includes the following subjects: electronics/sound/picture, aerotechnical subjects, maps and surveying, nautical subjects, radar systems.

^c Includes the following subjects: supplementary humanities subjects, economy and administration.

^d Includes the following subjects: physical education subjects, music, skiing.

areas obtain higher scores on career orientation than girls from rural areas.

Table 2 further shows that gender is an important predictor of emphasis on safety and comfort values. Boys are more likely to emphasize safety and comfort values than girls. This model accounts for approximately 3 per cent of the explained variance. The regional variable was added in Model 2. While gender remains a significant predictor after controlling for this variable, the urban-rural dimension does not have a net effect on emphasis on safety values when controlling for gender. Finally, in Model 3 I added the father's level of education. Gender remains a significant predictor after controlling for this variable. In addition, a higher educational background of the father predicts less emphasis on safety and comfort. The inclusion of this measure increases the explained variance by 1 per cent. It also reduces the effect of gender.

Considering emphasis on self-realization, Model 1 demonstrates that gender is not a significant predictor. In Model 2 I added the regional variable, which has no effect on emphasis on self-realization after controlling for gender. Finally, in Model 3 I added the

educational level of the father. Gender now becomes a significant predictor, with boys putting less emphasis on self-realization. In addition, when the educational background of the father is higher, emphasis is higher on self-realization. The inclusion of this structural variable increases the variance explained by nearly 2 per cent beyond gender alone. The education of the father therefore proves to be the most important predictor of emphasis on self-realization.

In view of the above results, it is of interest to look at how pupils are distributed academically according to gender and educational background (Table 3). Research repeatedly reveals that the choice of education and occupation differs according to gender. In spite of campaigns and other efforts, girls and boys still largely make traditional gender-specific choices. This is also reflected in the upper secondary school, where we can clearly distinguish between the subjects chosen by girls and boys. In addition to the humanities, girls are mostly found in care-related subjects, whereas boys are strongly over-represented in traditional vocational subjects. Table 3 shows that boys

make up only about 8 per cent of the pupils in care-related subjects, and girls only about 18 per cent of the pupils in vocational subjects. The numbers are even more dramatic if we look at single subjects. For example, according to figures taken from Statistics Norway (1999), 92 per cent of pupils in healthcare subjects are girls, and 98 per cent of pupils in construction and building are boys.

Table 3 also illustrates that there are considerable differences in choice of subjects between pupils from different educational backgrounds. Pupils whose fathers have a higher education chose the humanities more frequently than those whose fathers have a lower educational background, and this difference is greater among girls. In my sample, only 36.8 per cent of girls whose fathers have only the most elementary education chose the humanities, compared with as many as 83.8 per cent of girls whose fathers belong in the highest educational level. Pupils whose fathers have a high educational background rarely chose care-related or vocational subjects. For boys, 18 per cent of those whose fathers belong in the lowest educational level chose vocational subjects, whereas only 5.3 per cent of those whose fathers belong in the highest educational level did so. Whereas more than 30 per cent of girls whose fathers belong in the lowest educational level chose care-related subjects, this was also true for only 5.4 per cent of girls whose fathers belong in the highest educational level.

4. Discussion

The aim of this article was to study patterns of occupational preferences among upper secondary school pupils and investigate whether these are the results of gender, geographical background or parental education. In the first part of the analysis I constructed four preference dimensions (using factor analysis), each describing different approaches to the choice of future occupation. These factors were then used in a series of linear regression models, where I analysed how they related to gender, geographical background and father's education.

In the empirical section we saw that many pupils in the survey considered interesting work to be the most important factor for their choice of occupation. Hence, choice of occupation seems to be closely linked to the desire to be able to express personal interests through work.

Empirical work has enabled several social scientists to detect similar trends, for example Helena Helve (1993) in Finland and Martin Baethge (1988, 1992) in Germany. Helve claims that the values connected with earning a living and material security seem to have given way to values that have to do with human relationships, self-development and the quality of life. As we recall from part 2, Baethge calls this a normative orientation towards work. A Protestant work ethic seems to have given way to more individualized orientations. The background for such a change lies, according to Baethge, in the restructuring of the field of experience of modern youth. Because they choose their occupation at a relatively late stage in life, they will have a longer mental separation from the working sphere compared to young people in earlier times. In a Norwegian upper secondary school setting, this is especially true for pupils studying the humanities. With the exception of a few decisions regarding specific courses, these pupils may very well delay their final decision on occupation until their late teens.

In the empirical section we saw that material preferences are by no means non-existent among the pupils. On the contrary, for a relatively large number of them, income and steady employment are fundamental values when choosing an occupation. Since a number of pupils, in addition, also consider altruistic values to be important, it is obvious that the group of pupils is far from homogeneous, and the education of the father and gender contribute to an explanation of some of the differences within this group.

Social inequalities are well known in the field of educational and occupational choices. As I pointed out in the empirical section, the choice of subject in the upper secondary school seems to be linked to the education of the father. Pupils from high educational backgrounds choose the humanities more frequently than those from lower backgrounds, and they seldom choose care-related or vocational subjects. This implies that upper secondary school pupils from high educational backgrounds are making the kind of choices that will offer them the most immediate and straightforward road to higher education. Studying mainly vocational subjects does not in any formal way exclude the possibility of higher education, but the strong emphasis on in-company training and apprenticeship programmes implies a more direct qualification for working life.

Social differences were also visible in other analyses in the empirical section. I found that pupils from low educational backgrounds put more emphasis on safety and comfort issues and less on self-realization than those from higher educational backgrounds. Safety-conscious, working-class pupils are less likely than others to willingly expose themselves to situations characterized by uncertainty and unpredictability. They will be reluctant to choose professions where such features must be expected. Many professional and managerial jobs will fall into this category (Hyman 1966), and individuals from low social backgrounds will therefore tend to avoid such positions. This also implies that they will avoid the kinds of occupations that normally bring status, money and prestige. A strong preference for safety and comfort issues may in this way function as a barrier for pursuing high-status jobs. This logic led Herbert Hyman (1966) to state that 'within the bounds of the freedom available to individuals, the value system of the lower classes creates a self-imposed barrier to an improved position'. Bourdieu's concept of habitus relates to a similar logic. Attitudes in regard to the educational system are part of the habitus of a person. Children from low social backgrounds are more likely to 'know' that they do not have the possibility to succeed within the educational system, and will therefore more readily desist from developing preferences that are attached to it.

Even though parental education is still an important and interesting factor for understanding individual actions among youth, gender proves to be the most significant factor explaining differences in work preferences. Despite decades of increasing public consciousness about decision-making regarding occupation and education, many girls still choose to aim for low-paid, strenuous work in the caring professions. This is especially true for girls from lower educational backgrounds. The results of the analyses presented in this article, as well as those from several other studies, indicate that the values of girls and boys differ (see, for example, Dahlgren 1979; Sørensen 1982; Helve 1993; Roalsø 1994). I found, for example, that while many girls stress humane values and cherish close contact with other people, many boys tend to emphasize safety and comfort issues and career-related issues. Helena Helve (1993) finds in her studies from Finland that girls and boys seem to request different things from their future professional lives. While girls

find emotional security important, boys value financial and economic security. These values are reflected in their choices and actions.

The differences in occupational preferences that I have uncovered between girls and boys can be understood as a result of differences in habitus. According to Bourdieu, sexual identity is the most important element of social identity (Bourdieu 1990b). Sexual identity is constructed at the same time as the image of the division of labour between the sexes, and it is constructed on the basis of the same socially defined set of biological and social indices. 'In other words,' Bourdieu (1990b:78) says, 'the growth of awareness of sexual identity and the incorporation of the dispositions associated with a particular social definition of the social functions assigned to men and women come hand in hand with the adoption of a socially defined vision of the sexual division of labour.' Thus, in Bourdieu's perspective, the difference between men and women is based on a social imposition, which is founded on the sexual division of labour.

Finally, to sum up the most general conclusions to be drawn from this article: consistent with theories that claim that value systems in contemporary society are largely post-material, I found that non-material preferences are important for many young people. However, whereas geographical background seems to be unimportant, the education of the father and gender appear to have an influence on such preferences, with gender clearly as the more powerful explanatory variable. It is important to bear in mind that these results do not refute notions that background effects have diminished over time. It is evident from my empirical analyses that differences between preferences among pupils from different educational backgrounds are – although statistically significant – relatively small. Gender differences are greater, but even here tendencies toward equalization have been documented historically (Drotner 1993).

In a society where popular opinion moves in the direction of embracing concepts of detachment, freedom and individuality, it is nevertheless crucial to remind ourselves once in a while that the image of modern society has at least two sides. It is equally important to be aware that differences which may disappear in one place, may exist or reappear in another. This is the case when there is no longer any gender difference in who takes part in the educational system, but when there are never-

theless considerable differences in how and where men and women, and students from different educational backgrounds, move and behave within it.

First version received September 2000

Final version accepted May 2001

References

- Almås, R. 1997. From the Society of Duty to the Market Place of Opportunity. *Young*, 2, 31–48.
- Baethge, M., Hantsche, B., Pelull, W. & Voskamp, U. 1988 *Jugend: Arbeit und Identität. Lebensperspektiven und Interessenorientierungen von Jugendlichen*. Opladen: Leske u. Budrich.
- Baethge, M. 1992. Changes in Work and Education as Constituting Factors of Social Identity. Theoretical and Political Implications. In T. Halvorsen & O. J. Olsen (eds.), *Det kvalifiserte samfunn?* [The Qualified Society?], pp. 22–35. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Beck, U. 1984. Perspektiven einer kulturellen Evolution der Arbeit. *MittAB*, 1: 52–62.
- Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. 1996. Individualization and 'Precarious Freedoms': Perspectives and Controversies of a Subject-Oriented Sociology. In P. Heelas, S. Lash & P. Morris (eds.), *Detraditionalization. Critical Reflections on Authority and Identity*, pp. 23–48. Cambridge, MA: Blackwell Publishers.
- Bell, D. 1978. *The Cultural Contradictions of Capitalism*. New York: Basic Books.
- Bourdieu, P. 1977. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. 1984. *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bourdieu, P. 1990a. In *Other Words. Essays Towards a Reflexive Sociology*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. 1990b. *The Logic of Practice*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. 1993. *Sociology in Question*. London: Sage.
- Casey, C. 1995. *Work, Self and Society. After Industrialism*. London, New York: Routledge.
- Coser, R. L. 1991. In *Defense of Modernity. Role Complexity and Individual Autonomy*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Dahlgren, A. 1979. *Två världar. Om ungdomar och könsroller – ett kunskapssociologiskt perspektiv* [Two Worlds. Youth and Gender Roles – a Sociological Perspective]. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Drotner, K. 1993. Introduktion: Unge kvinder og dobbeltblik på det moderne [Introduction: Young Women and Modernity]. In K. Drotner & M. Rudberg (eds.), *Dobbeltblik på det moderne. Unge kvinners hverdagsliv og kultur i Norden* [A Double Glimpse at Modernity. Everyday Life and Culture of Young Women in Scandinavia]. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fornäs, J. 1995. *Cultural Theory & Late Modernity*. London: Sage.
- Helve, H. 1993. Socialization of Attitudes and Values Among Young People in Finland. *Young*, 3, 27–39.
- Holstein-Beck, S. 1995. Consistency and Change in the Lifeworld of Young Women. In J. Fornäs & G. Bolin (eds.), *Youth Culture in Late Modernity*, pp. 100–119. London: Sage.
- Hyman, H. 1966. The Value Systems of Different Classes. In R. Bendix, & S. Martin Lipset (eds.), *Class, Status and Power. Social Stratification in Comparative Perspective*, pp. 488–499. New York: The Free Press.
- Kumar, K. 1995. *From Post-Industrial to Post-Modern Society. New Theories of the Contemporary World*. Oxford: Blackwell.
- Lasch, C. 1991. *The Culture of Narcissism. American Life in an Age of Diminishing Expectations*. New York: Norton.
- Lysgaard, S. 1967. *Arbejderkollektivet. En studie i de underordnedes sosiologi* [The Collectivity of Workers. A Study in the Sociology of the Subordinate]. Oslo: Universitetsforlaget.
- Offe, C. 1985. *Disorganized Capitalism. Contemporary Transformations of Work and Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Roalsø, K.-M. 1994. *Jenters strategier for voksenlivet. En analyse av unge kvinners yrkesaspirasjoner, utdanningsvalg, yrkesmønstre og familiestart* [Girls' Strategies for Adult Life. An Analysis of Work Aspirations, Educational Choices, Occupational Patterns and Family-planning]. Oslo: Program for ungdomsforskning, Norges forskningsråd.
- Statistics Norway. 1999. *Aktuell utdanningsstatistikk nr. 7/1999* [Recent statistics on education no. 7/1999].
- Sørensen, B. A. 1982. Ansvarsrasjonalitet – om mål-middel tenkning blant kvinner [The Rationality of Responsibility – on Mean-Ends Discourse Among Women]. In H. Holter (ed.), *Kvinner i fellesskap* (Women in Community). Oslo: Universitetsforlaget.
- Willis, P. E. 1977. *Learning to Labour. How Working-Class Kids Get Working-Class Jobs*. Farnborough: Saxon House.
- Willis, P. E. 1990. *Common Culture. Symbolic Work at Play in the Everyday Cultures of the Young*. Milton Keynes: Open University Press.
- Ziehe, T. 1993. *Kulturanalyser. Ungdom, utbildning og modernitet* [Culture Analyses. Youth, Education and Modernity]. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposium.
- Zukin, S. 1992. Postmodern Urban Landscapes: Mapping Culture and Power. In S. Lash & J. Friedman (eds.), *Modernity and Identity*, pp. 221–247. Oxford: Blackwell.

Appendix

Summary of items and factor loadings for principal component analysis using Varimax rotation with Kaiser Normalization for the question 'How important are the following for your choice of future occupation?' (n = 746).

Item	Factors				Communality
	Altruism	Career orientation	Safety/ comfort	Self-realization	
Income	-0.26	0.76	0.16	0.06	0.67
Steady employment	0.24	0.78	0.01	-0.01	0.66
Good future prospects/opportunities for advancement	0.06	0.77	0.13	0.17	0.65
Able to get work where I live now	0.22	-0.01	0.57	0.06	0.38
Free and independent work situation	-0.13	-0.01	0.22	0.79	0.69
Possible to combine with family life	0.35	0.22	0.20	0.42	0.38
Knows people with the same occupation	0.04	0.07	0.75	0.14	0.58
Interesting work	0.28	0.16	-0.22	0.70	0.65
Popular occupation	-0.00	0.19	0.68	-0.09	0.51
Enjoy dealing with people	0.85	0.01	0.08	0.09	0.73
Enjoy technical work	-0.40	0.31	0.37	0.10	0.40
Enjoy practical work	0.42	0.11	0.31	0.15	0.30
Desire to help other people	0.88	0.00	0.07	0.03	0.78

Boldface indicates highest factor loadings.

Artikkel 5

“Om ungdoms forhold til hjemsted: Det urbane ethos”

Ikke publisert.

Om ungdoms forhold til hjemsted: Det urbane ethos

Unn Doris Karlsen

1 Introduksjon

I en artikkel i en av Norges største løssalgsaviser, hevdet den svenske forskeren Hans Westlund for en tid siden at ungdommene på bygda flytter til byen fordi de ønsker å leve slik som karakterene i “Seinfeld” og “Friends” gjør.¹ Og at landsbygda gjennom filmer som “Fucking Åmål” framstilles som tilsvarende mindre attraktivt. At storbyen for mange framstår som det ultimate arnested for realiseringen av det gode liv, er Westlund verken den første eller den eneste til å hevde. Nyurbanisten Erling Fossen lovpriser for eksempel i boken *EcstaCity* storbyens pluralisme og mangfold, og her framstår storbyen som et sted der multi-etniske fellesskap og kjærligheten til heterofilien - til forskjellene - blomstrer fritt (Fossen 1997). Den klassiske sosiologien har på sin side i stor grad framholdt ideen om Gemeinschaft-samfunnets, det vil si bygdesamfunnet, fortrefelighet. Men også her kan vi finne tilløp til urbanisme-dyrkelse, og Georg Simmels arbeider står i en særstilling i så måte. Allerede så tidlig som i 1905 diskuterte han de åndedrettsproblemer moderne mennesker erfarer i møtet med bygdelivets begrensninger og sneverhet (Simmel 1971).

I denne artikkelen diskuterer jeg hvilke preferanser unge mennesker regner som viktige for deres valg av bosted og hvordan de vurderer sine egne hjemsteder. Jeg undersøker også hvordan slike preferanser og vurderinger varierer med kjønn, geografisk og sosial bakgrunn. I tillegg undersøkes hvordan ungdom orienterer seg i forhold til det å flytte eller bli på hjemstedet som voksne. I den teoretiske delen presenteres teorier som handler om sted og stedsbasert identitetsforming. I artikkelens andre del undersøkes de aktuelle problemstillingene empirisk gjennom å benytte data fra en spørreskjemaundersøkelse foretatt blant VKII-elever i Troms fylke. Elevene ble blant annet spurt om hva de regnet som viktig for valg av bosted og hvordan de ville vurdere sine egne hjemsteder. De teoretiske ansatsene og de empiriske analysene drøftes videre i artikkelens siste del.

¹VG 19.08.1999.

2 Teoretisk del

2.1 Sted og identitet

Innenfor sosiologien har en alltid hatt en bevissthet om at det er forskjeller mellom by og bygd og mellom det urbane og det rurale (Bell 1992). Selv om det ikke er en selvfølge, knyttes det urbane og det rurale også gjerne til ideer om henholdsvis det moderne og det tradisjonelle. Den mest kjente sosiologiske begrepsfestelsen av forskjellen mellom bygd og by er nok Ferdinand Tönnies begrepspar *Gemeinschaft* og *Gesellschaft* (Tönnies 1963). Mens bygda langs den positive skalaen representerer trygghet og nærhet, oversiktighet og nabo-relasjoner, tilbyr byen fart og spenning, utfordringer og individualitet. Langs den negative skalaen karakteriseres bygda som stillestående, gjennomsløst og begrensende, med bygdedyret luskende bak kjøkkengardinene, mens bylivet på sin side er ensomt, upersonlig og utrygt.

I analyser av Nord-Norge har sted vært et spesielt viktig begrep, og sted har utgjort en sentral referanseramme for eksempel for utformingen av identitet. Med utgangspunkt i aspekter ved livet i Nord-Norge, med geografiske karakteristika, nærings sammensetning, tilknytning til fiskeriene og så videre, har en antatt at barn i distriktene i Nord-Norge har orienteringer og holdninger - kultur - som skiller dem fra barn fra mer urbane strøk. En har dermed antatt at geografisk tilhørighet har betydning for utviklingen av identitet, av normer og verdier. Anton Hoem (1976) og Edmund Edvardsen (1990, 1992) hevder for eksempel at det gjennom sosialisering inn i oppvekstmiljøets institusjoner og deltakelse i lokalsamfunn dannes en lokal tilknytning. Denne lokale tilknytningen former både ens vurderingsskjemaer og ens framtidsovertenninger. Edvardsen og Hoem har sammen med andre forskere (f.eks. Tiller 1990) vært spesielt opptatte av de konsekvenser dette får for barns møte med utdanningssystemet, og hovedtesen har vært at det oppstår en kollisjon mellom utdanningssystemet og nordnorsk kultur når de unge kommer inn i skolen. Skolens verden er fremmed, fordi ungdommenes identitet er forankret i lokalsamfunn og primærnæringer, og deres erfaringsverden er derfor forskjellig fra den som skolen forutsetter og baserer seg på.

Pierre Bourdieu har også vært opptatt av forholdet mellom lokalitet og det han kaller *habitus*, det vil si et system av handlingsdisposisjoner eller vurderingsskjemaer som er produkter av de

sosiale forhold individer vokser opp under (Bourdieu 1977). Individens vurderingsskjemaer fastlegges gjennom posisjon i et samfunn. Ytre ting virker determinerende på hvem en er; både på ens selvopfatning og på andres oppfatning av en. Spesifikke historiske forhold og bestemte sosiale relasjoner som individet lever under vil dermed være avgjørende for ens identitet, og vurderingsskjemaene må derfor forstås som historisk produsert og sosialt og kulturelt strukturert. De produseres ikke løsrevet fra sosiale og historiske forhold, men fremstår heller som en indre del av disse forholdene. Lokalitet er derfor sentral i dannelsen av habitus, og ens vurderinger og kategoriseringer er preget av hvor en vokser opp (Bourdieu 1993).

Med bakgrunn i slike perspektiver ville en forvente at ungdom i byen og ungdom på bygda knytter ulike preferanser til valg av framtidig bosted, fordi de har ulike vurderingsskjemaer for hva som er etterstrebbesverdig og hva som ikke er det. Dette forutsetter imidlertid en lokal tilknytning som påvirker denne typen vurderingsskjemaer, og i neste avsnitt diskuteres hva som skaper lokal tilknytning - og om vi i det hele tatt kan snakke om lokal tilknytning.

2.2 Lokal tilknytning

Edwardsen og Hoems perspektiv forutsetter at ungdommene føler en form for lokal tilknytning, dvs. at hjemstedet har et slags feste i de unges bevissthet (Heggen 1994). Slik Kåre Heggen (1994) ser det, er det flere forhold som må være til stede dersom vi skal kunne snakke om at ungdom har en lokal tilknytning. Lokal tilknytning forutsetter for det første sosial integrasjon, og forutsetningen for sosial integrasjon er blant annet sosial deltakelse. Det må finnes arenaer hvor det er plass og rom for de unge, og sosial integrasjon forutsetter en aktiv tilstedeværelse. Edwardsen er inne på det samme når han skriver:

Personlig tilhørighet og identitet, lysten til å bli værende et sted og lysten til å komme tilbake, stammer fra de betydningsfulle situasjoner der de purunge fikk ryddet plass til å innskrive seg eller innarbeide seg i verden, slik at de fikk seg selv bekreftet. (Edwardsen 1990: 83)

Heggen hevder også at de unge gjennom disse arenaene må få tilgang på "lokale" perspektiver. Det vil si at de må få tilgang til den type handlinger, verdier og kunnskaper som er del av en lokal kultur og som er spesifikk for en lokal kultur. For at disse perspektivene skal kunne kalles 'lokale' må de være annerledes enn mer allmenne perspektiver som finnes i samfunnet som helhet. For at de unge skal få tilgang til lokale perspektiver må det finnes representanter for disse

til stede. Arenaer hvor deltakerne består av bare jevnaldrende vil antageligvis mangle denne representasjonen.

Heggen hevder videre at unge mennesker ikke uten videre vil tilpasse seg eventuelle lokale perspektiver og handlemåter. Heggen oppfatter den enkelte som en aktiv aktør i eget liv, og den enkelte kan på selvstendig grunnlag ta stilling til etablerte handlemåter og eventuelt velge å ta alternative perspektiver. Dette forutsetter selvsagt at en har tilgang på alternative perspektiver, og flere forskere har pekt på at den moderne tid nettopp har økt tilgangen på slike (Beck 1996, Giddens 1991, Ziehe 1993). Media og utdanningssystemet trekkes ofte fram som viktige elementer i så måte (Baethge et. al. 1988, Ziehe 1993). Disse systemene bidrar til at ungdom i større og større grad både forholder seg til og er aktører på arenaer som tilbyr over-lokale perspektiver.

2.3 Sted og kjønn

Flere forskere har pekt på at gutters og jenters stedsbaserte integrasjon og deltakelse er forskjellig (Bourdieu 2000, Frønes 1987, Heggen 1994, Heggen et. al. 1993, Waara 1996), og at guttene er mest aktivitetsorienterte, mens jentene ofte er mer sentrert rundt det sosiale samværet (Heggen 1994, Frønes 1987). Heggen hevder at i spredtbygde områder ser det ut til at guttene oftere enn jentene deltar i aktiviteter i det nære lokale miljøet, mens jentene deltar mer i aktiviteter utenfor eller som strekker seg utover lokalmiljøet. Heggen (1987) bruker begrepsparet *lokalsamfunnsorienterte* (lønnet arbeid, idrett og lags/organisasjonsdeltaking) og *private* aktiviteter (hjemmearbeid, lekser og bruk av TV/video) som uttrykk for dette skillet, og han hevder at guttene er mest aktive på det første området, jentene på det andre. Slik han ser det springer denne kjønnsforskjellen ut av tilbudene i lokalsamfunnet og fra ulik modning og ulike interesser mellom kjønnene. Heggen et. al. (1993) hevder at det offentlige livet i bygdesamfunnet tradisjonelt har hatt et maskulint preg, der mennene har vært mest synlige, særlig på de økonomiske arenaene, men også på fritidsarenaene som for eksempel i idrett, jakt og fiske.

Peter Waara (1996) har også vært opptatt av dette. I sin studie fra et lokalsamfunn i Tornedalen i Nord-Sverige peker han på at de aktiviteter guttene er med på i lokalsamfunnet knytter dem nærmere til stedet. De tar del i jakt, fiske og friluftsliv, noe som gjør dem til en del av lokalsamfunnet. Jentene på sin side har sine aktiviteter mindre knyttet til lokalsamfunnet. De

påvirkes dermed mindre av lokalsamfunnet og får i mindre grad del i lokalsamfunnets kultur. Gutter er slik sett mest integrert i lokalsamfunnet med de aktiviteter som eksisterer der, mens jenters integrasjon er mer snever, knyttet til familie og venner. Waara hevder også at kjønnsrollene i lokalsamfunnet er betydelig mer tradisjonelle enn kjønnsroller i sin alminnelighet. Ungdommenes egne oppfatninger om kjønnsrollemønstret førte tankene til polare kjønnsidentiteter, sier han, mens forholdene i Sverige for øvrig er mer moderne med mulighet for å overskride stereotypiske kjønnsroller. *Lokala levnadsvillkor gav innebörd at det könsspecifika*, hevder Waara (1996: 143). For eksempel var fritidsarenaene oppdelt i noen få, men kjønnsmessig tydelig avgrensede sektorer. Guttene hadde en tradisjonelt forankret nærhet til naturen gjennom jakt og fiske, noe jentene manglet. I de fleste henseende hadde jenter mindre handlingsrom enn gutter og deres bevegelser i det offentlige rommet ble delvis bestemt gjennom guttenes aktiviteter. Jentene var passasjerer i bilen eller på snø-scooteren. Bortsett fra aerobics var det ingen av jentenes aktiviteter som tok i bruk offentlige anlegg. Guttene derimot rørte seg mer i det offentlige rommet og tok lokale arenaer i besittelse. Slik Waara ser det henger forskjellen i bruken av private og offentlige arenaer sammen med at gutter og jenter har ulike ressurser til disposisjon, og de lokale forutsetningene ser i dette henseende ut til å gjenspeile guttenes behov og ikke jentenes. I følge Waara innebærer integrasjon å lære seg spesifikke atferdsregler på en mengde ulike områder. Fritidssektorens oppdeling innebærer at ungdommene tvinges til å forholde seg til tilbudet på forskjellige måter. Det asymmetriske forholdet fører til en læreprosess som ytterligere forsterker sosiale konvensjoner koblet til kjønn og medvirker til ungdommenes følelse av å være innenfor eller utenfor lokale sammenhenger, hevder Waara.

2.4 Skillene mellom by og bygd viskes ut

Flere hevder imidlertid at skillene mellom bygda og byen er i ferd med å viskes ut (Coleman 1990, Friedland 1989, Hompland 1984). De alternative perspektivene er blitt flere, og også tydeligere og mer pågående. Utbredelse av kommunikasjonsmidler og medias rolle er elementer som fører til at livsstiler og levemåter spres på tvers av geografiske grenser, og karakteristika ved moderne samfunn utfordrer dermed den sosiologiske sannheten om at by og bygd er to substansielt forskjellige størrelser. Hompland hevder at levemåter og forbruksmønster på bygda er i ferd med å bli urbanisert, noe han kaller for "rurbanisering". Forskjellene mellom by og bygd blir mindre signifikante, og det er bygda som endrer seg i retning av å bli mer lik byen.

Anthony Giddens begrep om utleiring (*disembedding*) viser blant annet hen til de samme prosessene. Utleiring er et sentralt kjennetegn ved den senmoderne verden, og handler om at sosiale fenomener og relasjoner løftes ut av lokale kontekster (Giddens 1991). Denne prosessen er slik sett med på å underminere stedets betydning. Giddens trekker det så langt som til å si at stedet bare blir en illusjon (1991), et fantasibilde (1997: 80) eller et blendverk (1997: 80), fordi de strukturene som konstituerer stedet ikke lenger er lokalt forankret. Selv om kroppslige begrensninger gjør at alle individer er kontekstuel situert i tid og rom, og i den forstand lever lokale liv, har betydningen av lokalt liv likevel endret seg radikalt i det senmoderne, og individenes forståelse av hva “verden” er har endret seg.

Flere prosesser er sentrale i denne transformasjonen. For det første har den senmoderne verden utfordret stedets posisjon som erfaringsarena. De aktivitetene vi beskjeftiger oss med er ikke lokale annet enn i den forstand at de utføres lokalt. De samme aktivitetene utføres på mange forskjellige steder og kan slik knyttes til en form for universalisme. Giddens (1991) hevder derfor at det ikke lenger er *stedet* som former individenes erfaringsparametre. Den kjennskap individene har til sosiale hendelser, andre mennesker eller andre steder avhenger ikke primært av lokale miljø. Den *medierte erfaring* er vel så sentral som direkte erfaring, og selv om alle lever et lokalt liv er vår fenomen-verden stort sett global.

One thing we can say with some certainty is that in very few instances does the phenomenal world any longer correspond to the habitual settings through which an individual physically moves. Localities are thoroughly penetrated by distanced influences, whether this be regarded as a cause for concern or simply accepted as a routine part of social life. All individuals actively, although by no means always in a conscious way, selectively incorporate many elements of mediated experience into their day-to-day conduct. (Giddens 1991: 187-188)

Slik Giddens (1997) ser det er lokalsamfunnet ikke et miljø mettet av kjente og selvinnlysende gitte meninger, men for en stor del et stedlig lokalisert uttrykk for utstrakte relasjoner. Den sikkerhet som individer opplever fordi de kjenner stedet, bygger i like stor grad på stabile former for utleirede relasjoner som på stedets særtrekk.

I tillegg gjør økt geografisk mobilitet at lokale samhandlingsarenaer blir både færre og mindre viktige enn før (Heggen 1993, 1994, Heggen et. al. 2001). Utviklingen av kommunikasjonsmidler har gjort at avstandene har blitt mindre og stedene er slik sett “nærmere”

hverandre. Heggen (1993) hevder at en større del av ungdoms daglige aktivitet skjer i tilknytning til over-lokale institusjoner og organisasjoner og på et større geografisk område, og ungdom i spredtbygde strøk bruker dermed stadig mindre av tida si på lokalmiljøets arenaer. Han mener derfor at tilknytningen til hjemsted har blitt mindre. Erik Fossåskaret (1992) hevder med samme begrunnelse at den regionale komponenten er heller marginal i en persons identitet. Regionale tradisjonsvariasjoner manifesterer seg stadig svakere, hevder han, og musikk-valg, konversasjonstema, lektyre og husinnredning gir derfor lite informasjon om regional plassering. Slik Fossåskaret ser det, finnes de normative sentra andre steder enn i lokale samfunn, og geografisk tilhørighet er derfor i liten grad bestemmende for hvilke kulturelle uttrykk en knytter seg til. Folk som kommer fra samme geografiske område kan derfor knytte seg til hver sine universelle kultur-segmenter, og disse kan være ganske skilte fra hverandre, hevder han. Ungdoms hverdag får i større grad et likt innhold uavhengig av om de bor i utkanten eller i sentrum. I følge Fauske (2001) har de sosiale miljøene som har holdt ved lag sammenhengene mellom sted og identitet og mellom sted og kultur, forvitret. I stedet for blir lokal identitet og lokal kultur noe som individer selv må fremme og dyrke.

2.5 Det urbane ethos

De normative sentra som Fossåskaret snakker om er i stor grad knyttet til byen. Heggen et. al. (2001) hevder at ungdom uavhengig av hjemsted i økende grad er del av overnasjonale ungdomskulturer, og at disse ungdomskulturene vanligvis har sitt opphav i urbane, vestlige ungdomsmiljø. Slik Bourdieu (1993) ser det kan regional identitet være del av en maktkamp på et sosialt felt, for eksempel i en kamp for å definere gyldige verdier og klassifiseringer. Han hevder at det innenfor de ulike sosiale felt finnes standarder for hva som er verdt å strebe etter og hva som ikke er det. For Bourdieu vil dette være særlig relevant i den grad ens hjemsted befinner seg i en over- eller underlegen posisjon i forhold til andre steder, for eksempel i en sentrum-periferi-situasjon. Kampen foregår mellom byen på den ene siden og bygda på den andre, og sted er derfor noe mer enn bare en fysisk størrelse, men må forstås som en dimensjon ved kulturelle og sosiale prosesser (Heggen et. al. 2001). Dersom vi betrakter "det gode hjemsted" som et sosialt felt, vil det være by-livet som utgjør den gjeldende standard. Heggen et. al. (2001) mener at byens styrke sammenlignet med små steder er et mangfold av miljøer og stor pluralitet, og at dette samsvarer med forestillingene om det moderne frie liv, og at større byer derfor har et

enormt kulturelt hegemoni. Jeg kaller dette for *det urbane ethos*. Ungdom står i en særstilling i forhold til det urbane ethos. Det urbane og det moderne forstås ofte som to sider av samme sak, og de som søker det moderne søker dermed det urbane. Slik Ziehe (1993) ser det, bærer de unge moderniteten på sine skuldre og i sine kroppor, de representerer tidsånden. De har en hang til det moderne, de søker den, deres tilværelse er en jakt på det moderne for det moderne er det eneste som kan gi dem det gode liv. Det moderne individ passer ikke lenger til den typen tilværelse som bygdesamfunn kan tilby. Simmel (1971) uttrykker det slik:

Small town life in antiquity as well as in the Middle Ages imposed such limits upon the movements of the individual in his relationships with the outside world and on his inner independence and differentiation that the modern person would not even breathe under such conditions. Even today the city dweller who is placed in a small town feels a type of narrowness which is very similar. (Simmel 1971: 333).

I dagens Norge ser det ut til at byen har de mektigste talsmennene for å definere “det gode liv”, og en rekke hardtslående premissleverandører er med på å spre det urbane ethos. Media er kanskje den viktigste av disse (Heggen et. al. 2001, Fornäs 1995, Ziehe 1993). Johan Fornäs (1995) er opptatt av den økende tilstedeværelsen som media har fått i identitets-konstruksjoner, han kaller dette for mediasering (*mediatization*).

Both reflexivity and aestheticization are further related to the growing media presence in identity constructions which has been termed *mediatization*. Not only are the media becoming increasingly culturalized: culture is also more and more dependent on communication media. One can mirror or relate to one's identity through other means than the media as well, for instance by talking, dancing or dressing, but the expanding media system is a crucial tool and factor in the growth of reflexivity. (Fornäs 1995: 210)

I følge Fornäs refererer og relaterer media seg ikke bare til ungdoms erfaringer, behov og ønsker, men media former dem også gjennom å definere og spre visse stiler og genrer på tvers av geografiske og sosiale grenser (Fornäs 1995: 216). Mediaseringen innebærer at forming av individers identiteter, normer og vurderinger ikke alene avhenger av de aktivitetene som foregår innenfor et bestemt sted. Det stedet hvor en bor er bare èn av flere sosiale kontekster for utforming av identitet, og kanskje ikke en gang den viktigste (Fossåskaret 1992, Marcus 1992). Ungdom har på tvers av sosial bakgrunn og geografisk tilhørighet en mer ensrettet framtidorientering og de tilhører en mer ensrettet ungdomskultur, hevder Heggen (1994), som

sier at interessen for lokal yrkestilpasning og bosetting derfor er svekket, og at den lokale orientering har blant annet blitt erstattet av en mer dominerende utdanningsorientering.

Jeg går nå over til å presentere resultatene fra en analyse av data fra en spørreskjemaundersøkelse blant VKII-elever i Troms fylke. Elevene ble blant annet bedt om å rangere viktigheten av forskjellige elementer relatert til deres valg av fremtidig bosted. De ble også bedt om å vurdere sine egne hjemsteder langs flere vurderings-skalaer. Bakgrunnsvariabler som undersøkes er kjønn, geografisk bakgrunn og sosial bakgrunn. Følgende forskningsspørsmål undersøkes:

- Hva mener unge mennesker er viktig for valg av fremtidig bosted?
- Hvordan vurderer unge mennesker sine egne hjemsteder?
- Avhenger disse preferanser og vurderinger av bakgrunnsvariabler som kjønn, geografisk bakgrunn eller sosial bakgrunn?
- I hvor stor grad orienterer ungdom seg mot flytting?

3 Empirisk del

3.1 Studien

Studien ble utført våren 1998 ved 19 videregående skoler i 11 kommuner i Norges nest-nordligste fylke, Troms fylke. De resterende 14 kommunene i fylket har ikke videregående skoler, og elevene vil vanligvis gå på skole i en av nabo-kommunene. I Norge begynner cirka 96% av de som går ut av grunnskolen på videregående skole (Statistisk sentralbyrå 2000). Studien ble utført i elevenes siste år på videregående skole, det vil si blant VKII-elever, og var en selvrappporterende survey som ble administrert ved skolene av lærerne. Elevene fylte ut spørreskjemaene i skoletimene, og skjemaene ble utfylt anonymt. Fra en total populasjon på cirka 1245 elever, ble 902 plukket ut gjennom en randomisert utvalgsprosedyre. Av disse 902 elevene var det 746 som faktisk fylte ut spørreskjemaene. Utvalgsprosedyrene var designet for å generere et representativt utvalg av populasjonen av VKII-elever i Troms fylke. Med en svarprosent på cirka 83% må en kunne vurdere analyseresultatene som reliable.

3.2 Målene

Region. Denne variabelen måles som ‘urban’ versus ‘rural’, og er kodet slik at ‘urban’ består av elever fra de to byene i Troms fylke, Harstad og Tromsø.

Fars utdanning. Denne variabelen måles i fire kategorier. I den laveste kategorien har far kun grunnskole, vanligvis 9 år eller mindre. I den neste kategorien har far videregående skole, noe som vanligvis gir et tillegg på 3 års utdanning. I den tredje kategorien har far høyere utdanning som utgjør mindre enn 4 år. I den fjerde kategorien har far høyere utdanning som utgjør 4 år eller mer.

Bostedspreferanser. For å gripe dette begrepet har jeg konstruert 2 dimensjoner, som hver uttrykker noe om i hvilken retning preferansene går. Disse preferanse-dimensjonene ble generert gjennom faktoranalyse, hvor 7 variabler ble redusert til 2 faktorer. Resultatene fra faktoranalysen presenteres i Appendix tabell 1. Faktorene viser underliggende mønstre som beskriver ulike preferanser knyttet til bosted blant elevene. Den første dimensjonen tar opp i hvilken grad elevene mener at *sosiale relasjoner* er viktige når de skal velge et bosted. Respondenter som rapporterer at familieforhold og stedstilhørighet er svært viktig vil score høyt på dimensjonen ‘sosiale relasjoner’. Den andre dimensjonen handler om i hvilken grad *aktivitetstilbud* vurderes som viktige eller mindre viktige for valg av bosted. Denne faktoren inneholder et knippe av bostedspreferanser som består av vektlegging av fritidstilbud, kulturtilbud og klima. Disse elementene har det til felles at de peker hen til ytre karakteristika ved et sted - til forskjell fra karakteristika mer knyttet til sosiale elementer som i dimensjonen ‘sosiale relasjoner’. Respondenter som vektlegger fritidstilbud, kulturtilbud og klima oppnår høye scorer på denne dimensjonen.

Vurdering av eget hjemsted. For å gripe dette har jeg konstruert 2 dimensjoner, som hver uttrykker noe om hva vurderingene handler om. Disse vurderings-dimensjonene ble generert gjennom faktoranalyse, hvor 9 variabler ble redusert til 2 faktorer. Resultatene fra faktoranalysen presenteres i Appendix tabell 2. Faktorene viser underliggende mønstre som beskriver 2 ulike vurderingsskalaer med hensyn til vurdering av eget hjemsted blant elevene. Den første dimensjonen har jeg kalt *spenningsdimensjonen*. Kjennetegnene ved de som scorer høyt på denne

faktor-variabelen er først og fremst at de uttrykker positive holdninger i forhold til eget hjemsted. De karakteriserer hjemstedet som spennende, interessant og mangfoldig, i motsetning til kjedelig, uinteressant og ensrettet. Den andre dimensjonen har jeg kalt *trygghetsdimensjonen*. Denne handler om i hvilken grad hjemstedene vurderes som trygge eller utrygge og som preget av frihet og toleranse versus det motsatte. Kjennetegnene ved de som scorer høyt på denne faktoren er at de betrakter sine hjemsteder som i stor grad trygge og tolerante.

3.3 Empiriske resultater

Tabell 1 viser hvordan elevene responderte når de ble bedt om å rangere forskjellige faktorer som kan påvirke deres valg av fremtidig bosted. Majoriteten av elevene mener at jobbmuligheter er det aller viktigste når de skal velge framtidig bosted. Dette er den uten sammenligning viktigste enkeltfaktoren, slik de ser det. Fritidstilbud og familie vurderes også som viktige aspekter. Det er få som mener at kulturtilbud, natur eller klima er særlig viktig for valg av bosted.

Jeg har brukt regresjonsanalyse for å analysere hvordan slike preferanser relaterer seg til variabler som kjønn, geografisk bakgrunn og fars utdanningsnivå. Dette har jeg gjort gjennom å benytte de faktor-variablene som jeg foran kalte for *bostedspreferanser*. Analysene presenteres i tabell 2.

Tabell 1 Respons på spørsmålet “Hva er aller viktigst, nest viktigst, minst viktig og nest minst viktig for valg av bosted?” Prosent, n=746

	aller viktigst	nest viktigst	aller minst viktig	nest minst viktig
fritidstilbud	10.1	21.3	4.2	10.5
kulturtilbud	1.9	6.4	35.7	21.3
natur	3.7	11.0	7.7	14.0
klima	3.7	11.6	15.8	18.7
familie	9.2	22.2	3.2	13.3
tilhørighet til stedet	7.0	8.4	32.5	21.9
jobbmuligheter	64.3	19.0	.8	.3
Total	726	715	711	694

Modell 1 i tabell 2 demonstrerer at kjønn er en meget sterk predikator for vektlegging av *sosiale relasjoner*. En kan derfor forvente at de valg jenter gjør med hensyn til valg av bosted er mer påvirket av hensyn til familie og tilhørighet enn det som er tilfelle for gutter. Denne modellen gjør rede for 3% av den forklarte variasjon. Den regionale variabelen ble lagt til i Modell 2. Kjønn fortsatte å være en signifikant predikator etter at jeg kontrollerte for region, og i tillegg har urban-rural-dimensjonen en signifikant netto-effekt på vektlegging av sosiale relasjoner når jeg kontrollerer for kjønn. Elever fra rurale strøk legger mer vekt på sosiale relasjoner enn elever fra urbane strøk. Denne sammenhengen forsvinner imidlertid i Modell 3 hvor jeg legger til fars utdanningsnivå. Kjønn forblir en signifikant predikator, og i tillegg har fars utdanningsnivå en signifikant netto-effekt for vektlegging av sosiale relasjoner når jeg kontrollerer for kjønn og region. Fars utdanningsnivå påvirker sammenhengen på den måten at en høyere utdanningsmessig bakgrunn for far predikerer mindre vektlegging av sosiale relasjoner. Siden region ikke lenger er en signifikant variabel, tyder dette på at sammenhengen mellom region og sosiale relasjoner som predikert i Modell 2 er et resultat av at det er flere med lavere sosial bakgrunn i rurale enn i urbane strøk. Nærmere analyser av dette forholdet viser at sammenhengen

ikke har noe med region i seg selv å gjøre, men er forårsaket av sosial bakgrunn. Inklusjonen av variabelen fars utdanningsnivå økte den forklarte variasjon med 1 %, samtidig som effekten av kjønn reduseres noe.

Når det gjelder vektlegging av *aktivitetstilbud* demonstrerer Modell 1 i tabell 2 at kjønn ikke er noen signifikant predikator for vektlegging av aktivitetstilbud. Den regionale variabelen ble lagt til i Modell 2. Urban-rural-dimensjonen gir ikke noen signifikant netto-effekt på vektlegging av aktivitetstilbud når jeg kontrollerer for kjønn. I Modell 3 la jeg til fars utdanningsnivå. Fars utdanningsnivå har en signifikant netto-effekt for vektlegging av aktivitetstilbud når jeg kontrollerer for kjønn og region. Fars utdanningsnivå påvirker sammenhengen på den måten at en høyere utdanningsmessig bakgrunn for far predikerer mer vektlegging av aktivitetstilbud. Inklusjonen av denne variabelen økte den forklarte variasjon med 1 % utover effekten av kjønn.

Når det gjelder vurdering av *spenningsdimensjonen* demonstrerer Modell 1 i tabell 2 at kjønn ikke er noen signifikant predikator for vurdering av hjemstedet langs spenningsdimensjonen. Den regionale variabelen ble lagt til i Modell 2, og modellen viser at urban-rural-dimensjonen har en sterkt signifikant netto-effekt for vurdering av hjemstedet langs spenningsdimensjonen når jeg kontrollerer for kjønn. Elever fra urbane områder vurderer sine hjemsteder som langt mer spennende og interessante enn elever fra rurale områder. Denne modellen gjør rede for 5 prosent av den forklarte variasjon. I Modell 3 la jeg til fars utdanningsnivå. Region forblir en signifikant predikator, og i tillegg har fars utdanningsnivå en signifikant netto-effekt for vurdering av hjemstedet langs spenningsdimensjonen når jeg kontrollerer for kjønn og region. Fars utdanningsnivå påvirker sammenhengen på den måten at en høyere utdanningsmessig bakgrunn for far predikerer høyere score på spenningsdimensjonen. Inklusjonen av denne variabelen økte den forklarte variasjon med 1 % utover effekten av region.

Når det gjelder vurdering av hjemstedet langs *trygghetsdimensjonen* demonstrerer Modell 1 i tabell 2 at kjønn ikke er en signifikant predikator. Den regionale variabelen ble lagt til i Modell 2, og denne gir ingen effekt på vurdering av hjemstedet langs trygghetsdimensjonen. Det er altså ikke slik at elever fra rurale områder vurderer sine hjemsteder som tryggere enn elever fra urbane områder. I Modell 3 la jeg til fars utdanningsnivå. Fars utdanningsnivå har ingen signifikant

netto-effekt for vurdering av hjemstedet langs trygghetsdimensjonen når jeg kontrollerer for kjønn og region.

Jeg har også undersøkt fordelingen av elevenes respons på spørsmålet “Ønsker du å bosette deg på hjemstedet etter endt utdanning?” Tabell 3 viser en oversikt over dette. Tabellen viser at det ikke er noen forskjeller i hvordan jenter og gutter orienterer seg i så måte - heller ikke om vi tar for oss distrikts-elevne for seg og by-elevne for seg. Det er altså ikke slik at jenter i utgangspunktet er mer flytte-lystne enn guttene, verken i bygd eller by - noe som er overraskende, all den tid flytte-tall viser at det faktisk er en overvekt av jenter som flytter fra distriktene. Lysten

Tabell 3 *Respons på spørsmålet “Ønsker du å bosette deg på hjemstedet etter endt utdanning? Prosent, n=746*

	Ønsker du å bosette deg på hjemstedet etter endt utdanning?			Total
	ja	usikker	nei	
Kjønn				
jente	35.1	33.3	31.6	462
gutt	38.5	33.5	28.1	278
Total	269	247	224	740
Kommunetype (***)				
by-kommune	40.4	37.9	21.8	280
distrikts-kommune	33.9	30.7	35.4	460
Total	269	247	224	740
Fars høyeste utdanningsnivå				
grunnskole	36.8	31.1	32.1	209
videregående	39.1	32.9	28.0	243
universitet/høyskole mindre enn 4 år	38.6	32.4	29.0	176
universitet/høyskole mer enn 4 år	22.7	42.7	34.7	75
Total	257	234	212	703

Signifikansnivåer: *** p<.001 ** p<.01 * p<.05

Signifikanstest ved hjelp av Chi-kvadrat.

til å bosette seg på hjemstedet etter endt utdanning er dårligere blant distrikts-elevene enn blant by-elevene. Tabellen viser at 33.9 % av elevene fra distriktskommunene ønsker å bosette seg på hjemstedet etter endt utdanning, mot 40.4% av elevene fra bykommunene. I tillegg til at det er flere usikre blant by-elevene, er flere av distrikts-elevene bestemte på at de ikke ønsker å bosette seg på hjemstedet. Det ser dermed ut til at by-elevene stiller seg noe mer åpne i forhold til dette spørsmålet enn distrikts-elevene, og at flere av dem i tillegg har lyst til å bo på hjemstedet. Tabellen viser også at det ikke er noen forskjeller mellom elever med ulik sosial bakgrunn når det gjelder respons på flyttespørsmålet.

En kan tenke seg at forskjeller i bostedspreferanser og vurdering av eget hjemsted kan være med på å påvirke om elevene innstiller seg på å flytte fra eller å bli på hjemstedet, og som presentert i tabell 4 har jeg derfor analysert sammenhengen mellom faktorene og flytte-orientering. Tabellen viser gjennomsnittsverdiene på de fire faktorene fordelt på i hvilken grad en er orientert mot å bosette seg på hjemstedet i framtida eller ikke. Jo høyere verdi jo mer dominerende er faktoren.

Tabell 4 *Fordeling mellom bosettingsorientering og bostedspreferanser og bosettingsorientering vurdering av eget hjemsted. ANOVA analyse av gjennomsnittlig faktor-score, n=746*

	Bostedspreferanser		Vurdering av eget hjemsted	
	<i>sosiale relasjoner</i>	<i>aktivitetstilbud</i>	<i>spenning</i>	<i>trygghet</i>
Ønsker du å bosette deg på hjemstedet etter endt utdanning?				
ja	.34	-.21	.40	.28
usikker	-.05	.09	.06	-.05
nei	-.36	.16	-.54	-.27
	(***)	(***)	(***)	(***)

Signifikansnivåer: *** p<.001 ** p<.01 * p<.05

Signifikanstest ved hjelp av variansanalyse.

Tabellen viser at det er klare forskjeller i gjennomsnittlig faktor-score mellom elever som ønsker å bosette seg på hjemstedet etter endt utdanning og elever som ønsker å flytte fra hjemstedet etter endt utdanning på de fire dimensjonene jeg har undersøkt. De som ønsker å bosette seg på hjemstedet har markant høyere score enn de andre på *sosiale relasjoner*. En sterk vektlegging av

familie og stedstilhørighet fører altså til at en kan tenke seg til å bosette seg på hjemstedet. De som ønsker å bosette seg på hjemsted har samtidig det laveste scoret på faktoren *aktivitetstilbud*. De av elevene som legger stor vekt på fritidstilbud, kulturtilbud og lignende er mer tilbøyelige til å flytte enn de andre. De samme tendensene er til stede selv om jeg kontrollerer for kommunetype, slik at de potensielle utflytterne både blant by-elevne og distrikts-elevne i gjennomsnitt vektlegger de samme bostedspreferanser. De som scorer høyt på *spenningsdimensjonen* og *trygghetsdimensjonen* stiller seg langt mer positive til å bosette seg på hjemstedet etter endt utdanning enn de som scorer lavere, og også her er de samme tendensene til stede selv om jeg kontrollerer for kommunetype.

De av elevene som ikke ønsket å bosette seg på hjemstedet eller var usikre på dette, ble spurt om hvor de da kunne tenke seg til å bosette seg, og jeg har foretatt analyser av dette spørsmålet hvor svarene er kategorisert på to forskjellige måter. I tabell 5 er svarene kategorisert etter om elevene

Tabell 5 *Respons på spørsmålet "Dersom du ønsker å flytte, hvor kan du tenke deg å bosette deg?"*
Prosent, n=468

	Dersom du ønsker å flytte, hvor kan du tenke deg å bosette deg?			
	i Nord-Norge	utenfor landsdelen	usikker	Total
Kjønn				
jente	17.1	51.0	31.9	298
gutt	14.7	57.1	28.2	170
Total	76	249	143	468
Kommunetype (***)				
By-kommune	5.4	65.7	28.9	166
Distrikts-kommune	22.2	46.4	31.5	302
Total	76	249	143	468
Fars høyeste utdanningsnivå (**)				
grunnskole	23.5	45.5	31.1	132
videregående skole	17.7	53.1	29.3	147
universitet/høyskole<4 år	15.0	57.9	27.1	107
universitet/høyskole>4 år	0.0	63.2	36.8	57
Total	73	236	134	443

Signifikansnivåer: *** p<.001 ** p<.01 * p<.05

Signifikanstest ved hjelp av Chi-kvadrat.

ønsker å bosette seg innenfor eller utenfor landsdelen. I tabell 6 er svarene kategorisert etter om elevene ønsker å bosette seg i by eller bygd. Resultatene i tabell 5 viser at det ikke er forskjeller mellom kjønnene når det gjelder ønsker knyttet til fremtidig bosetting i betydningen om elevene ønsker seg ut av landsdelen eller om det er aktuelt med flytting innenfor landsdelen. Det er derimot klare forskjeller basert på om elevene kommer fra et distriktsområde eller et byområde. Kun 5.4 % av by-elevene ser på bosetting i Nord-Norge som noe alternativ dersom de flytter fra hjemstedet, mens 65.7 % av disse ønsker å bosette seg utenfor landsdelen. Flere av distrikts-elevene ønsker å holde seg i Nord-Norge. 22.2 % av disse ønsker å bosette seg i Nord-Norge, mens 46.4 % kan tenke seg til å bosette seg utenfor landsdelen. Det fenomenet at fars høyeste utdanningsnivå har en signifikant effekt på fordelingen er en tilsynelatende effekt fordi det eksisterer en sterk interaksjon mellom fars utdanningsnivå og kommunetype. Utdanningsnivået i byene er betraktelig høyere enn i distriktene.

Tabell 6 *Respons på spørsmålet "Dersom du ønsker å flytte, hvor kan du tenke deg å bosette deg?"*
Prosent, n=468

		Dersom du ønsker å flytte, hvor kan du tenke deg å bosette deg?			
		by	bygd	usikker	Total
Kjønn					
	jente	46.3	20.1	33.6	298
	gutt	51.2	17.6	31.2	170
	Total	225	90	153	468
Kommunetype (***)					
	By-kommune	60.8	9.0	30.1	166
	Distrikts-kommune	41.1	24.8	34.1	302
	Total	225	90	153	468
Fars høyeste utdanningsnivå					
	grunnskole	48.5	19.7	31.8	132
	videregående skole	43.5	23.1	33.3	147
	universitet/høyskole<4 år	51.4	20.6	28.0	107
	universitet/høyskole>4 år	52.6	8.8	38.6	57
	Total	213	87	143	443

Signifikansnivåer: *** p<.001 ** p<.01 * p<.05. Signifikanstest ved hjelp av Chi-kvadrat.

I tabell 6 er det samme spørsmålet kategorisert etter om de potensielle utflytterne blant elevene ønsker å bosette seg i by eller bygd. Mens det igjen ikke er noen kjønnsforskjeller knyttet til dette spørsmålet, er det markante forskjeller mellom by-elever og distrikts-elever. Den store majoriteten av de potensielle utflytterne blant by-elevene ønsker å bo i en by, over 60% svarer dette. Det tilsvarende tallet for distrikts-elevene er betydelig lavere med 41.1%. Bare 9% av by-elevene ønsker å bosette seg i en bygd, mens 24.8% av distrikts-elevene oppgir at de ønsker det samme.

4 Diskusjon

Målet med denne artikkelen var å studere preferanser knyttet til valg av bosted og vurdering av eget hjemsted blant VKII-elever. I den første delen av analysen konstruerte jeg gjennom to separate faktoranalyser fire dimensjoner som kan belyse temaet. To av dimensjonene er preferansedimensjoner som beskriver forskjellige tilnærminger til hva som regnes som viktig og mindre viktig for valg av bosted. De andre to dimensjonene er vurderingsdimensjoner som beskriver forskjellige dimensjoner for vurdering av eget hjemsted. Disse dimensjonene ble så anvendt i en serie av lineære regresjonsmodeller, hvor formålet var å undersøke hvordan disse relaterte seg til variabler som kjønn, geografisk bakgrunn og sosial bakgrunn (fars utdanningsnivå).

I den empiriske delen så vi at mange av elevene i undersøkelsen regner jobbmuligheter som den viktigste faktoren for deres valg av fremtidig bosted, og for de fleste er dette langt viktigere enn for eksempel stedstilknytning. Det ser dermed ut til at kvalifisering er viktigere enn lokalisering for majoriteten av de unge. Dette er i tråd med en rekke undersøkelser som peker på en utbredt yrkes- og kvalifiseringsorientering blant ungdom (blant andre Almås 1997, Baethge et. al. 1988), og at utdanning utgjør en svært sentral komponent når ungdom orienterer seg mot framtida (Heggen et. al. 2001). Mangel på arbeid i distriktene har vært lansert som en hovedforklaring på hvorfor ungdom flytter fra bygda og inn i byene (Berg 1998). Distrikts-ungdom har i bunn og grunn ikke noe valg med hensyn til om de skal flytte eller bli, da de tvinges ut av bygda på grunn av mangel på arbeidsplasser. De empiriske analysene jeg har presentert kan bidra til å sannsynliggjøre denne framstillingen. Når jobbmuligheter er så viktige vil det være rimelig å

tenke seg at områder med dårlige arbeidsmuligheter, i betydningen få og/eller lite attraktive arbeidsplasser, vil være spesielt utsatte for stor ungdomsraflytting. Områder med gode arbeidsmuligheter vil på den andre siden ha et langt større potensiale for å holde på ungdommene, uavhengig av hvilke andre bakdeler stedet eventuelt måtte ha, geografisk eller på andre måter. Det er imidlertid problematisk å fortolke funnet isolert, fordi det ikke sier noe om hvilken mening den enkelte legger i jobb og hvilke verdier en søker realisert gjennom fokus på jobbmuligheter. En kan tenke seg at for elever som vektlegger god lønn ved valg av yrke, vil det å vektlegge jobbmuligheter for valg av bosted vise hen til en materialistisk verdioppfatning. Dersom en derimot vektlegger selvutvikling og personlige interesser ved valg av yrke, vil det å svare at jobbmuligheter er viktig for valg av bosted inneha helt andre implikasjoner. Fokus på jobbmuligheter har tradisjonelt vært forstått som et uttrykk for en materialistisk verdiorientering. Dette har vært en konsekvens av at arbeidet først og fremst har representert en kilde til overlevelse og tilegnelse av nødvendig materiell basis. Nyere analyser av arbeidets betydning i individers liv har imidlertid vist at andre elementer er vel så viktige (Baethge et. al. 1988, Bourdieu 1990, Karlsen 2001, Lasch 1991, Ziehe 1993). For det senmoderne individ representerer arbeidet mer en essensiell kilde til egenutvikling og selvrealisering enn til sikring av materiell velferd. Det at utkant-regioner kan tilby arbeidsplasser for ungdom vil dermed ikke være tilstrekkelig for å holde dem igjen i bygda. Det arbeidet som tilbys må ha kvaliteter som går ut over det rent materielle, og de mest kreative og moderne jobbene er ofte ikke mulig å få realisert i bygdene.

Jobbmuligheter er likevel ikke den eneste faktoren som regnes som viktig av elevene. Mange legger også vekt på familie og fritidstilbud. Det finnes altså en viss spredning innenfor elevgruppa, og det er derfor interessant å finne ut noe om hvilke faktorer som kan forklare dette. De empiriske analysene viste at kjønn, geografisk bakgrunn og fars utdanningsnivå er variabler som kan si noe om forskjeller både i preferansedimensjonene og i vurderingsdimensjonene blant grupper av elever.

De empiriske analysene demonstrerte en sterk sammenheng mellom kjønn og vektlegging av *sosiale relasjoner*. En kan derfor forvente at de valg jenter gjør med hensyn til valg av bosted er mer påvirket av hensyn til familie og tilhørighet enn det som er tilfelle for gutter. Verdier knyttet til sosiale relasjoner og sosiale nettverk, “relasjonelle” verdier, betyr slik sett mer for jenter enn

for gutter. Flere forskere har pekt på at jenters og gutters verdier er forskjellige på mange ulike områder (bl.a. Dahlgren 1979, Helve 1993, Holstein-Beck 1995, Roalsø 1994, Sørensen 1982), og jenter vektlegger i større grad enn gutter den typen verdier som faktoren “*sosiale relasjoner*” representerer.

Sosial bakgrunn ser også ut til å ha en viss betydning for den typen preferanser jeg her snakker om. Jo høyere utdanningsnivå far har, jo mindre vekt legger elevene på sosiale relasjoner. Fars utdanningsnivå har også betydning for vektlegging av aktivitetstilbud på den måten at en høyere utdanningsmessig bakgrunn for far predikerer mer vektlegging av aktivitetstilbud.

Geografisk tilhørighet har ingen betydning for hvilke preferanser en legger vekt på med hensyn til valg av fremtidig bosted. Ungdom ser ut til, uavhengig av om de kommer fra by eller distrikt, å ha svært like vurderingsskjemaer for hva som er “det gode hjemsted”. Fritidsarenaen er generelt viktig for ungdom i dag, og elever fra by og distrikt legger like mye vekt på elementer som fritidstilbud og kulturtilbud når de skal velge framtidig bosted. En kan tenke seg at nettopp dette kan være med på å sette distriktskommunene i disfavør, fordi mulighetene for å oppfylle denne typen preferanser vanligvis er dårligere der enn i byene. Like preferanser gjør dermed at distriktene kommer til kort. En kan videre tenke seg at sterk vektlegging av denne typen preferanser kan føre til at ungdom i distriktene vurderer sine egne hjemsteder i negativ retning, fordi de vektlegger ting som først og fremst kjennetegner by-tilværelsen. Analysene viser da også at urban-rural-dimensjonen har sterkt betydning for vurdering av hjemstedet langs *spenningsdimensjonen*. Elever fra urbane områder vurderer sine hjemsteder som langt mer spennende og interessante enn elever fra rurale områder. By-elevne er også langt mer positive enn distrikts-elevne til å bosette seg på hjemstedet etter endt utdanning. Disse fenomenene kan kanskje vise hen til tilstedeværelsen av det jeg i innledningen kalte et *urbant ethos*. Mens sosialantropologer har hevdet at landsbygda er et viktig element i nordmannens identitet, og at det å være norsk er å komme fra bygda (Kramer 1986), antyder resultatene fra mine analyser at det motsatte er tilfelle. Det er by-livet og urbane verdier de fleste av elevene ønsker å identifisere seg med.

I tabellene 3-6 i den empiriske delen tok jeg opp spørsmål knyttet til flytting og hvor elevene ønsker å bosette seg. De empiriske analysene viste for det første at de av by-elevne som orienterer seg mot flytting i stor grad ønsker å forlate landsdelen, mens distrikts-elevne i

betydelig større grad kan tenke seg flytting innenfor landsdelen. Som også Øia (1994) peker på i sine undersøkelser er det slik at de aller fleste av de som ønsker å flytte har lyst til å bo i en by, men mine analyser viser at også dette kan nyanseres i forhold til geografisk bakgrunn. Av de elevene som stilte seg positive til flytting, ønsket mange av by-elevne seg til et urbant strøk utenfor landsdelen. Mange av distrikts-elevne fra den samme kategorien ønsket derimot å flytte til de mest urbane strøkene innenfor landsdelen. Dette kan indikere at vi har å gjøre med en slags trinnvis flytting mot det urbane. Selv om en ut fra dette kan hevde at by-elevne er mer orienterte mot urbanitet enn distrikts-elevne, er dette ingen selvfølgelig konklusjon. Det å flytte fra Kvæningen til Tromsø kan være et like stort kulturelt sprang - om ikke større, enn det å flytte fra Tromsø til Oslo.

By og bygd i Norge er på mange måter nærmere hverandre i dag enn de noen gang tidligere har vært, både geografisk og kulturelt. Moderne kommunikasjonsmidler har gjort at det som tidligere utgjorde enorme avstander i geografisk forstand, nå kan tilbakelegges raskt og greit. Avstanden mellom Tromsø og hovedstaden er ett eksempel. Kulturelt sett har by og bygd nærmet seg hverandre blant annet gjennom at den påvirkning massemedia utøver og de produkter masseindustrien sprer er de samme uavhengig av sted. Utdanningssystemet, media, fritidsarenaen og det urbane som premissleverandører for individers verdier, identiteter og kultur kan derfor knyttes til kulturhomogeniserende prosesser. Det lokal-kulturelle særpreget blir svakere, og grunnlaget for lokal kulturpåvirkning svekkes. Slik sett kan vi godt stille spørsmålsteget ved om de kulturelle forskjellene mellom by og bygd er reelle i dag. Likevel kan analysene i denne artikkelen tolkes dithen at i ungdoms bevissthet finnes det en forestilling om at det er substansielle forskjeller mellom by og land - og at bylivet er mest attraktivt. Som Heggen et. al. (2001) påpeker ser det ut til at by og land er sentrale meningskategorier når vi skal forstå hva ungdom mener om hjemstedet sitt og hvor de vil bo. Også Michael M. Bell (1992) hevder at forestillingene om bygda versus byen og det rurale versus det urbane eksisterer blant folk. Mennesker vurderer seg selv og andre ved hjelp av disse begrepene, og rural-urban kontinuumet er fremdeles en viktig kilde til legitimering, motivasjon, forståelse og identitet, hevder Bell. I de empiriske analysene presentert her kommer dette til uttrykk blant annet gjennom at mange ungdommer fra distriktene nedvurderer sine distrikts-hjemsteder og ønsker å leve et by-liv. Til tross for at bygdene etter hvert har fått utstrakte tilbud blant annet når det gjelder fritid og kultur, er den underliggende forestillingen at det urbane livet kan tilby noe som er vesensforskjellig fra -

og mer etterstrebellesverdigg enn - det en finner på bygda. Byen innehar en hegemonisk kulturell status - *det urbane ethos*.

Referanser

Almås, Reidar

1997 "From the society of duty to the market place of opportunity." *Young*, 2 (5): 31-48.

Baethge, Martin, Brigitte Hantsche, Wolfgang Pelull & Ulrich Voskamp

1988 *Jugend: Arbeit und Identität. Lebensperspektiven und Interessenorientierungen von Jugendlichen*. Opladen: Leske u. Budrich.

Beck, Ulrich

1996 "Individualization and 'precarious freedoms': Perspectives and controversies of a subject-oriented sociology", i Heelas, Paul, Scott Lash & Paul Morris (red.): *Detraditionalization. Critical reflections on authority and identity*. Blackwell Publishers.

Bell, Michael M.

1992 "The fruit of difference: The rural-urban continuum as a system of identity." *Rural Sociology*, vol. 57, nr. 1: 65-82.

Berg, Lisbet

1998 *Utdanningssuget. Ungdoms utdannings- og yrkesvalg sett fra skipsindustrien i Ulsteinvik*. Fafo-rapport 258.

Bourdieu, Pierre

1977 "Cultural reproduction and social reproduction", i Karabel, Jerome & A. H. Halsey (red.): *Power and ideology in education*. New York: Oxford University Press.

1990 *In other words. Essays towards a reflexive sociology*. Stanford, California: Stanford University Press.

1993 *Sociology in question*. Sage.

2000 *Den maskuline dominans*. Oslo: Pax Forlag.

Bøe, Lidveig

1991 *"Det kjem an på alt, det..."*. Ein studie av ungdoms planar for utdanning, yrke og lokalisering i Møre og Romsdal. Møreforskning, Rapport 9105. Volda: Møreforskning.

Coleman, James S.

1990 *Foundations of social theory*. Cambridge, MA: Belknap.

Dahlgren, Anita

1979 *Två världar. Om ungdomar och könsroller - ett kunskapssociologiskt perspektiv*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Edvardsen, Edmund

1992 *Den gjenstridige allmue*. Oslo: Solum Forlag.

1990 *Fra streifdyr til standfugl? Identitetsdanning og rekruttering i distriktene*. Rapport nr. 2 i APPU's skriftserie, Universitetet i Tromsø, Avd. for praktisk-pedagogisk utdanning.

Fauske, Halvor

2001 "Kvifor flyttar ungdom?", i Heggen, Kåre, Jon Olav Myklebust & Tormod Øia (red.): *Ungdom. I spenninga mellom det lokal og det globale*. Oslo: Det Norske Samlaget.

Fornäs, Johan

1995 *Cultural theory & late modernity*. Sage publications.

Fossen, Erling

1997 *EcstaCity. Innganger til en ny urbanisme*. Oslo: Pax Forlag.

Fossåskaret, Erik

1992 "Det universelle i det lokale - om identitetsbegrepet i regionalt perspektiv", i Duelund, Peter (red.): *Kulturens spændetrøje. Om kultur og kulturforskning i Norden*. København: Akademisk forlag.

Friedland, William H.

1989 "Is rural sociology worth saving?" *The Rural Sociologist* vol. 9, no. 1: 3-5.

Frønes, Ivar

1987 *Jevnaldermiljø, sosialisering og lokalsamfunn*. INAS-rapport 87:9.

Giddens, Anthony

1991 *Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.

1997 *Modernitetens konsekvenser*. Oslo: Pax Forlag.

Heggen, Kåre

1987 *Oppvekstvilkår i bygdesamfunn. Ein studie av ungdoms tilknytning til lokalsamfunnet*. Delrapport Evaluering av fritidsklubb og ungdomsmiljø. Møreforskning. Volda: Senter for kommunalforskning.

1991 Ungdom og moderne lokalsamfunn. Frå Ungdomsprosjektet i Møre og Romsdal. Møreforskning, Rapport 9101. Volda: Møreforskning.

1993 "Kvalifisering og lokal kontekst", i Heggen, Kåre, Jon Olav Myklebust & Tormod Øia (red.): *Ungdom i lokalmiljø. Perspektiv frå pedagogikk, sosiologi, antropologi og demografi*. Oslo: Det Norske Samlaget.

1994 *Ungdom, identitet og kvalifisering. En studie av framtidorientering i lokal kontekst*. Dr. polit.-avhandling, Pedagogisk Institutt, Universitetet i Trondheim.

Heggen, Kåre, Jon Olav Myklebust & Tormod Øia

1993 "Ungdom og lokalmiljø - eit utsyn", i Heggen, Kåre, Jon Olav Myklebust & Tormod Øia (red.): *Ungdom i lokalmiljø. Perspektiv frå pedagogikk, sosiologi, antropologi og demografi*. Oslo: Det Norske Samlaget.

Heggen, Kåre, Jon Olav Myklebust & Tormod Øia

2001 "Innleining: Ungdom, stad og meining", i Heggen, Kåre, Jon Olav Myklebust & Tormod Øia (red.): *Ungdom. I spenninga mellom det lokal og det globale*. Oslo: Det Norske Samlaget.

Helve, Helena

1993 "Socialization of attitudes and values among young people in Finland." *Young*, vol. 1, nr. 3: 27-39.

Hoem, Anton

1976 *Yrkesfelle, sambygding, same eller norsk?* Oslo: Universitetsforlaget.

Hompland, Anders

1984 *Rurbaniseringsprosessen: Bygdebyen og det nye Norges ansikt*. Arbeidsnotat 9/84, Institutt for samfunnsforskning, Oslo.

Holstein-Beck, Sabina

1995 "Consistency and change in the lifeworld of young women", i Fornäs, Johan & Göran Bolin (red.): *Youth culture in late modernity*. London: Sage.

Karlsen, Unn Doris

2001 "Some things never change: Youth and occupational preferences." *Acta Sociologica* nr. 3 2001.

Kramer, Julian

1986 "Norsk identitet- et produkt av underutvikling og stammetilhørighet", i Klausen, Arne Martin (red.): *Den Norske væremåten. Antropologisk søkelys på norsk kultur*. Oslo: Cappelen.

Lasch, Cristopher

1991 *The culture of narcissism. American life in an age of diminishing expectations*. New York: Norton.

Marcus, George

1992 "Past, present and emergent identities: Requirements for ethnographies of late twentieth-century modernity worldwide", i Lash, Scott & Jonathan Friedman (red.): *Modernity and identity*. Oxford: Blackwell.

Roalsø, Kari-Mette

1994 *Jenters strategier for voksenlivet. En analyse av unge kvinners yrkesaspirasjoner, utdanningsvalg, yrkesmønstre og familiestart*. Oslo: Program for ungdomsforskning, Norges forskningsråd.

Simmel, Georg

[1903] 1971 "The metropolis and mental life", i Levine, Donald N.: *George Simmel. On individuality and social forms*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Statistisk sentralbyrå

2000 *Aktuell utdanningsstatistikk*, nr. 5/2000.

Storvik, Gerd Elise

1996 *Ungdom og sentralisering i bygde-Norge*. UNGforsk rapport 5/96. Oslo: Norges forskningsråd.

Sørensen, Bjørg Aase

1982 "Ansvarsrasjonalitet - om mål-middel tenkning blant kvinner", i Holter, Harriet (red.): *Kvinner i fellesskap*. Oslo: Universitetsforlaget.

Tiller, Tom

1990 *Kenguruskolen. Det store spranget. Vurdering basert på tillit*. Gyldendal.

Tönnies, Ferdinand

1963 *Community and society*. New York: Haper & Row.

Ziehe, Thomas

1993 *Kulturanalyser. Ungdom, utbildning og modernitet*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposium.

Waara, Peter

1996 *Ungdom i Gränsland*. Umeå, Sverige: Boréa Bokförlag.

Øia, Tormod

1994 *Norske ungdomskulturer*. Hamar: Oplandske bokforlag.

Artikkel 6

*“Kjønnsforskjeller i yrkespreferanser blant ungdom
- med spesiell vekt på jenter”*

Ikke publisert.

Kjønnsforskjeller i yrkespreferanser blant ungdom

- med spesiell vekt på jenter

Unn Doris Karlsen

1 Introduksjon

Når en ønsker å studere ungdom er det en sosial kategori som er umulig å unnsnippe; nemlig kjønn. Om jeg har lært noe som helst som sosiolog og forsker, så må det være det. Etter flere tiår med kvinnefrigjøring og likestillingskamp på alle tenkelige områder, så framstår kjønn fremdeles som en av de mest solide og stabile strukturerende variablene vi har. Denne artikkelen handler om kjønnsforskjeller knyttet til valg av utdanning og yrke. Dette er sentrale temaer i de fleste unge menneskers liv, og de valg som tas på disse områdene er spesielt viktige fordi de legger sterke føringer på individenes livssituasjoner, sosiale status og økonomi senere i livet. Kjønnsforskjeller på disse områdene har derfor viktige implikasjoner ikke bare for det enkelte individ, men også på samfunnsnivå, fordi de henger sammen med systematisk forfordeling av makt, status, penger, goder og byrder blant store grupper av individer. Forskning både i Norge og internasjonalt har vist at utdannings- og yrkesvalg og yrkeskarrierer er fordelt forskjellig mellom menn og kvinner (Hoel 1997).

Formålet med artikkelen er å undersøke hvilke kjønnsforskjeller som finnes med hensyn til yrkes- og utdanningspreferanser blant ungdom. Er det kjønnsforskjeller når det gjelder valg av videregående utdanning? Er det kjønnsforskjeller med hensyn til preferanser knyttet til valg av fremtidig yrke? Tidligere forskning har vist at også variablene geografisk og sosial bakgrunn påvirker yrkes- og utdanningspreferanser (bl.a. Waara 1996, Hansen 1993), og jeg undersøker derfor om og eventuelt hvordan slike kjønnsforskjeller samvarierer med geografisk og sosial bakgrunn. I artikkelens teoretiske innledning ser jeg på hvordan slike kjønnsforskjeller forklares innenfor sosiologiske teorier. I artikkelens andre del belyses temaene empirisk gjennom å bruke data fra en spørreskjemaundersøkelse som ble foretatt blant elever ved videregående skoler i Troms fylke. De teoretiske utlegningene og de empiriske analysene diskuteres videre i artikkelens siste del, og her er det spesielt jentenes situasjon som vektlegges.

2 Teoretisk del

2.1 Kjønn, utdanning og arbeid

De siste tiårene har vi sett store endringer med hensyn til kvinners situasjon når det gjelder utdanning og arbeid. Utdanningsekspløsjonen, som kanskje er en av de viktigste samfunnsendringene i denne perioden, har påvirket jentene mye mer enn guttene, fordi det i stor grad er jentenes inntog som kan svare for økningen i utdanning (Hoel 1997). Beck (1997: 151) hevder at utdanningsekspløsjonen har frigjort kvinnene fra deres tildelte roller og gjort at de ikke lenger trenger å rettferdiggjøre deres inntreden i det offentlige rom. I dag tar jenter og gutter omtrent like mye utdanning målt i utdanningslengde. Jenter velger blant et langt større antall forskjellige yrker enn det som var vanlig tidligere. Utdanningsområdene er blitt mer kjønnsnøytrale i den forstand at en rekke tidligere mannsdominerte utdanninger får et stadig sterkere innslag av kvinner. Flere kvinner velger det som tidligere var mannsdominerte utdanninger og yrker, og en del av disse, som jus og medisin, er i dag kjønnsnøytrale eller til og med kvinnedominerte i den forstand at det er like mange jenter som gutter som utdanner seg til yrkene. Dette betyr imidlertid ikke at disse yrkene er kjønnsnøytrale når vi snakker om for eksempel kjønnsfordeling knyttet til lederposisjoner eller om yrkenes profesjonskulturer.

Til tross for disse endringene framstår Norge i europeisk sammenheng som et av de mest kjønnssegregerte landene når det gjelder fordeling i arbeidsmarkedet som helhet (Hoel 1997). Og til tross for dette er det fremdeles slik at vi kan snakke om et kjønnsdelt utdanningssystem - ikke så å forstå at kvinner i mindre grad enn menn velger å ta høyere utdanning eller at de befinner seg kortere tid innenfor utdanningssystemet, men på den måten at jenter og gutter velger forskjellige typer utdanning. Det er fremdeles slik at kvinner i større grad enn menn velger lavtlønnsyrker og utdanninger som gir lite lønnsuttelling. I tillegg er det fremdeles slik at majoriteten av de deltidsarbeidende er kvinner (ibid.), noe som gjerne kan ha sammenheng med at de ofte befinner seg innenfor lavtlønnsyrker og at de dermed økonomisk sett ikke bidrar så mye til husholdet. En kan godt tenke seg at dette er et forhold som ble ytterligere forsterket ved innføringen av kontantstøtten, som i mange tilfeller nok gjorde de lavtlønte kvinnenes økonomiske bidrag til husholdet enda mer ubetydelige.

Hvordan kan vi forklare kjønnsforskjeller i valg knyttet til utdanning og yrke?

2.2 Hvordan forklares forskjellene?

Innenfor sosiologien finnes det ulike forklaringer på kjønnsforskjeller i valg av utdanning og yrke. For det første kan en forstå kjønnsforskjellene som resultat av en form for økonomiske mekanismer, slik vi finner det beskrevet innenfor human capital-teori. Her forstås den strukturelle fordelingen av menn og kvinner i utdanningssystemet og i arbeidsmarkedet som et resultat av individuelle rasjonelle beslutninger (Hoel 1997). Hver enkelt arbeidstaker vil velge de utdanninger og yrker som gir størst avkastning ut fra de preferanser en har. Becker (1991) hevder at til tross for at kvinner vet at utdanning kan øke deres verdi på arbeidsmarkedet, legger de mindre vekt på å investere i utdanning enn menn gjør. Årsaken til dette er at kvinner regner med å satse mer på familien enn det menn gjør. I følge Polachek (1981; referert i Hansen 1993) regner ikke kvinner med å være sysselsatt kontinuerlig på grunn av svangerskap og omsorg for barn. De velger derfor utdanninger som fører til yrker hvor avbrekk ikke vil føre til så store tap i erfaring og lønn, noe mange av de typiske kvinneyrkene kan tilby. Dette fører derfor samtidig til opprettholdelsen av det kjønnssegregerte arbeidsmarkedet.

En annen, og kanskje mer utbredt forklaring, handler om kjønns sosialisering. Som et resultat av primærsosialiseringen får jenter og gutter forskjellige preferanser og verdier knyttet til valg av utdanning og yrke. Sett fra et valghandlingsteoretisk synspunkt betraktes valg av utdanning og yrke innenfor kjønns sosialiseringsperspektivet som i stor grad tradisjons- og verdistyrte. Kjønns sosialiseringen gir seg flere forskjellige utslag. En kan tenke seg at et resultat er at jenter og gutter utvikler forskjellige identiteter med tilhørende fortolkningsrammer, preferanser og verdier. Nielsen & Rudberg (1994) mener for eksempel at jenter og gutter gjennom sosialisering utvikler forskjellige interesser, preferanser og orienteringer, og at kjønnene varierer med hensyn til personlighetsstruktur, verdier og moral. Forskjellige aspekter ved kjønns sosialisering har vært vektlagt. Mor-barn relasjonen har stått særlig sentralt innenfor psykoanalytisk sosialiseringsteori, som hos Chodorow (1978), hvor det hevdes at gjennom ubevisste prosesser i forholdet mellom mor og barn utrustes gutter for deltakelse på ikke-relasjonelle områder (for eksempel arbeid med tall eller tekniske fag), mens jenter får potensiale for deltakelse på relasjonelle områder (for eksempel knyttet til omsorgsarbeid).

En kan også tenke seg at kjønns sosialiseringen gir opphav til det vi kan kalle sosial eliminering, det vil si at jenter og gutter styrer sine valg i samsvar med de forventninger som ligger i kjønnsrollemønsteret og kjønnsystemet. Knudsen (1976) hevder at kjønnsforskjeller i utdanningsvalg må forklares med henvisning til det tradisjonelle kjønnsrollemønsteret i hjem og arbeidsliv. Siden samfunnet er mannsdominert, har kvinner i forhold til menn flere ulemper og færre fordeler ved lang utdanning. Gjennom det tradisjonelle kjønnsrollemønsterets forventninger får ikke kvinner samme støtte til høyere utdanning fra familie og nærmiljø som gutter. Den ulike avgangen fra utdanningssystemet for jenter og gutter forklares gjennom de roller som forventes dem i voksen alder. Jenter som likevel velger lengre utdanning får ofte ikke like mye igjen for skolegang og eksamener som gutter. I mange yrker er det fremdeles fordommer mot kvinner, og kvinnelig arbeidskraft blir ofte betraktet som mindre stabil. Derfor "vet" jenter også at de etter all sannsynlighet vil få mindre igjen for lang utdanning i form av yrkesposisjon og inntekt. Chisholm (1997) hevder at det sjelden er nødvendig å eksplisitt marginalisere og ekskludere jenter fra sektorer av arbeidsmarkedet, eller gutter fra 'kvinnearbeid', fordi unge mennesker generelt vil ekskludere seg selv i god tid før overgangen mellom utdanning og lønnsarbeid:

They do so at least in part because the range of the possible is inherently delineated by gender, and so speaks intimately to socially constructed identity. The range of the possible arises not only as a consequence of what people see around them, but also as a result of what is culturally thinkable. (Chisholm 1997)

Pierre Bourdieu (1993) forklarer kjønnsforskjeller på arbeidsmarkedet delvis gjennom den samme type mekanisme. Slik han ser det, eliminerer gutter og jenter seg selv fra visse yrkesvalg, og de pålegger seg selv begrensninger med hensyn til karriere-muligheter. Konsekvensene av dette er vanligvis mest alvorlig for jenter, fordi de utelukkes fra yrker som innehar status og posisjon i samfunnet. Bourdieu hevder at jenter som diskvalifiserer seg selv på denne måten gjør dette fordi de ikke ser på seg selv som innehavere av den kompetansen som er nødvendig for høy-ytelsesjobber, eller for høystatus-karrierer. Bourdieu sier:

The social representation of competence that is socially assigned to them (particularly by the educational system, which has become one of the main agencies for the assigning of competence) becomes an unconscious disposition, a taste. Those who disqualify themselves in a sense collaborate in their own disqualification, which is tacitly recognized as legitimate by those who are its victims. (Bourdieu 1993:162)

Innebygd i de typer forklaringer vi så langt har sett på ligger antagelser om at kjønnsforholdet reproduseres over tid, og at det er relativt stabilt. Siden både jenter og gutter på et vis “vet” hva som forventes av dem, så må også kjønnsforholdet være relativt klart avgrenset og definert. Det skal jeg ta opp i neste avsnitt.

2.3 Kjønnsforholdet som klart avgrenset og definert

Innenfor sosiologisk litteratur finner en ulike oppfatninger av hvordan kjønnsforholdet ser ut. Én oppfatning er at kvinners og menns roller er klart avgrensede og klart definerte. Slik Bourdieu ser det konstrueres kjønnsmessig identitet samtidig som forestillingen om arbeidsdelingen mellom kjønnene konstrueres, og de er derfor konstruert på basis av det samme sosialt definerte sett av biologiske og sosiale eksponenter (Bourdieu 1990, 2000). Bourdieu sier:

In other words, the growth of awareness of sexual identity and the incorporation of the dispositions associated with a particular social definition of the social functions assigned to men and women come hand in hand with the adoption of a socially defined vision of the sexual division of labour. (Bourdieu 1990: 78)

I følge Bourdieu anerkjennes noen grupper av mennesker sosialt som spesielt verdige, og de har dermed et slags kall til å tilegne seg en bestemt form for kompetanse (Bourdieu 1993: 160). På denne måten konstituerer den sosiale verden forskjeller gjennom det enkle faktum at de utpeker dem, og i følge Bourdieu er dette et eksempel på den spesifikke sosiale handling som består i å produsere forskjeller der hvor ingen opprinnelig eksisterte. Han kaller dette en sosial magi, som kan transformere folk gjennom å fortelle dem at de er forskjellige, og både sosiale forskjeller og kjønnsforskjeller er slik sett arbitrære. Derfor er, i følge Bourdieus perspektiv, forskjellene mellom kvinner og menn basert på en sosial pålegging (*imposition*) som er grunnlagt i den kjønnsmessige arbeidsdeling (Bourdieu 2000).

The division of labour between the sexes gives politics to the man, just as it gives him the outside, the public arena, paid work outside the home, etc., whereas it assigns women to the domestic interior, unrecognized work, and also psychology, feeling, the reading of novels, and so on. (Bourdieu 1993: 161)

I følge dette perspektivet vil gutter og jenter vektlegge forskjellige preferanser med hensyn til valg av fremtidig yrke, fordi de er sosialt utpekt til å gjøre dette.

I følge Rose Laub Coser (1991) lærer kvinner allerede tidlig i livet, hjemme og på skolen, at deres verdi-forpliktelser er forskjellig fra de som menn har. Kvinnen skal være familiens omsorgsperson, dette er kvinnens kulturelle mandat, og dette setter kvinner i en førmoderne rolle, nærmere familien og den indre, private sfære. Hun sier videre at selv om det i dag har blitt akseptabelt for kvinner å strebe etter å gjøre karriere er det fremdeles en negativ klang assosiert med begrepet "karrierekvinne". I følge Coser har ikke jenter yrkesvalg i forgrunnen av deres bevissthet med samme intensitet som det gutter har, og formingen av en jentes identitet som kvinne avhenger ikke så mye av hennes framtidige yrke som formingen av en gutts identitet som mann gjør. Selv om jenter må ta valg som påvirker deres framtid, er de vanligvis overbevist om at det å ha en familie og ha omsorg for denne er den viktigste tingen som de skal gjøre, hevder Coser.

Career choices are immensely more numerous for boys than for girls in two ways: girls see their futures as primarily determined by their sex, because they have become convinced that caring for a family will be their primary obligation. To the extent that this is so, their future is decided by fate, their focus is expected to be on the practical, and they are preparing to stay close to home. Moreover, if they should think of preparing for work outside the home, the list of possible choices is restricted because of the still prevalent sex-typing of occupations. (Coser 1991: 149)

Som et resultat av dette er det bare streberne blant jentene som sikter høyt innenfor arbeidsfeltet, fordi streben blir betraktet som 'unormal' atferd blant jenter.

Både Bourdieu og Coser ser ut til å betrakte kjønnsforholdet som relativt avklart og stabilt, og det er ikke noe som individene reflekterer over eller problematiserer i nevneverdig grad. Forestillinger om et senmoderne samfunn har imidlertid gjort at flere og flere setter spørsmålstegn ved en slik forståelse av kjønnsforholdet, og argumenterer for at en i stedet for må betrakte kjønnsforholdet som stadig mer utydelig, spenningsfylt og ambivalent. Dette skal jeg ta opp i neste avsnitt.

2.4 Samfunn i endring, kjønn i endring

Innenfor sosiologien er en opptatt av samfunnsmessige endringer, *moderniseringsprosesser*, som påvirker individers liv og tilværelser. Som jeg allerede har vært inne på har det i løpet av de siste tiårene skjedd en rekke endringer både når det gjelder utdanningsområdet og arbeidsområdet og jenters forhold til disse, og også når det gjelder de fleste andre områder som påvirker individers

liv og som derfor kan tenkes å påvirke kjønnsforholdet og kjønns sosialiseringen. Om en legger et endringsperspektiv på forholdet mellom kjønn, utdanning og arbeid, kan en derfor tenke seg at den selvsagtheten som ligger implisitt hos Bourdieu og Coser ikke lenger er så selvsagt. Moderniseringsprosessene har brakt med seg en rekke endringer som har hatt innvirkning også på jenters posisjon og utfoldelsesmuligheter, noe som i følge Drotner (1993) fører til at kjønnsrelasjoner åpenbares som foranderlige (makt)relasjoner, og ikke - eller i hvert fall ikke bare - som “naturlige” forskjeller.

Oppløsning av sosiale strukturer trekkes gjerne frem som et sentralt trekk ved moderniseringsprosessene, slik vi finner det beskrevet hos en lang rekke teoretikere (f. eks. Bauman 1996, Beck 1992, 1997, Giddens 1990, 1991, Ziehe 1993). Når en snakker om senmoderne samfunn snakker en ikke bare om oppløsning av sosiale strukturer knyttet til tradisjonelle samfunn, som tradisjoner, religion og sedvaner, men en hevder også en oppløsning av det modernes egne sosiale strukturer. Kjønnstrukturen kan oppfattes som en iboende del av både tradisjonelle og moderne samfunn, fordi begge har forutsatt en kjønnsbasert arbeidsdeling. Utviklingen innenfor senmoderne samfunn gjør imidlertid dette mindre åpenbart, og i følge Beck (1997) oppheves nå det familiære grunnlaget for industrisamfunnet. Grunnlaget for den kjønnsbaserte arbeidsdelingen, dens selvsagthet, forsvinner, hevder han. Det senmoderne knyttes ofte til begreper som individualisering, refleksivitet og kulturell frisetting, som handler om at individet fristilles fra tradisjonelle normer, verdier og forventninger, og at individene dermed får større rom for utøvelse av personlige valg uavhengig av slike faktorer. Både slektskap, familie, religion, klasse- og kjønnssystemer og andre tidligere autoriteter får svekket sin stilling. De mister sin validitet og blir ubrukelige, eller de mister i det minste sin selvfølgelighet. Beck & Beck-Gernsheim (1995) hevder for eksempel at den senmoderne tid har innledet tilnærmingen mellom kvinnelig og mannlig normalbiografi, dvs. at menns og kvinners tilværelse blir mer og mer like hverandre (dette betyr ikke på noen måte at de argumenterer for at ulikhetene mellom kjønnene er avskaffet). Beck (1997) hevder at det finner sted en forvitring av manns- og kvinnerollene. Kvinnenes “klassiske” roller og situasjoner blandes og oppløses, noe som slik han ser det betyr tap av selvsagthet og sikkerhet. Det blir nødvendig å ta egne avgjørelser og inngå i forhandlinger.

Holstein-Beck (1995) hevder på sin side at til tross for en rekke endringer som har påvirket jenters tilværelse i det senmoderne, møter unge jenter fremdeles mange av de samme forventningene knyttet til familie-ansvar som de tidligere generasjonene sto ovenfor. Et resultat av dette er at moderne jenter forventes å være i stand til å kombinere rollen som familiens sentrum med en arbeidsrolle. Holstein-Beck hevder derfor at jenter må foreta avgjørelser knyttet til utdanning og arbeid på en måte som muliggjør framtidig sysselsetting som kan kombineres med det å være mor. På samme tid som de overveier valg av utdanning, må de også overveie deres framtidige familierolle, sier hun. Det er derfor den moderne kvinnes skjebne å høre til to grupper med grunnleggende motsigelsesfulle normer og interesser:

In the family the children demand the woman's empathy, engagement and time. They need her care while they are small and always when they are sick. They need her 'labours of love', which cannot be evaluated in monetary terms and which hold the family together. The woman in the family is 'the good mother' who furnishes qualities that cannot be bought. At work she must satisfy the demands of working life and fit into an entirely different culture. She should (preferably) be in full-time work and present physically and mentally. She should be businesslike, professional, competitive and not emotional. She should to the greatest possible extent be detached from her role as a mother. (Holstein-Beck 1995: 116)

Mens Coser ser ut til å hevde at kvinners primære oppgave fremdeles er å ta ansvar for familieforpliktelser, argumenterer Holstein-Beck for at begge de to separate verdenene hjemme og arbeid i like stor grad er berettiget til å kreve kvinners udelte oppmerksomhet. Denne situasjonen skaper en ny problematisk spenning i moderne unge kvinners liv.

Det er ikke bare unge kvinner som opplever denne formen for ambivalens og spenning i det senmoderne, og motsetning, forvirring, tvang og ambivalens har hele tiden vært en del av det moderne prosjekt, og spesielt tydelig i det senmoderne (Bauman 1996, Beck 1997, Fornäs 1995). Beck (1997) legger sterk vekt på det senmoderne som preget av usikkerhet, risiko, uforutsigbarhet og ambivalens. Det Ziehe (1993) har kalt *mulighetssansen* er et eksempel på det, det vil si motsetningen mellom troen på mulighetene og den faktiske frihet hver enkelt har til å benytte seg av mulighetene. Likevel kan en hevde at nettopp jenters opplevelse av ambivalensen i det senmoderne blir særdeles tydelig, og i følge Drotner (1993) gjør kjønnsperspektivet det både lettere og mer nødvendig å øyne modernitetens brudd. I Norge har vi en offentlig politikk som tar sikte på å hindre kjønnsdiskriminering og å fremme likestilling på så godt som alle områder. Vi har også en offentlig skole som er forpliktet til å arbeide for økt likestilling mellom kjønnene (Imsen 2000). Bestemmelser om kjønn innenfor offentlig lovverk stemmer imidlertid

ikke nødvendigvis med hvordan kjønn slår ut på for eksempel når det gjelder ansettelse av kvinnelige ledere i det private næringsliv. Endringstakten innenfor ulike nivåer hvor kjønn aktualiseres er ikke lik (Drotner 1993), og kjønnsbasert forskjellsbehandling henger igjen på flere felter. Dette representerer en motsetning i unge jenters liv. Mens rådende samfunnsideologi forteller at jenter har de samme muligheter som gutter, viser fortellinger fra andre områder at dette ikke er tilfelle. Den senmoderne ideologien om det frisatte og autonome individ eksisterer side om side med det selvfølgelige i at kvinner skal ha hovedansvar og -omsorg for barn og hjem. Beck (1997: 151-152) hevder derfor at kvinner forblir i en historisk mellomstilling som er fylt av motsetninger. På den ene side har kvinnene erobret tidligere mannsbastioner knyttet til rettigheter og utdanning. På den andre side får kvinner nå, slik Beck ser det, oppleve at dette er papirrettigheter som neppe får menn til å oppgi sine privilegier, for eksempel frihet fra husarbeid. På den ene side har kravene om at kvinner skal være hovedansvarlige for husarbeid og familieomsorg blitt løst på, men på den andre side faller oftest atferdsmønstrene tilbake i gamle baner straks det første barnet kommer, sier han.

Slik Drotner (1993) ser det stiller disse motsetningene unge kvinner i en *strukturell dobbeltposisjon* i moderniteten. Som *ungdom* står de ved inngangen til voksenlivet, hvor den økonomiske produksjonen er viktigst (i tillegg til ideologier om selvrealisering osv.). Som *kvinner* står de med hovedansvaret for å videreføre den sosiale produksjon, det Coser (1991) omtaler som kvinners kulturelle mandat. Unge kvinner skal altså, i følge Drotner, utvikle en individualitet og noen ferdigheter som de kan bruke til å tjene penger og klare seg selv, samtidig som de skal oppøve en relasjonsbevissthet og kompetanser de kan bruke som mødre og hustruer. De skal kunne stige opp i modernitetens hierarki, men akseptere dette hierarkis kjønnsbestemte struktur. De skal kort sagt leve en *dobbelt identitet*, hevder hun.

Jeg vil nå presentere resultatene fra en analyse av data fra en survey foretatt blant VKII-elever i Troms fylke. Elevene ble bedt om å rangere viktigheten av forskjellige temaer relatert til deres valg av fremtidig yrke. Noen av disse er direkte relatert til arbeidets natur, for eksempel bes de om å rangere viktigheten av at arbeidet er interessant i seg selv. Elevene ble også bedt om å rangere viktigheten av karakteristika som er indirekte relatert til arbeidets natur, for eksempel viktigheten av lønn eller opprykksmuligheter. Og endelig ble elevene bedt om å rangere viktigheten av ting som ikke har noe som helst med arbeidet i seg selv å gjøre, for eksempel

hvorvidt det er viktig at jobben kan kombineres med familieliv. De bakgrunnsvariablene jeg ser på er foruten kjønn, fars og mors utdanningsnivå¹ og geografisk bakgrunn. Som allerede nevnt er begrunnelsen for å inkludere disse i analysene at tidligere forskning har vist at de er med på å påvirke yrkes- og utdanningspreferanser blant ungdom. Følgende forskningsspørsmål søkes undersøkt:

- Er det kjønnsforskjeller med hensyn til hva unge mennesker betrakter som viktig når de skal velge fremtidig yrke?
- Har kjønnsforskjellene noen sammenheng med andre bakgrunnsvariabler som fars og mors utdanning eller geografisk bakgrunn?

3 Empirisk del

3.1 Studien

Studien ble utført våren 1998 ved 19 videregående skoler i 11 kommuner i Norges nest-nordligste fylke, Troms fylke. De resterende 14 kommunene i fylket har ikke videregående skoler, og elevene vil vanligvis gå på skole i en av nabo-kommunene. I Norge begynner cirka 96% av de som går ut av grunnskolen på videregående skole (Statistisk sentralbyrå 2000). Studien ble utført i elevenes siste år på videregående skole, det vil si blant VKII-elever, og var en selvrappporterende survey, som ble administrert ved skolene av lærerne. Elevene fylte ut spørreskjemaene i skoletimene, og skjemaene ble utfylt anonymt. Fra en total populasjon på cirka 1245 elever, ble 902 plukket ut gjennom en randomisert utvalgsprosedyre. Av disse 902 elevene var det 746 som faktisk fylte ut spørreskjemaene. Utvalgsprosedyrene var designet for å generere et representativt utvalg av populasjonen av VKII-elever i Troms fylke. Med en svarprosent på cirka 83% må en kunne vurdere analyseresultatene som reliable. Utvalget består av 37.5% gutter og 62.5% jenter. I følge tall fra Statistisk sentralbyrå var andelen gutter innenfor VKII i Troms fylke i 1997/1998 om lag 41%², så utvalget viser en viss skjevfordeling i forhold

¹Jeg har valgt å bruke både fars og mors utdanningsnivå som mål på sosial bakgrunn. For en drøfting av valg av mål for sosial bakgrunn, se for eksempel Birkelund 1993.

²Statistisk sentralbyrå: *Aktuell utdanningsstatistikk nr. 1/98*.

til populasjonen. Årsaken til dette ligger i den utvalgsmetoden som har vært benyttet, klyngeutvelging.³

3.2 Målene

Region. Denne variabelen måles som ‘urban’ versus ‘rural’, og er kodet slik at ‘urban’ består av elever fra de to byene i Troms fylke, Harstad og Tromsø.

Mors utdanning. Denne variabelen måles i tre kategorier. I den laveste kategorien har mor bare grunnskole, vanligvis 9 år eller mindre. I den neste kategorien har mor videregående skole, noe som vanligvis gir et tillegg på 3 års utdanning. I den tredje kategorien har mor høyere utdanning. I noen av analysene har jeg også brukt en 4-delt kategorisering av mors utdanning (der dette er benyttet er det indikert analysene). Her er kategorien ‘høyere utdanning’ delt opp i “universitet/høgskole mindre enn 4 år”, og “universitet/høgskole mer enn 4 år”. Denne kategoriseringen har vært benyttet i de tilfeller dette bidro til å tydeliggjøre resultatene.

Fars utdanning. Variabelen måles på samme måte som mors utdanning.

Yrkespreferanse. For å gripe dette begrepet har jeg konstruert 4 dimensjoner, som hver uttrykker noe om i hvilken retning preferansene går. Disse preferanse-dimensjonene ble generert gjennom faktoranalyse, hvor 13 variabler ble redusert til 4 faktorer. Resultatene fra faktoranalysen presenteres i Appendix tabell 1. Faktorene viser underliggende mønstre som beskriver ulike tilnærminger til valg av yrke blant elevene. Den første dimensjonen tar opp i hvilken grad elevene mener at *altruistiske* aspekter er viktige når de skal velge et yrke. Respondenter som rapporterer at det å ha med mennesker å gjøre er svært viktig eller at de har et sterkt ønske om å

³Det er vanskelig å unngå denne typen skjevfordelinger når en opererer med klyngeutvalg, fordi det alltid vil være en del faktorer innenfor klyngene som en ikke har ett hundre prosent kontroll over, noe som i dette tilfellet har å gjøre med skoleklassenes størrelse. I utvalgsprosedyren ble det ikke tatt hensyn til at skoleklassene kan ha forskjellig antall elever. Siden klassene innenfor mekaniske/tekniske fag ofte er mindre enn klassene innenfor eksempel allmenne fag, har andelen elever fra mekaniske/tekniske fag blitt noe lavere enn det som er tilfelle innenfor populasjonen. Skjevfordelingen kan så “spre” seg til andre variabler, og på grunn av kjønnskjevheter knyttet til fagene har dette ført til en viss underrepresentasjon av gutter i utvalget. Det er imidlertid viktig å merke seg at underrepresentasjonen av elever fra mekaniske/tekniske fag og mannlige elever *ikke* skyldes spesielt stort frafall fra disse gruppene. Frafallet var likelig fordelt innenfor de fem VKII-gruppene. Når det gjelder kjønnskjevheten i utvalget har jeg dessuten i de fleste analysene på en eller annen måte kontrollert for effekten av kjønn, slik at dette i minimal grad skal kunne virke inn på analyse-resultatene og de konklusjonene som er trukket på bakgrunn av disse.

hjelpe andre mennesker vil score høyt på den altruistiske dimensjonen. Den andre dimensjonen uttrykker noe om hvor viktig det er å gjøre karriere, og jeg har kalt dimensjonen for den *karriereorienterte dimensjon*. Respondenter som vektlegger høy inntekt, sikker jobb, gode framtids- og opprykksmuligheter oppnår høye scorer på denne dimensjonen. Den tredje dimensjonen tar opp i hvilken grad et yrke velges på bakgrunn av årsaker som har med *sikkerhet og komfort* å gjøre, for eksempel at det er mulig å få denne typen jobb på hjemstedet, eller at yrket er kjent for en enten i den forstand at en selv kjenner mange innenfor samme yrke eller at yrket er populært. Den siste dimensjonen dekker viktigheten av å ha en fri og uavhengig arbeidssituasjon, og i hvilken grad arbeidet er interessant i seg selv. Jeg har kalt dette for *selvrealiserings-dimensjonen*. I tillegg diskuteres noen variabler som ikke ble inkludert i noen av dimensjonene i faktor-analysen; 1) yrket må være mulig å kombinere med familieliv, 2) liker teknisk arbeid og 3) liker praktisk arbeid.

3.3 Empiriske resultater

Den første utdanningsrelaterte avgjørelsen ungdom skal ta etter endt grunnskole har i dag lite å gjøre med hvorvidt de skal begynne på videregående skole eller ikke. Det å begynne på videregående skole er det åpenbare valget for nesten alle, uavhengig av kjønn - eller andre former for strukturelle variabler for den del. Spørsmålet har mer å gjøre med hvilken rute en skal velge innenfor det videregående skolesystemet. Tabell 1 illustrerer at det er betydelige forskjeller når det gjelder hvilken type fag jenter og gutter velger innenfor videregående skole. Det er en langt høyere andel av jentene enn av guttene som velger omsorgsrelaterte og estetiske fag; over 20% av jentene mot i underkant av 3% av guttene. Når det gjelder mekaniske/tekniske fag er det en langt større andel av guttene enn av jentene som velger som velger dette. Nesten 13% av guttene velger mekaniske/tekniske fag, mens en forsvinnende liten andel av jentene velger det samme. Det er en noe høyere andel av jentene enn av guttene som velger andre teorifag, og en noe høyere andel av guttene enn av jentene som velger musikk/idrett. Når det gjelder allmenne fag er andelen omtrent 50% for både jenter og gutter.

Tabell 1 *Jenters og gutters prosentvise fordeling på grupper av VKII-fag (n=746)*

	VKII-GRUPPE					total
	allmenne fag ^a	omsorgsrelaterte og estetiske fag ^b	mekaniske/ tekniske fag ^c	andre teorifag ^d	musikk/idrett ^e	
Kjønn						
jente	48.7	20.2	1.5	21.9	7.7	466
gutt	53.2	2.9	12.9	15.0	16.1	280
total	376	102	43	144	81	746

Kjikkvadrat test, $\chi^2=93.698$ $df=4$ $p=.000$

a	Allmenne fag	Inkluderer VKII allmenne fag
b	Omsorgsrelaterte og estetiske fag	Inkluderer følgende VKII-fag: tegning/form/farge, hjelpepleier, helsesekretær, gartner, strikking, dekoratør, apotektekniker
c	Mekaniske/tekniske fag	Inkluderer følgende VKII-fag: autom.mekaniker, radarsystem, flytekniske fag, allsidig landbruk, nautiske fag, radiokomm.s., kart/oppmåling, lyd og bilde
d	Andre teorifag	Inkluderer følgende VKII-fag: påbygning allmennfag, økonomiske/administrative fag, data- og kommunikasjonsfag.
e	Musikk/idrett	Inkluderer følgende VKII-fag: idrettsfag, musikk, ski.

Tabell 2 viser hvordan jenter og gutter fordeler seg på faggrupper etter fars utdanningsnivå. Jeg har her valgt å bruke variabelen fars utdanningsnivå som er kodet med 4 kategorier, fordi dette gir det mest tydelige resultatet. Sammenhengen er imidlertid signifikant for jenter også når jeg bruker mors utdanningsnivå med 4 kategorier⁴, og for begge kjønn når jeg bruker fars utdanningsnivå med 3 kategorier⁵ eller mors utdanningsnivå med 3 kategorier⁶. Dette illustrerer at det er betydelige forskjeller når det gjelder valg av fag mellom elever med forskjellig sosial bakgrunn. Elever som har fedre med høyere utdanning velger allmennfag oftere enn de som har fedre med en lavere utdanningsmessig bakgrunn, og denne forskjellen er større blant jenter enn blant gutter. I mitt utvalg var det bare 36.8% av jenter med fedre med kun grunnskole som valgte allmennfag, sammenlignet med så mange som 83.8% av jentene med fedre på det høyeste utdanningsnivået. Elever som har fedre med høy utdanningsmessig bakgrunn velger sjelden omsorgsrelaterte og estetiske fag eller mekaniske/tekniske fag. For gutter valgte 18% av de med fedre på laveste utdanningsnivå mekaniske/tekniske fag, mens bare 5.3% av de med fedre på høyeste utdanningsnivå gjorde det samme. Mens mer enn 30% av jentene med fedre på det

⁴Jenter: $\chi^2=42.567$ $df=12$ $p=.000$; gutter: $\chi^2=20.213$ $df=12$ $p=.063$

⁵Jenter: $\chi^2=37.083$ $df=8$ $p=.000$; gutter: $\chi^2=27.852$ $df=8$ $p=.001$

⁶Jenter: $\chi^2=37.504$ $df=8$ $p=.000$; gutter: $\chi^2=16.277$ $df=8$ $p=.039$

laveste utdanningsnivået valgte omsorgsrelaterte og estetiske fag, var det samme tilfelle for kun 5.4% av jentene med fedre på høyeste utdanningsnivå.

Tabell 2 *Distribusjon av faggrupper for jenter og gutter etter fars utdanningsnivå. Prosent, n=746*

		VKII-GRUPPE					
Fars utdanningsnivå		allmenne fag ^a	omsorgsrelaterte og estetiske fag ^b	mekaniske /tekniske fag ^c	andre teoretiske fag ^d	musikk/idrett ^e	total
JENTE*	<i>grunnskole</i>	36.8	30.3	2.6	21.7	8.6	152
	<i>videregående skole</i>	45.8	20.9	2.0	24.2	7.2	153
	<i>univ./høyskole<4 år</i>	60.0	8.6	0.0	23.8	7.6	105
	<i>univ./høyskole>4 år</i>	83.8	5.4	0.0	2.7	8.1	37
	total	220	89	7	96	35	447
GUTT**	<i>grunnskole</i>	47.5	1.6	18.0	19.7	13.1	61
	<i>videregående skole</i>	36.7	5.6	15.6	20.0	22.2	90
	<i>univ./høyskole<4 år</i>	65.3	2.8	6.9	12.5	12.5	72
	<i>univ./høyskole>4 år</i>	78.9	0.0	5.3	2.6	13.2	38
	total	139	8	32	40	42	261

* Exact test: chi-test chi=46.049 df=12 p=.000

** Exact test: chi-test chi=30.354 df=12 p=.002

a Allmenne fag Inkluderer VKII allmenne fag

b Omsorgsrelaterte og estetiske fag Inkluderer følgende VKII-fag: tegning/form/farge, hjelpepleier, helsesekretær, gartner, strikking, dekorator, apotektekniker

c Mekaniske/tekniske fag Inkluderer følgende VKII-fag: autom.mekaniker, radarsystem, flytekniske fag, allsidig landbruk, nautiske fag, radiokomm., kart/oppmåling, elektronikk/lyd/bilde

d Andre teorifag Inkluderer følgende VKII-fag: påbygning allmennfag, økonomiske/administrative fag, data- /kommunikasjonsfag.

e Musikk/idrett Inkluderer følgende VKII-fag: idrettsfag, musikk, ski.

Det er rimelig å anta at ungdommenes valg av fag i videregående skole kan ha sammenheng med preferanser knyttet til valg av framtidig yrke. Selv om mange - og kanskje de fleste - ikke enda har en klar oppfatning av hvilket yrke de vil velge når den tid kommer har de sannsynligvis en anelse om hvilke typer yrker som virker tiltrekkende og hvilke typer yrker som ikke er det. Elevene ble derfor spurt en serie spørsmål knyttet til hva de betrakter som viktig og mindre viktig for deres valg av framtidig yrke. Tidligere forskning har vist at for mange unge mennesker er interessant arbeid det viktigste kriterium for valg av fremtidig yrke (Karlsen 2001). Yrkesvalg ser slik sett ut til å være nært knyttet til et ønske om å uttrykke personlige interesser gjennom jobben.

Verdier knyttet til det å tjene penger og materiell sikkerhet ser ut til å ha veket plass for verdier som har å gjøre med menneskelige forhold, selv-utvikling og livskvalitet (Helve 1993, Baethge 1988, 1992). Dette betyr imidlertid ikke at andre typer verdier og preferanser er fraværende blant ungdom, og mange unge legger også vekt på lønn og sikkert arbeid (Karlsen 2001).

Som allerede nevnt ble variablene fra yrkespreferanse-spørsmålene i spørreskjemaet benyttet i en faktoranalyse, og faktorvariablene har så blitt brukt i en serie regresjonsmodeller (tabell 3). Regresjonsanalyse har vært benyttet først og fremst for å finne ut hvordan preferanse-dimensjonene (faktor-scorene) relaterer seg til kjønnsvariabelen, men også for å se på samspillet mellom kjønn og geografisk bakgrunn og mors og fars utdanning.

Modell 1 i tabell 3 demonstrerer at kjønn er en meget sterk prediktor for vektlegging av *altruistiske verdier*. En kan derfor forvente at de valg jenter gjør med hensyn til valg av yrke er mer påvirket av altruistiske motiver enn det som er tilfelle for gutter. Jenters valg tenderer i gjennomsnitt mer enn gutters valg til å være influert av et ønske om å hjelpe andre mennesker, et ønske om å jobbe med mennesker osv. Denne modellen gjør rede for 20% av den forklarte variasjon. Den regionale variabelen ble lagt til i Modell 2. Mens kjønn fortsatte å være en signifikant prediktor etter at jeg har kontrollert for denne variabelen, har ikke urban-rural-dimensjonen noen signifikant netto-effekt på vektlegging av altruistiske verdier når jeg kontrollerer for kjønn. I Modell 3 la jeg til mors utdanningsnivå. Kjønn forblir en signifikant prediktor, og i tillegg har mors utdanningsnivå en signifikant netto-effekt for vektlegging av altruistiske verdier når jeg kontrollerer for kjønn og region. Mors utdanningsnivå påvirker sammenhengen på den måten at en høyere utdanningsmessig bakgrunn for mor predikerer mindre vektlegging av altruistiske verdier. Inklusjonen av denne variabelen økte den forklarte variasjon med 1 %, samtidig som effekten av kjønn reduseres noe. Dette antyder at det er et samspill mellom kjønn og mors utdanningsnivå, og tabell 4 gir en oversikt over en videre analyse av dette forholdet for alle de fire preferanse-dimensjonene.

Tabell 4 Jenters og gutters gjennomsnittlige score på 4 preferanse-dimensjoner etter mors utdanningsnivå, n=746

Mors utdanningsnivå		PREFERANSE-DIMENSJONER			
		<i>altruisme</i>	<i>karriere-orientering</i>	<i>sikkerhet/komfort</i>	<i>selv-realisering</i>
JENTE	<i>grunnskole</i>	.51	.04	-.05	-.06
	<i>videregående skole</i>	.30	-.12	-.11	.03
	<i>univ./høgskole</i>	.22	-.18	-.26	.21
	total	.36	-.08	-.13	.05
		(*)			
GUTT	<i>grunnskole</i>	-.49	.29	.37	-.10
	<i>videregående skole</i>	-.58	.24	.41	-.04
	<i>univ./høgskole</i>	-.58	-.13	-.03	-.05
	total	-.56	.10	.22	-.06
		(*)	(**)		

Signifikansnivåer ***p<.001 **p<.01 *p<.05. Signifikanstest ved hjelp av ANOVA

Tabell 4 viser at sammenhengen mellom mors utdanningsnivå og vektlegging av altruistiske verdier er til stede kun for jentene. Jo lavere utdanningsbakgrunn mor har, jo mer vekt legger jentene i gjennomsnitt på altruistiske verdier. Dette forholdet er ikke til stede for gutter. Guttene legger sammenlignet med jentene svært liten vekt på altruistiske verdier, uavhengig av mors utdanningsmessige bakgrunn. I Modell 4 tabell 3 la jeg til fars utdanningsnivå, som ikke har noen signifikant netto-effekt for vektlegging av altruistiske motiver når det kontrolleres for kjønn, region og mors utdanningsnivå.

Når det gjelder *karriere-orientering* demonstrerer Modell 1 i tabell 3 at kjønn er en signifikant predikator for vektlegging av karriere-orientering. Det vil si at gutter legger mer vekt på karriere-orienterte verdier enn det jenter gjør. Den regionale variabelen ble lagt til i Modell 2. Mens kjønn fortsetter å være en signifikant predikator etter at jeg har kontrollert for denne variabelen, har ikke urban-rural-dimensjonen noen signifikant netto-effekt på vektlegging av karriere-orientering når jeg kontrollerer for kjønn. I Modell 3 la jeg til mors utdanningsnivå. Kjønn forblir en signifikant predikator, og i tillegg har mors utdanningsnivå en signifikant netto-effekt for vektlegging av karriere-orientering når jeg kontrollerer for kjønn og region. Mors utdanningsnivå påvirker sammenhengen på den måten at en høyere utdanningsmessig bakgrunn for mor predikerer mindre vektlegging av karriere-orientering. Inklusjonen av denne variabelen økte den

forklarte variasjon med 1 % utover effekten av kjønn, samtidig som effekten av kjønn økes noe. Dette antyder at det er et samspill mellom kjønn og mors utdanningsnivå, og en videre analyse i tabell 4 av dette forholdet viser at sammenhengen mellom mors utdanningsnivå og vektlegging av karriere-orientering er til stede kun for guttene. Jo høyere utdanningsbakgrunn mor har, jo mindre vekt legger guttene i gjennomsnitt på karriere-orientering. Dette forholdet er ikke til stede for jenter. Jentene legger sammenlignet med guttene mindre vekt på karriere-orientering, uavhengig av mors utdanningsmessige bakgrunn. I Modell 4 tabell 3 la jeg til fars utdanningsnivå, som ikke har noen signifikant netto-effekt for vektlegging av karriere-orientering mens det kontrolleres for kjønn, region og mors utdanningsnivå.

Når det gjelder vektlegging av *sikkerhet/komfort* demonstrerer Modell 1 i tabell 3 at kjønn er en signifikant predikator for vektlegging av sikkerhet/komfort. Det vil si at gutter legger mer vekt på sikkerhet/komfort enn det jenter gjør. Denne modellen gjør rede for 3 % av den forklarte variasjon. Den regionale variabelen ble lagt til i Modell 2. Mens kjønn fortsetter å være en signifikant predikator etter at jeg har kontrollert for denne variabelen, har ikke urban-rural-dimensjonen noen signifikant netto-effekt på vektlegging av sikkerhet/komfort når jeg kontrollerer for kjønn. I Modell 3 la jeg til mors utdanningsnivå. Kjønn forblir en signifikant predikator, og i tillegg har mors utdanningsnivå en signifikant netto-effekt for vektlegging av sikkerhet/komfort når jeg kontrollerer for kjønn og region. Mors utdanningsnivå påvirker sammenhengen på den måten at en høyere utdanningsmessig bakgrunn for mor predikerer mindre vektlegging av sikkerhet/komfort. Inklusjonen av denne variabelen økte den forklarte variasjon med 1 % utover effekten av kjønn, samtidig som effekten av kjønn økes noe. Dette antyder at det er et samspill mellom kjønn og mors utdanningsnivå, og en videre analyse av dette forholdet (se tabell 4) viser at sammenhengen mellom mors utdanningsnivå og vektlegging av sikkerhet/komfort er til stede kun for guttene. Jo lavere utdanningsbakgrunn mor har, jo mindre vekt legger guttene i gjennomsnitt på sikkerhet/komfort. Dette forholdet er ikke til stede for jenter. Jentene legger sammenlignet med guttene mindre vekt på sikkerhet/komfort, uavhengig av mors utdanningsmessige bakgrunn. I Modell 4 tabell 3 la jeg til fars utdanningsnivå, som ikke har noen signifikant netto-effekt for vektlegging av sikkerhet/komfort mens det kontrolleres for kjønn, region og mors utdanningsnivå.

Når det gjelder vektlegging av selv-realisering demonstrerer Modell 1 i tabell 3 at kjønn ikke er en signifikant prediktor. Den regionale variabelen ble lagt til i Modell 2, og heller ikke denne variabelen har noen effekt på vektlegging av selv-realisering. I Modell 3 la jeg til mors utdanningsnivå. Mors utdanningsnivå har en signifikant netto-effekt for vektlegging av selv-realisering når jeg kontrollerer for kjønn og region. Mors utdanningsnivå påvirker sammenhengen på den måten at en høyere utdanningsmessig bakgrunn for mor predikerer mer vektlegging av selv-realisering. I Modell 4 la jeg til fars utdanningsnivå, og denne variabelen har en relativt sterk signifikant netto-effekt for vektlegging av selv-realisering når det kontrolleres for kjønn, region og mors utdanningsnivå. Fars utdanningsnivå påvirker sammenhengen på den måten at en høyere utdanningsmessig bakgrunn for far predikerer mer vektlegging av selv-realisering. Kjønn blir nå en signifikant prediktor på den måten at jenter legger mer vekt på selv-realisering enn gutter. Effekten av mors utdanningsnivå forsvinner.

Tabell 5 Respons på spørsmålet "Hvor mye betyr følgende for ditt valg av fremtidig yrke?" for 3 utvalgte spørsmål, etter kjønn. Prosent, n=746

		Hvor mye betyr det for valg av fremtidig yrke?					
		ingenting	lite	noe	mye	svært mye	total
<i>kombineres med familie^a</i>	jente	2.0	5.2	19.6	41.1	32.2	460
	gutt	2.5	9.1	31.3	32.4	24.7	275
	total	16	49	176	278	216	735
<i>liker teknisk arbeid^b</i>	jente	36.3	31.4	21.9	8.6	1.8	452
	gutt	13.9	19.0	28.8	26.6	11.7	274
	total	202	194	178	112	40	726
<i>liker praktisk arbeid^c</i>	jente	3.5	7.2	27.1	38.3	23.9	457
	gutt	6.2	10.6	27.0	38.0	18.2	274
	total	33	62	198	279	159	731

a kji-kvadrat test: kji=20.710 df=4 p=.000

b kji-kvadrat test kji=110.304 df=4 p=.000

c kji-kvadrat test kji=7.535 df=4 p=.110

Til slutt presenteres en analyse av de tre variablene som ikke ble inkludert i noen av dimensjonene i faktor-analysen. Resultatene fra analysen finnes i tabell 5. Tabellen viser at det er en markant kjønnsforskjell når det gjelder vektlegging av viktigheten av at yrket skal la seg kombinere med familie. Det er langt flere jenter enn gutter som mener at dette betyr mye eller

svært mye. Dette har ingen sammenheng med sosial bakgrunn. Det er en tydelig kjønnsforskjell også når det gjelder vektlegging av at yrket skal være av teknisk art. Langt flere jenter enn gutter mener at dette betyr lite eller ingenting for deres valg av yrke enn det som er tilfellet for gutter, mens mange av guttene mener at dette betyr mye eller svært mye. Dette har ingen sammenheng med sosial bakgrunn. Det er ingen kjønnsforskjell når det gjelder vektlegging av praktisk arbeid.

4 Diskusjon

Formålet med artikkelen var å undersøke kjønnsforskjeller når det gjelder yrkesmessige preferanser blant VKII-elever, og å finne ut om disse har noe å gjøre med andre strukturelle variabler som mors og fars utdanning og geografisk bakgrunn. I analysens første del konstruerte jeg fire preferansedimensjoner (ved hjelp av faktoranalyse), som hver uttrykker noe om forskjellige tilnæringer til valg av fremtidig yrke. Disse faktorene ble så benyttet i en serie av regresjonsmodeller, hvor jeg analyserte hvordan disse relaterer seg til kjønn, geografisk bakgrunn og foreldres utdanningsnivå.

I den empiriske delen så vi at det er betydelige kjønnsforskjeller når det gjelder valg av VKII-fag ved videregående skole. Det er mange flere av jentene enn av guttene som velger omsorgsrelaterte og estetiske fag, mens det motsatte er tilfelle innenfor mekaniske/tekniske fag. Det er mange flere av guttene enn av jentene som velger mekaniske/tekniske fag. Det er også en noe større andel gutter som velger musikk/idrett, og en noe mindre andel gutter som velger andre teorifag, dvs. påbygning allmenne fag eller økonomi og administrasjon. Når det gjelder allmenne fag er det omtrent like stor andel av jentene som av guttene som velger dette. Sosial bakgrunn hadde også betydning for hvordan jenter og gutter distribuerte seg på ulike fag i videregående skole. Elever med høy utdanningsmessig bakgrunn velger allmennfag oftere enn de med lavere sosial bakgrunn, og de velger sjelden omsorgsrelaterte og estetiske fag eller mekaniske/tekniske fag. Dette betyr, som jeg også har pekt på i et tidligere arbeid (Karlsen 2001), at VKII-elever med høy sosial bakgrunn foretar den type valg som vil tilby dem den mest umiddelbare og direkte ruten inn i høyere utdanning. Selv om det å studere yrkes- eller omsorgsrelaterte fag ikke på noen formell måte ekskluderer mulighetene for høyere utdanning, impliserer den sterke

vektleggingen av praksis-perioder og lærlingeordninger en mer direkte kvalifisering for yrkeslivet.

En kan anta at valg av fag ved videregående skole har en viss sammenheng med preferanser knyttet til valg av fremtidig yrke. I den empiriske delen undersøkte jeg hvordan preferanse-dimensjonene relaterer seg til kjønn, og eventuelle samspill mellom kjønn, geografisk bakgrunn og mors og fars utdanning ble også undersøkt. Vi så at preferanser knyttet til omsorg og arbeid med mennesker var langt viktigere for jenter enn for gutter. Det Coser (1991) har kalt 'kvinnens kulturelle mandat' ser slik sett ut til å leve i beste velgående blant dagens generasjon av unge jenter. Dette underbygges av resultater fra en rekke andre studier av jenters og gutters verdistrukturer (Dahlgren 1979, Helve 1993, Roalsø 1994, Sørensen 1982). Helve (1993) viser at jenter og gutter har ulike krav til hva de vil oppnå gjennom en yrkeskarriere. Mens jenter mener at emosjonell sikkerhet er viktig, legger gutter sterkere vekt på økonomisk sikkerhet. Andre forskere har vært opptatte av at omsorgsarbeid - hva enten det er lønnet eller ulønnet eller brukt i betydningen sinnelag eller sysselsetting (Leira 1992) - er en mer spesifikk del av kvinners livsverden og mer eller mindre fraværende i menns livsverden (Haavind 1984, Sørensen 1982, Wærness 1982, 1987).

Analysene i den empiriske delen antydte også at for jenters del står det kulturelle mandatet spesielt sterkt jo lavere utdanningsmessig bakgrunn mor har. Jenter med lav sosial bakgrunn verdsetter altruistiske verdier høyere enn jenter fra høyere sosial bakgrunn, og mange av dem velger fag i videregående skole i overensstemmelse med dette. I den empiriske delen ble dette tydelig gjennom det faktum at en relativt høy andel blant jenter med lav sosial bakgrunn velger omsorgsrelaterte fag i den videregående skole, sammenlignet med andelen blant jenter med høy sosial bakgrunn. Det er derfor rimelig å tro at mange av jentene med lav sosial bakgrunn tar sikte på jobber innenfor offentlig helsesektor, og de jobbene de kvalifiserer seg for gjennom å velge omsorgsrelaterte fag i videregående skole er å finne i underlegne posisjoner. En vektlegging av altruistiske verdier har på denne måten en tendens til å lede jenter med lav sosial bakgrunn til å strebe etter karrierer som ligger lavt i den økonomiske strukturen. En konsekvens av dette er at de ikke streber etter yrker som kunne resultere i at de ville stige opp i klassestrukturen. I tillegg, basert på den lave andel av jenter fra høy sosial bakgrunn som velger omsorgsrelaterte fag i den videregående skole og det faktum at forskjellene med hensyn til vektlegging av altruistiske

verdier mellom jenter fra ulike sosiale bakgrunner tross alt er relativt liten, ser det ut til at selv når jenter fra høyere sosiale lag vektlegger altruistiske verdier, vil de ikke velge omsorgsrelaterte fag i den videregående skole. Dette betyr at jenter som deler de samme altruistiske verdimønstre vil foreta forskjellige valg. Mens altruistiske jenter fra lav sosial bakgrunn velger omsorgsrelaterte fag i den videregående skole, og derfor tar sikte på jobber slik som hjelpepleier, velger altruistiske jenter med høy sosial bakgrunn oftere allmennfag, og vil - i det minste i teorien - ha siktet seg inn mot høyere utdanning. De kan fremdeles sikte mot jobber innenfor helsesektoren, men de har mulighet til å sikte mot posisjoner på et høyere nivå, som sykepleiere eller leger.

Kjønnsforskjeller var tydelig også når det gjaldt karriere-orientering og vektlegging av elementer knyttet til sikkerhet og komfort. Gutter ser ut til å legge større vekt på den typen verdier disse dimensjonene viser til enn det jenter gjør, og i tillegg finner jeg at det er en sammenheng mellom disse verdiene når det gjelder gutter og mors utdanningsnivå. Gutter med mødre med lav utdanningsmessig bakgrunn legger mer vekt på karriere-orientering og vektlegging av elementer knyttet til sikkerhet og komfort enn gutter med mødre med høy utdanningsmessig bakgrunn. Karriere-orientering bør her forstås med større vektlegging av elementer som sikker jobb og høy lønn, heller enn "streber-aspektet". Dette antyder at gutter med lav sosial bakgrunn er mindre villige til å ta sjanser med hensyn til yrkesvalg, og de ønsker ikke å utsette seg selv for situasjoner preget av usikkerhet og risiko. Dette kan implisere at de ikke oppsøker yrker hvor disse karakteristika er fremtredende, og at de dermed 'går glipp av' den typen yrker som oftest vil føre til sosial status, penger og prestisje. Som argumentert for også i et tidligere arbeid kan derfor vektleggingen av sikkerhet og komfort fortolkes som en barriere mot å søke høystatus-jobber, og dermed en barriere mot å forbedre ens posisjon innenfor samfunnets status-hierarkier (Karlsen 2001).

Vi så også i den empiriske delen at det er viktigere for jenter enn for gutter at valg av yrke skal kunne kombineres med familieforpliktelser. I følge Hoel (1997) har en rekke studier (hun refererer blant andre til Blossfeld & Huinink 1991, Skrede & Sørensen 1983) påvist sammenheng mellom familietilpasset yrkesatferd og karakteren av utdannings- og yrkesaspirasjoner. Unge kvinner som planlegger å gifte seg sent, og ha en relativt liten familie, har høye yrkesforventninger. De setter grenser for familierollen, noe som tillater dem å planlegge mer

ekspansive arbeidsroller. Unge kvinner som planlegger å være hjemme med barn i et lengre tidsrom, forfølger mer tradisjonelle kvinneroller i avveiningen mellom familie og yrkesliv. De er også mer tilbøyelige til å gå inn i mer tradisjonelle kvinneyrker, fordi som jeg var inne på i innledningen er dette en tilpasning som er enklere å oppnå innenfor de mest kvinnedominerte yrkene. Rekrutteringen til kvinnedominerte yrker kan derfor være bestemt av et ønske hos kvinnene om å balansere yrkesdeltakelse mot aktuelle eller forventede familieforpliktelser (Gilligan 1982, Reskin & Padavic 1994). Utdannings- og yrkesvalg innebærer dermed samtidig en vurdering av arbeidets plass i tilværelsen, holdt opp mot den plass en ønsker å gi til for eksempel familieliv. Resultatene indikerer at jenters og gutters prioriteringer med hensyn til arbeid kontra familie fremdeles preges av et tradisjonelt kjønnsrollemønster, hvor jenter gir familieliv høyere samlet prioritet enn det gutter gjør - noe som selvsagt ikke betyr at ikke familieforpliktelser er viktig for mange gutter. Hoel (1997) peker på at selv om en generelt kunne tenke seg at nyorienteringene i arbeidsmarkedet ikke skulle ha betydning for kvinners familieplanlegging eller kvinnerollen i familien fordi kvinner kan tilpasse arbeidsmarkedsinnsats etter familiebehov også i mannsdominerte yrke, viser forskning av kvinner i utradisjonelle yrker at slike tradisjonelle kvinnetilpasninger er vanskelige å opprettholde i yrker og arbeidsorganisasjoner som er dominert av menn.

For jenters del kan resultatene i analysen dermed oppsummeres på følgende måte:

- 1) Jenter, og da spesielt jenter med lav sosial bakgrunn, uttrykker med sin vektlegging av altruisme preferanser som er i overensstemmelse med 'det kulturelle mandat'.
- 2) Jenter legger vekt på å ta hensyn til forventede familieforpliktelser når de skal velge yrke, og de planlegger dermed forholdet mellom familie og arbeid i samsvar med 'det kulturelle mandat'.
- 3) Jenter velger kvinneyrker som både er lette å kombinere med 2) og som samtidig oppfyller deres preferanser om 1).

Kvinner velger utdanninger og yrkesområder i forlengelsen av den kjønnsbestemte sosialiseringen, det vil si utdanning og arbeid med elementer av omsorgsutøvelse og som dessuten tillater stor grad av fleksibilitet og periodevis tilbaketrekning fra arbeidslivet.

Utvalget som analysene i denne artikkelen bygger på er hentet fra et fylke i den nordligste landsdelen i Norge. Har dette påvirket resultatene og de påfølgende konklusjoner som har blitt trukket? Den svenske sosiologen Peter Waara (1996: 133) hevder at kjønnsrollene i det lokalsamfunnet han har undersøkt i Tornedalen er betydelig mer tradisjonelle enn kjønnsroller i sin alminnelighet. Han hevder derfor at Tornedals-jentenes og -guttenes oppfatninger om kjønnsrollemønstret påviser eksistensen av sterkt atskilte kjønnsidentiteter, mens forholdene i Sverige for øvrig er mer moderne med mulighet for å overskride stereotypiske kjønnsroller. Jeg kunne ikke i mine analyser finne noe som tyder på at atskilte eller stereotype kjønnsidentiteter er mer framtrepende blant bygdeungdom enn blant byungdom. Kjønnsforskjellene er ikke verken større eller mindre på bygda enn i byen. Likevel kan jeg ikke på empirisk basis utelukke at en sammenligning mellom Nord-Norge og sentrale strøk på Østlandet ville ha avdekket en slik forskjell. Imidlertid er det lite i dagens Nord-Norge som indikerer at landsdelene innad i Norge skiller seg fra hverandre på måter som gir grunnlag for ulik kjønns påvirkning i Nord-Norge sammenlignet med andre strøk av landet. Dersom en antar med Giddens, Ziehe, Beck og en rekke andre teoretikere at ungdoms påvirkningskilder i det senmoderne først og fremst er å finne i overlokale heller enn i lokale strukturer, vil det innebære at lokale forskjeller med hensyn til identitetsforming vil avta - om ikke forsvinne helt.

Den viktigste konklusjonen som kan trekkes ut av denne artikkelen er at kjønn fremdeles må betraktes som en svært sterk prediktor for preferanser knyttet til utdanning og yrke blant dagens ungdom. Kjønnsforskjeller i yrkes- og utdanningspreferanser ser ut til å være særdeles standhaftige, også i vår senmoderne verden som jo skal være så gjennomsyret av oppløsningstendenser og frisetting. Fornäs (1995: 242) hevder at etniske forskjeller og klasseforskjeller endrer seg mye raskere enn kjønnsforskjeller, og basert på resultatene fra analysene i denne artikkelen framstår ikke dette som noen urimelig påstand. Dette gjør det ekstra tankevekkende at nettopp kjønn i så liten grad har vært gjort til gjenstand for undersøkelser i analyser av senmoderne samfunn, og i så liten grad har blitt innarbeidet i sosiologiske teorier om det senmoderne - selv om arbeider de seneste år kan tyde på at dette er i ferd med å endre seg. Kjønn er ikke et problem bare sett i forhold til yrkesvalg, men kjønnsforskjellene i yrkes- og utdanningspreferanser bidrar til en reproduksjon av samfunnets makt-strukturer og makt-hierarkier.

Referanser

Bathge, Martin, B Hantsche, W Pelull & U Voskamp

1988 *Jugend: Arbeit und Identität. Lebensperspektiven und Interessenorientierungen von Jugendlichen*. Opladen: Leske u. Budrich.

Baethge, Martin

1992 "Changes in work and education as constituting factors of social identity. Theoretical and political implications", i Halvorsen, Tor & Ole Jonny Olsen (red.): *Det kvalifiserte samfunn?* Side 22-35. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Bauman, Zygmunt

1996 "Morality in the age of contingency", i Heelas, Paul, Scott Lash & Paul Morris (red.): *Detraditionalization. Critical reflections on authority and identity*. Blackwell Publishers.

Beck, Ulrich

1992 *Risk society. Towards a new modernity*. London: Sage.

1997 *Risiko og frihet*. Oslo: Fagbokforlaget.

Beck, Ulrich & Elisabeth Beck-Gernsheim

1995 *The normal chaos of love*. Cambridge: Polity Press.

Becker, Gary S.

1991 *A treatise on the family*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Birkelund, Gunn Elisabeth

1993 "Klasse, kjønn og sosial identitet." *Sosiologisk tidsskrift*, 3, 1993.

Blossfeld, H.-P. & J. Huinink

1991 "Human capital investments or norms of role transitions? How women's schooling and career affect the process of family formation." *American Journal of Sociology*, 97, 143-168.

Bourdieu, Pierre

1990 *The logic of practice*. Stanford, California: Stanford University Press.

1993 *Sociology in question*. London: Sage.

2000 *Den maskuline dominans*. Oslo: Pax.

Chisholm, Lynne

1997 "From unequal opportunities to equal lack of opportunities? - Gendered dimensions of social change and youth in Europe." *Young* nr. 3 1997.

Chodorow, Nancy

1978 *The reproduction of mothering. Psychoanalysis and the sociology of gender*. Berkeley: University of California Press.

Coser, Rose Laub

1991 *In defense of modernity. Role complexity and individual autonomy*. Stanford, California, Stanford University Press.

Dahlgren, Anita

1979 *Två världar. Om ungdomar och könsroller - ett kunskaps sociologiskt perspektiv*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Drotner, Kirsten

1993 "Introduktion: Unge kvinder og dobbeltblikket på det moderne", i Drotner, Kirsten & Monica Rudberg (red.): *Dobbeltblikk på det moderne. Unge kvinners hverdagsliv og kultur i Norden*. Oslo: Universitetsforlaget.

Fornäs, Johan

1995 *Cultural theory & late modernity*. London: Sage.

Giddens, Anthony

1990 *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity Press.

1991 *Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.

Gilligan, Carol

1982 *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Hansen, Marianne Nordli

1993 "Kjønnsegregering i høyere utdanning. Betydningen av foreldres fagutdanning og sosial bakgrunn for studenters valg av fag." *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 1993, 34: 3-29.

Helve, Helena

1993 "Socialization of attitudes and values among young people in Finland." *Young*, 3, 1993: 27-39.

Hoel, Marit

1997 *Arbeid og kjønn. Sosiologiske analyser av yrkesløp*. Oslo: Universitetsforlaget.

Holstein-Beck, Sabina

1995 "Consistency and change in the lifeworld of young women", i Fornäs, Johan & Göran Bolin (red.): *Youth culture in late modernity*. Side 100-119. London: Sage.

Haavind, Hanne

1984 "Love and power in marriage", i Holter, Harriet (red.): *Patriarchy in a welfare society*. Oslo: Universitetsforlaget.

Imsen, Gunn

2000 "Perspektiver på kjønn og likestilling", i Imsen, Gunn (red.): *Kjønn og likestilling i grunnskolen*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

- Karlsen, Unn Doris
2001 "Some things never change: Youth and occupational preferences." *Acta Sociologica* 3
2001.
- Knudsen, Knud
1976 "7. Utdanning", i Øyen, Else (red.): *Sosiologi og ulikhet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Leira, Arnlaug
1992 "Hankjønn, hunkjønn, intetkjønn - ? Forståelser av kjønn i norsk kvinnesosiologi", i
Taksdal, Arnhild & Karin Widerberg (red.): *Forståelser av kjønn i
samfunnsvitenskapenes fag og kvinneforskning*. Ad Notam Gyldendal.
- Nielsen, Harriet Bjerrum & Monica Rudberg
1994 *Psychological gender and modernity*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Polachek, Solomon William
1981 "Occupational self-selection: A human capital approach to sex differences in
occupational structure." *Review of Economics and Statistics*, 63: 60-69.
- Reskin, Barbara F. & Irene Padavic
1994 *Women and men at work*. Thousand Oaks, Calif.: Pine Forge Press.
- Roalsø, Kari-Mette
1994 *Jenters strategier for voksenlivet. En analyse av unge kvinners yrkesaspirasjoner,
utdanningsvalg, yrkesmønstre og familiestart*. Oslo: Program for ungdomsforskning,
Norges forskningsråd.
- Skrede, Kari & A. M. Sørensen
1983 "På spor av en ny kvinnerolle - Hvilken betydning har tidligere livsløpstilpassning for
kvinners tilknytning til arbeidsmarkedet i ulike livsløpsfaser?" i Skrede, Kari & Kristin
Tornes (red.): *Studier i kvinners livsløp*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Statistisk sentralbyrå
2000 *Aktuell utdanningsstatistikk nr. 5/2000*.
- Sørensen, B. A.
1982 "Ansvarsrasjonalitet - om mål-middel tenkning blant kvinner", i Holter, Harriet (red.):
Kvinner i fellesskap. Oslo: Universitetsforlaget.
- Waara, Peter
1996 *Ungdom i Gränsland*. Umeå: Boréa.
- Wærness, Kari
1982 *Kvinneperspektiver på sosialpolitikken*. Oslo: Universitetsforlaget.
1987 "On the rationality of caring", i Sassoon, Anne Showstack (red.): *Women and the state.
The shifting boundaries of public and private*. London: Unwin Hyman.

Ziehe, Thomas

1993 *Kulturanalyser. Ungdom, utbildning, modernitet.* Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag.

APPENDIX

- I Informasjonsbrev til spørreskjema
- II Spørreskjema
- III Følgeskjema til spørreskjema
- IV Forespørsel til skolene om deltakelse i spørreskjemaundersøkelsen

SPØRRESKJEMAUNDERSØKELSEN "Å VÆRE UNG I NORD-NORGE".

ELEVENE OPPLYES MUNTILIG OM FØLGENDE FORHOLD FØR UTFYLLING AV SPØRRESKJEMAENE AV KLASSESTYRER ELLER ANNEN PERSON:

NB: ELEVENE FYLLER UT SPØRRESKJEMAENE UAVHENGIG AV ALDER. SÅ LENGE DE ER VK2-ELEVER ER DE EN DEL AV UTVALGET - OG OM DE ER 18 ELLER 40 ÅR HAR INGEN BETYDNING.

- * Ca. 50 VK2-klasser i videregående skole i Troms fylke er blitt trukket ut til å delta i spørreskjemaundersøkelsen "Å være ung i Nord-Norge". Undersøkelsen er del av et doktorgradsprosjekt som finansieres av Universitetet i Tromsø.
- * Formålet med undersøkelsen er å kartlegge nordnorsk ungdoms forhold til utdanning og arbeid, holdninger til lokalsamfunn og flytting. Vi trenger mer kunnskap om hvordan ungdom i Nord-Norge har det, og dette må komme fra de unge selv - og da er hjelp fra elevene helt avgjørende. Det betyr derfor mye at det svares så nøyaktig som mulig på spørsmålene.
- * Spørreskjemaet fylles ut i løpet av denne timen og samles så inn av klassestyrer/lærer.
- * Spørreskjemaet vil bli behandlet konfidensielt og er underlagt taushetsplikt. Spørreskjemaet anonymisert og det er ikke mulig for forsker å identifisere hvem som har svart på skjemaet. I forbindelse med publisering av resultatene fra undersøkelsen, vil kun anonymiserte opplysninger presenteres, det vil ikke være mulig å finne ut hva enkeltpersoner har svart.
- * Det er frivillig å delta og eleven kan godt si nei til å fylle ut skjemaet. Eleven kan også la være å svare på enkelte spørsmål i spørreskjemaet, dersom han/hun ønsker det.
- * Undersøkelsen er fritatt fra konsesjon fra Datatilsynet og gjennomføres på de vilkår Datatilsynet for øvrig setter.

Å VÆRE UNG I NORD-NORGE

TAKK FOR AT DU TAR DEG TID TIL Å BIDRA TIL DENNE SPØRREUNDERSØKELSEN!

- 1 **Kjønn:** jente gutt
- 2 **Fødselsår:**
- 3 **Bor du sammen med foreldre/foresatte eller for deg selv?**
 hos foreldre/foresatte for meg selv
- 4 **Har du vokst opp sammen med en eller begge foreldre eller ingen av dem?**
 begge en av dem ingen av dem
- 5 **Dersom du vokste opp sammen med foreldre, var dette på hjemstedet til noen av dem?**
 begge en av dem ingen av dem
- 6 **Hjemsted (det stedet hvor du vokste opp), postnr.:**
- 7 **Hvor mange ganger flyttet du før fylte 15 år (ikke regn med flytting innenfor samme kommune)?**
 ganger

- 8 **Hvor vil du si at det meste av slekten din bor?**
 på det stedet hvor jeg vokste opp/ hjemkommunen min
 annet sted i hjemfylket mitt
 annet sted i Nord-Norge
 annet sted i Norge
 i utlandet
- 9 **Hvilken utdanning har dine foreldre? SETT SÅ MANGE KRYSS SOM PASSER.**
	mor	far
folkeskole/grunnskole	_____	_____
videregående/gymnas/realskole	_____	_____
annen utdanning som varte i minst ett år	_____	_____
universitet el. høgskole mindre enn 5 år	_____	_____
universitet el. høgskole mer enn 5 år	_____	_____
vet ikke	_____	_____
- 10 **Hvilket yrke har dine foreldre?**
- Mors yrke:
- Fars yrke:

11 Hva synes du om det å ta en utdanning? PLASSER DEG SELV PÅ SKALAENE NEDENFOR VED Å SETTE RING RUNDT DE TALLENE SOM PASSER. SETT KUN ÈN RING PER LINJE.

A)	spennende	1	---	2	---	3	---	4	---	5	kjedelig
B)	unødvendig	1	---	2	---	3	---	4	---	5	nødvendig
C)	viktig	1	---	2	---	3	---	4	---	5	uviktig
D)	tvang	1	---	2	---	3	---	4	---	5	frivillig
E)	utfordrende	1	---	2	---	3	---	4	---	5	ensporet
F)	uengasjerende	1	---	2	---	3	---	4	---	5	engasjerende

12 Hvor fornøyd er du med følgende forhold ved den utdanningen du tar nå? SETT KRYSS.

	svært godt fornøyd	godt fornøyd	noe fornøyd	misfornøyd	svært misfornøyd
A) faglig innhold/pensum					
B) undervisninga					
C) lærebøkene					
D) lese, studie, arbeidsforhold					
E) kameratskap og miljø					

13 a Hvor mye hadde forholdene nedenfor å si for at du valgte denne utdanningen? SETT KRYSS.

	svært mye	mye	noe	lite	ingenting
A) i tråd med interessene mine					
B) nødvendig for det yrket jeg tar sikte på					
C) kunne ikke få utdanning på hjemstedet					
D) kom ikke inn på den skolen/linja jeg ønsket					
E) fikk ikke arbeid					
F) foreldrene mine ville det					
G) kameratene begynte der					
H) var usikker på hva jeg ellers skulle gjøre					
I) nødvendig for i det hele tatt å få jobb					
J) samle poeng til annen utdanning					

b Hvilke av forholdene i det forrige spørsmålet (spørsmål 13a, hvor A står for "i tråd med interessene mine", B står for "nødvendig for det yrket jeg tar sikte på" osv.) vil du vurdere som:

den aller viktigste grunnen for at du valgte den utdanningen du tar nå? SETT RING RUNDT ÈN AV BOKSTAVENE.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
den <u>nest viktigste</u> grunnen? KUN ÈN RING.	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
det som betydde <u>aller minst</u> ? KUN ÈN RING.	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
det som betydde <u>nest minst</u> ? KUN ÈN RING.	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J

14 Hvilke ord mener du kan beskrive hjemstedet ditt? PLASSER DEG SELV PÅ SKALAENE NEDENFOR VED Å SETTE RING RUNDT DE TALLENE SOM PASSER. SETT KUN ÈN RING PER LINJE.

- A) spennende 1 --- 2 --- 3 --- 4 --- 5 kjedelig
B) uinteressant 1 --- 2 --- 3 --- 4 --- 5 interessant
C) trygt 1 --- 2 --- 3 --- 4 --- 5 utrygt
D) tvang 1 --- 2 --- 3 --- 4 --- 5 frihet
E) tolerant 1 --- 2 --- 3 --- 4 --- 5 intolerant
F) ensartet 1 --- 2 --- 3 --- 4 --- 5 mangfoldig
G) enkelhet 1 --- 2 --- 3 --- 4 --- 5 kompleksitet
H) konflikt 1 --- 2 --- 3 --- 4 --- 5 fred
I) kontakt 1 --- 2 --- 3 --- 4 --- 5 ensomhet

15 a Ønsker du å bosette deg på hjemstedet ditt når du er ferdig med hele utdanningen din?
[] Ja, svært gjerne [] Usikker
[] Ja, dersom det passer slik [] Nei, jeg ønsker å bosette meg et annet sted

b Hvis du tror at du kommer til å flytte etter at du er ferdig med hele utdanningen din, hvor vil du helst bo?

- [] Nord-Norge [] Annet sted i Norge [] Usikker
Hvor? [] større by Hvor? [] større by
[] mindre by [] mindre by
[] sted like utenfor en by [] sted like utenfor en by
[] bygd [] bygd

16 a Hvilke forhold er viktige for deg når det gjelder valgt av bosted?

Table with 5 columns: svært viktig, viktig, litt viktig, lite viktig, uviktig. Rows include fritidstilbud, kulturtilbud, natur, klima, familie, tilhørighet til stedet, jobbmuligheter.

b Hvilke av forholdene i det forrige spørsmålet (spørsmål 16a, hvor A står for "fritidstilbud", B står for "kulturtilbud" osv.) vil du vurdere som:

det som vil være aller viktigst når du skal velge bosted? SETT RING RUNDT ÈN AV BOKSTAVENE. A B C D E F G

det som vil være nest viktigst når du skal velge bosted? SETT RING RUNDT ÈN AV BOKSTAVENE. A B C D E F G

det som vil bety aller minst når du skal velge bosted? SETT RING RUNDT ÈN AV BOKSTAVENE. A B C D E F G

det som vil bety nest minst når du skal velge bosted? SETT RING RUNDT ÈN AV BOKSTAVENE. A B C D E F G

17) Hvilke planer har du framover når det gjelder arbeid/yrke?

- har ingen bestemte planer
- vil arbeide i hjemmet/være hjemmeværende
- har planer om å bli:

18) Hvilke planer har du for høsten? SETT KUN ETT KRYSS.

- fortsette utdanning dersom jeg kommer inn
- jobbe hvis jeg får jobb
- være arbeidsledig eller hjemmeværende
- i militæret
- annet (reise, folkehøgskole el.l.)
- vet ikke, har ingen planer

19) a) Hvor mye har forholdene nedenfor å si for ditt valg av fremtidig yrke? SETT KRYSS.

	svært mye	mye	noe	lite	ingenting
A) lønn _____					
B) utsikt for å få varig arbeid _____					
C) gode framtidsutsikter/opprykksvilkår _____					
D) kan få jobb på hjemstedet _____					
E) fritt og selvstendig arbeid _____					
F) kan kombineres med familieliv _____					
G) kjenner mange i samme yrke _____					
H) arbeidet er interessant _____					
I) yrket er populært _____					
J) liker å ha med mennesker å gjøre _____					
K) liker teknisk arbeid _____					
L) liker praktisk arbeid _____					
M) ønsker å hjelpe andre mennesker _____					

b) Hvilke av forholdene i det forrige spørsmålet (spørsmål 19a, hvor A står for "lønn", B står for "utsikt for å få varig arbeid" osv.) vil du vurdere som:

den grunnen som vil være aller viktigst når du skal velge yrke? SETT RING RUNDT ÈN AV BOKSTAVENE.
 A B C D E F G H I J K L M

den grunnen som vil være nest viktigst når du skal velge yrke? SETT RING RUNDT ÈN AV BOKSTAVENE.
 A B C D E F G H I J K L M

den grunnen som vil bety aller minst når du skal velge yrke? SETT RING RUNDT ÈN AV BOKSTAVENE.
 A B C D E F G H I J K L M

den grunnen som vil bety nest minst når du skal velge yrke? SETT RING RUNDT ÈN AV BOKSTAVENE.
 A B C D E F G H I J K L M

20) Hvordan ser du på arbeid og på det å arbeide? Plasser deg selv på skalaene nedenfor ved å sette ring rundt de tallene som passer. Sett kun én ring per linje.

A)	spennende	1	---	2	---	3	---	4	---	5	kjedelig
B)	unødvendig	1	---	2	---	3	---	4	---	5	nødvendig
C)	viktig	1	---	2	---	3	---	4	---	5	uviktig
D)	uinteressant	1	---	2	---	3	---	4	---	5	interessant
E)	trygt	1	---	2	---	3	---	4	---	5	utrygt
F)	ensporet	1	---	2	---	3	---	4	---	5	utfordrende
G)	frivillighet	1	---	2	---	3	---	4	---	5	plikt
H)	uengasjerende	1	---	2	---	3	---	4	---	5	engasjerende

21) Hvordan tror du at det er best å leve; med eller uten arbeid?

- med arbeid
- uten arbeid
- vet ikke

22) Vi vil gjerne vite noe om hva du bruker fritiden din til. Tenk tilbake på de siste 7 dagene. Hvor ofte har du vært med på følgende: (SETT KRYSS)

	ingen ganger	1-2 ganger	3-5 ganger	6-7 ganger
A) brukt mesteparten av kvelden sammen med venner _____				
B) gjort noe sammen med mor og/eller far _____				
C) vært på kino, idrettsstevne, tilskuer til annet arrangement _____				
D) drevet idrett i idrettslag _____				
E) gått på tur, ski, jogget og annen mosjon på egen hånd _____				
F) vært på møte, øving i forening ellers _____				
G) vært på restaurant, diskotek el.l. _____				
H) vært på helsestudio, squash, tennis, aerobics el.l. _____				
I) brukt mye av kvelden på å kjøre/gå rundt på hjemstedet eller snakke med folk _____				
J) annet. Skriv ned hva:				

23) Hvor mye tid bruker du på forskjellige typer medier? (SETT KRYSS)

	mer enn 2 timer hver dag	hver dag, men mindre enn 2 t.	flere ganger i uka	en eller to ganger i uka	sjeldnere	aldri
radio _____						
tv _____						
video _____						
internett, PC _____						
aviser _____						

24 Om du tar hensyn til alt, hvor tilfreds er du med livet ditt for tida? **SETT RING RUNDT DET SOM PASSER.**

svært tilfreds noe tilfreds verken eller noe utilfreds svært utilfreds

25 Hvor tilfreds tror du at du er om 10 år? **SETT RING RUNDT DET SOM PASSER.**

svært tilfreds noe tilfreds verken eller noe utilfreds svært utilfreds

26 Hvor ofte har du en følelse av at livet er meningsløst? **SETT KUN ETT KRYSS.**

- hele tiden
- ofte
- av og til
- sjelden
- aldri

27 Deler du dine foreldres holdninger når det gjelder:

	ja	nei	vet ikke
samfunnsmessige forhold	☐	☐	☐
religion	☐	☐	☐
moralske spørsmål	☐	☐	☐
seksuelle spørsmål	☐	☐	☐

28 En del mennesker mener at de har full valgfrihet og selv kan bestemme hvordan livet skal bli. Andre mener at hva de selv gjør har liten innvirkning på hva som skjer med dem. Hva mener du? **SETT EN RING RUNDT DET SOM PASSER.**

en hel del valgfrihet 1 ---- 2 ---- 3 ---- 4 ---- 5 ikke valgfrihet

29 Noen mennesker er tiltrukket til nye ting og nye ideer, mens andre er mer skeptiske med hensyn til slike ting. Hva er din egen holdning til det som er nytt? **SETT KUN ETT KRYSS.**

- svært tiltrukket
- tiltrukket
- det kommer an på, det varierer
- skeptisk
- svært skeptisk

😊 **Tusen takk for hjelpa!!**

Fylles ut av klassestyrer/lærer:

FØLGESKJEMA SPØRRESKJEMAUNDERSØKELSEN “Å VÆRE UNG I NORD-NORGE”

Skole: Heggen videregående skole

VK2: allmenne fag

Dato for utfylling av spørreskjema:

Antall utfylte skjema:

Antall elever i klassen:

Antall elever som ikke ønsket å svare:

Antall elever som var fraværende på utfyllingstidspunktet:

Finnfjordbotn vidaregåande skole
Postboks 8
9323 FINNFJORDBOTN

Vår ref:

Dato: 5 mars 1998

VEDRØRENDE SPØRREUNDERSØKELSEN "Å VÆRE UNG I NORD-NORGE"

I regi av Institutt for sosiologi ved Universitetet i Tromsø er det satt i gang et prosjekt som vil ta opp ungdoms levekår i Nord-Norge sett i forhold til en del sentrale variabler.

Som en del av det empiriske grunnlaget for prosjektet skal det gjennomføres en større spørreskjemaundersøkelse blant et utvalg av VK 2-klasser ved de videregående skolene i Troms fylke. De tre klassene på VK 2 allmenne fag ved Finnfjordbotn vidaregåande skole er trukket ut til å delta.

Spørreskjemaet tar opp tre hovedtemaer:

- utdanningsplaner og forhold til det å ta en utdanning.
- yrkesplaner og syn på arbeid.
- syn på hjemsted og flytting.

Skjemaet inneholder ingen sensitive opplysninger og er anonymisert. Undersøkelsen er derfor i henhold til Datatilsynets bestemmelser ikke konsesjonsbelagt. Aktivt samtykke om deltakelse fra respondent skjer gjennom utfylling av skjemaet.

Ved telefonsamtale med skolen i dag har skolens ledelse allerede uttrykt seg positivt med hensyn til deltakelse på prosjektet. Dersom det likevel skulle være uklarheter eller spørsmål til noen deler av prosjektet, er det bare å ta kontakt med undertegnede.

Vedlagt finnes et informasjonsskriv med opplysninger som bør meddeles elevene muntlig før utfylling av skjemaet. Utfylling burde ikke ta mer enn 15-20 minutter. Vedlagt finnes også 60 spørreskjemaer. Dersom dette ikke skulle være tilstrekkelig, så ta kontakt snarest for å få tilsendt flere.

Takk for hjelpen!

Med vennlig hilsen

Unn Doris Karlsen
universitetsstipendiat

DET SAMFUNNSVITENSKAPELIGE FAKULTET

Institutt for sosiologi

Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø, telefon 77 64 40 00 / 77 64 42 96, telefaks 77 64 49 05
Unn Doris Karlsen, direkte innvalg 77 64 56 93, e-mail unndk@isv.uit.no